

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

*Συμμετοχή των θυμάτων στην ποινική διαδικασία ενώπιον του ΔΠΔ και
προστασία αυτών.*

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Χριστίνα Μαρκοπούλου
(ΑΜ: 1219Μ037)

Αθήνα, Δεκέμβριος 2020

Τριμελής Επιτροπή:

Όλγα Τσόλκα, Επίκουρη Καθηγήτρια Ποινικού Δικαίου και Ποινικής Δικονομίας
(Επιβλέπουσα)

Μαρία Ντανιέλλα Μαρούδα, Επίκουρη Καθηγήτρια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς
Ανθρωπιστικού Δικαίου

Στέλιος Περράκης, Ομότιμος Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου και Κοσμήτορας στο
Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου

Copyright © Χριστίνα Μαρκοπούλου, 2020.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τη συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τη συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Στους αγαπημένους μου·
στην μητέρα μου, τα αδέρφια μου, τους λίγους και καλούς
φίλους που μ' αγαπούν και με στηρίζουν.

Συντομογραφίες

ΓΣ/ΗΕ	Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών
ΔΑΔ	Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο
ΔιΑΔΔΑ	Δι-Αμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΔΠΔ	Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο
ΔΠΔΓ	Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία
ΔΠΔΡ	Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την Ρουάντα
ΔΣΑΠΔ	Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα
ΔΣ	Διοικητικό Συμβούλιο (του Ειδικού Ταμείου για τα Θύματα)
ΕΤΘ	Ειδικό Ταμείο για τα Θύματα
ΕυρΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΗΕ	Ηνωμένα Έθνη
ΚατΔΠΔ	Καταστατικό Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου
ΚΔΑ	Κανόνες Διαδικασίας και Απόδειξης
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
CICC	Coalition for the International Criminal Court
ECCC	Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia
ICCP	International Criminal Court's Protection Programme
OPCV	Office of Public Counsel for Victims
OTP	Office of The Prosecution
PTC	Pre-Trial Chamber
RSV	Representatives of Victims
TC	Trial Chamber
TFV	Trust Fund for Victims
VPRS	Victims Participation and Reparations Section
VRWG	Victims' Rights Working Group
VWU	Victims and Witnesses Unit

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες	5
Περιεχόμενα	7
Περίληψη	9
Εισαγωγή	12
Υπόθεση και στόχοι εργασίας- Περιγραφή πλάνου	12
Σύντομη αναφορά σε προϋφιστάμενους του ΔΠΔ διεθνείς δικαιοδοτικούς μηχανισμούς απόδοσης ατομικής ευθύνης ως προς την μεταχείριση των θυμάτων	13
Α΄ ΜΕΡΟΣ: Το δικαίωμα συμμετοχής στην ποινική διαδικασία, ο περιορισμός του και άλλα συναφή δικαιώματα των θυμάτων	17
Κεφάλαιο 1^ο: Το δικαίωμα συμμετοχής των θυμάτων στην ποινική διαδικασία ενώπιον ΔΠΔ και η συμβολή τους σε κάθε στάδιο	17
1.1. Πρόσωπα που νομιμοποιούνται να συμμετέχουν	20
1.2. Προϋποθέσεις συμμετοχής στην ποινική διαδικασία (κριτήρια)	23
1.3. Συμβολή των συμμετεχόντων θυμάτων σε κάθε στάδιο:	27
1.3.1. Προδικασία (Pre-Trial stage)	29
1.3.1.1 Πρώμο στάδιο- Στάδιο έρευνας	29
1.3.1.2 Στάδιο επιβεβαίωσης κατηγοριών	31
1.3.2. Κύρια διαδικασία (Trial stage)	33
1.3.3. Στάδιο έφεσης (Appeal stage)	36
Κεφάλαιο 2^ο: Περιορισμοί του δικαιώματος συμμετοχής των θυμάτων στην ποινική διαδικασία ενώπιον του ΔΠΔ	37
2.1 Αριθμητικό όριο συμμετεχόντων θυμάτων	38
2.2 Άλλοι περιορισμοί του δικαιώματος συμμετοχής	41
2.3 Λοιπά δικαιώματα των θυμάτων κατά τη συμμετοχή στην ποινική Διαδικασία	44
Β΄ ΜΕΡΟΣ: Το καθεστώς προστασίας και αποκατάστασης των θυμάτων	48
Κεφάλαιο 3^ο: Προστασία των συμμετεχόντων θυμάτων	48
3.1. Μέτρα προστασίας των θυμάτων	49
3.1.1. Αρμοδιότητες Μονάδας Θυμάτων και Μαρτύρων (Victims and	

Witnesses Unit)	50
3.1.2. Λήψη μέτρων από το Δικαστήριο (ΔΠΔ)	52
3.2. Περιορισμοί και όρια των μέτρων προστασίας	54
Κεφάλαιο 4^ο: Αποκατάσταση των θυμάτων εγκλημάτων αρμοδιότητας ΔΠΔ	57
4.1. Μορφές αποκατάστασης	59
4.2. Θεσμικό πλαίσιο αξίωσης αποκατάστασης ενώπιον ΔΠΔ	61
4.3. Εκτέλεση αποφάσεων αποκατάστασης κατά του καταδικασθέντος	63
4.3.1. Αποφάσεις σε ατομικό επίπεδο	63
4.3.2. Αποφάσεις σε συλλογικό επίπεδο	64
4.4. Συμβολή Ειδικού Ταμείου για τα Θύματα (Trust Fund for Victims)	67
Συμπεράσματα- αποτίμηση	72
Βιβλιογραφία	74

Περίληψη

Μια νέα εποχή σηματοδοτείται για τα δικαιώματα των θυμάτων στην ποινική διαδικασία ενώπιον του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Το Καταστατικό της Ρώμης και οι Κανόνες Διαδικασίας και Απόδειξης, που το συνοδεύουν, παρέχουν πλέον ενισχυμένη δυνατότητα πρόσβασης και συμμετοχής στα θύματα εγκλημάτων δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου. Παρά τις πολλές αντιδράσεις της θεωρίας και της νομολογίας επί παραβίασης των θεμελιωδών διαδικαστικών εγγυήσεων του κατηγορουμένου και πλήθους των βασικών αρχών της ποινικής διαδικασίας, το δικαστήριο αναλαμβάνει να ισορροπήσει κατά περίπτωση τον ζυγό της δικαιοσύνης και αμεροληψίας της διαδικασίας, στο πλαίσιο της ευρείας διακριτικής ευχέρειας που του παραχωρεί το Καταστατικό και οι Κανόνες και να οριοθετήσει την κατά πολλούς απεριόριστη εξουσία των θυμάτων. Περαιτέρω, το Δικαστήριο καλείται να αντιμετωπίσει και άλλες προκλήσεις, παρεπόμενες και συναφείς με την συμμετοχή των θυμάτων. Μία απ' αυτές είναι η εξασφάλιση επαρκούς προστατευτικού καθεστώτος για τα θύματα και τους μάρτυρες, υπό την συμβουλευτική παρέμβαση της Μονάδας Θυμάτων και Μαρτύρων και με γνώμονα την φύση των εγκλημάτων και την ιδιότητα του δράστη, αλλά και τις ειδικότερες ανάγκες των θυμάτων, ιδίως των πιο ευάλωτων εξ αυτών. Μια δεύτερη πρόκληση συνιστά η αποκατάσταση της κάθε μορφής βλάβης των θυμάτων, έτσι ώστε να ανταποκρίνεται ικανοποιητικά στις ανάγκες των θυμάτων και της κοινωνίας που απαρτίζουν, δεδομένων της βαρύτητας των εγκλημάτων, του ακαθόριστου αριθμού των δικαιούχων και της αδυναμίας των καταδικασθέντων να καλύψουν με την περιουσία τους τα αμύθητα ποσά αποζημιώσεων. Στην προκείμενη περίπτωση, πολύτιμη καθίσταται η αρωγή του Ειδικού Ταμείου για τα Θύματα, το οποίο με την διπλή του εξουσία αναλαμβάνει να καλύψει τα διαδικαστικά κενά του επανορθωτικού καθεστώτος.

Λέξεις- κλειδιά: Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, ποινική διαδικασία, συμμετοχή των θυμάτων, μέτρα προστασίας των θυμάτων, αποκατάσταση των θυμάτων.

Abstract

A new era is marked for victims' rights in criminal proceedings before the International Criminal Court. The Rome Statute and the Rules of Procedure and Evidence now provide enhanced access and participation to victims of crimes of jurisdiction of the International Criminal Court. Despite the many reactions of scholars and jurisprudence to a breach of the fundamental procedural guarantees of the accused and many of the basic principles of criminal proceedings, the court undertakes to stabilize on a case-by-case basis the balance of justice and impartiality of the proceedings, within the wide discretion granted to it by the Statute and the Rules and to define the so-called unlimited power of victims. Furthermore, the Court is called upon to address other challenges, ancillary and relevant to the participation of victims. One of these is to ensure adequate protection regime for victims and witnesses, under the advisory intervention of the Victims and Witnesses Unit and in the light of the nature of the crimes and the status of the perpetrator, but also the specific needs of the victims, especially the most vulnerable of them. A second challenge is to remedy all types of harm to victims, in order to respond decently to their needs and those of the society they are part of, given the gravity of the crimes, the indefinite number of beneficiaries and the inability of those convicted to cover with their assets the untold amounts of compensation. In this latter case, the assistance of the Trust Fund for Victims, which, by its twofold mandate, undertakes to fill the procedural voids in reparation regime, is deemed valuable.

Key-words: International Criminal Court, criminal proceedings, participation of victims, protective measures for victims, reparation for victims.

Εισαγωγή

Υπόθεση και στόχοι εργασίας - περιγραφή πλάνου

Το καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου προσδίδει μια ιδιότυπη θέση στα θύματα των εγκλημάτων που εμπίπτουν στη δικαιοδοσία του ΔΠΔ, προβλέποντας το δικαίωμα συμμετοχής αυτών σε διάφορα στάδια της ποινικής διαδικασίας, περιλαμβανομένης της αξίωσης για την αποκατάστασή τους. Η συζήτηση γύρω από το δικαίωμα συμμετοχής στη δίκη ξεκίνησε με πρωτοβουλία ορισμένων Μη Κυβερνητικών Οργανισμών, οι οποίοι διαπίστωσαν πρώτοι την έλλειψη σεβασμού και αναγνώρισης των δικαιωμάτων των θυμάτων καθώς επίσης το ανύπαρκτο πλαίσιο προστασίας αυτών, κατά την εξέλιξη της ποινικής διαδικασίας ενώπιον του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Εν καιρώ, η κατοχύρωση του εν λόγω δικαιώματος υποστηρίχθηκε από διάφορα κράτη και ενσωματώθηκε σε διάφορα διεθνή κείμενα, με αποτέλεσμα σήμερα να θεωρείται κεκτημένο.¹

Η σχετική προβληματική είναι σύνθετη και τα ερωτήματα που ανακύπτουν πολλά. Τα πλέον ακανθώδη εξ αυτών είναι: Ποια πρόσωπα νομιμοποιούνται να συμμετέχουν στη διαδικασία ως θύματα και υπό ποιες προϋποθέσεις; Ποια είναι η διαδικασία συμμετοχής των θυμάτων σε κάθε στάδιο της ποινικής διαδικασίας και ποια η συμβολή τους; Υφίσταται όριο ως προς τον αριθμό των θυμάτων που μπορούν να συμμετέχουν στην ποινική διαδικασία; Υπόκειται σε άλλους περιορισμούς το ανωτέρω δικαίωμα των θυμάτων; Αν ναι, υπό ποιες συνθήκες και από ποιους παράγοντες; Τα θύματα, κατά τη συμμετοχή τους, διαθέτουν κι άλλα δικαιώματα; Δεδομένου ότι η εκδίκαση αφορά σοβαρά εγκλήματα διεθνούς εμβέλειας και οι δράστες είναι πρόσωπα υψηλού κύρους, ποια είναι τα μέτρα που λαμβάνει το ΔΠΔ για τη διαφύλαξη της ασφάλειας, της σωματικής και ψυχικής υγείας και της αξιοπρέπειας και της ιδιωτικής ζωής των θυμάτων, ιδίως των πλέον ευάλωτων ομάδων αυτών (λ.χ. παιδιά, γυναίκες, ηλικιωμένοι, άτομα με ειδικές ανάγκες, θύματα σεξουαλικής βίας, κ.ά.); Διαφέρει το πλαίσιο προστασίας των θυμάτων στην προδικασία, απ' αυτό της κύριας διαδικασίας; Εφαρμόζονται σε κάθε περίπτωση, τα μέτρα προστασίας των μαρτύρων ή υπόκεινται σε περιορισμούς ενόψει άλλων αρχών της ποινικής διαδικασίας; Ποιες είναι οι εν τοις

¹ Φ. Δασκαλοπούλου-Λιβαδά, Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο. Από τη Νυρεμβέργη στη Χάγη, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 205.

πράγμασι δυνατότητες ικανοποίησης της αξίωσης των θυμάτων για την αποκατάστασή τους και από ποιόν καταβάλλονται, εφόσον επιδικαστούν;

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, σκοπός μου είναι να παράσχω απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα, εξετάζοντας το ισχύον κανονιστικό πλαίσιο (ΚατΔΠΔ, ΚΔΑ κ.ά.) και λαμβάνοντας υπόψη τη σχετική νομολογία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου καθώς και τη θεωρία, όπως επίσης εκθέσεις μη κυβερνητικών οργανώσεων, οι οποίες σε άμεση διάδραση με το Γραφείο Εισαγγελέα του ΔΠΔ, παρέχουν σημαντικές πληροφορίες ακόμη και ενίοτε πυροδοτούν την έναρξη της έρευνας μιας κατάστασης. Επιπλέον, θα επιχειρήσω να καταδείξω την σημασία του ρόλου των θυμάτων στην ποινική διαδικασία ενώπιον του ΔΠΔ, σε προδικαστικό και σε κύριο στάδιο, τους περιορισμούς που υφίστανται στην πραγματικότητα και τις ενστάσεις που έχει προβάλλει κατά καιρούς τόσο η θεωρία όσο και η νομολογία, καθώς επίσης την επιτακτικότητα της ανάγκης για προστασία αυτών, ως συνακόλουθο δικαίωμα, αφενός κατά την έναρξη, αφετέρου κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας.

Σύντομη αναφορά σε προϋφιστάμενους του ΔΠΔ διεθνείς δικαιοδοτικούς μηχανισμούς απόδοσης ατομικής ευθύνης ως προς την μεταχείριση των θυμάτων

Ήδη από τις απαρχές του δικαίου και συγκεκριμένα επί Ρωμαϊκού Δικαίου, τα θύματα κατείχαν εξέχουσα θέση στην ποινική διαδικασία. Ελλείπει δημοσίου κατηγορου, τα θύματα έπαιρναν την πρωτοβουλία εκκίνησης της ποινικής δίωξης. Εν καιρώ, το ποινικό δίκαιο θεωρήθηκε Δημόσιο Δίκαιο και ανήλθε σε πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας η ποινική δίωξη των εγκληματιών.² Το Δυτικό Εθνικό Δίκαιο του 1700, επικεντρωνόταν στην μείωση της εγκληματικότητας και στην παγίωση της κρατικής ισχύος, απορρίπτοντας την παροχή δικαιωμάτων στα θύματα να συνεισφέρουν στη τιμωρία και να λάβουν αποζημίωση, αλλά χρησιμοποιώντας τα αποκλειστικά και μόνο ως πηγή αποδεικτικών στοιχείων. Τον αναμορφωτή των ποινικών νόμων Cesare Beccaria ακολούθησε ο Jeremy Bentham τάσσοντας τα θύματα σε δευτερεύουσα θέση έναντι του ελέγχου της εγκληματικότητας, την οποία δεν βελτίωσε ούτε η διαφορετική

² M. Groenhuijsen, Victims' rights and the international criminal court: The model of the Rome statute and its operation (2007), p. 301.

προσέγγιση της Θετικιστικής Σχολής του 1800, η οποία επικεντρώθηκε στην μελέτη του προφίλ του εγκληματία και στην επανένταξή του στην κοινωνία.³

Τα θύματα άρχισαν να ανακτούν την αρχική τους αίγλη σε κρατικό επίπεδο περί τα 1900 σε αρκετές χώρες της Δυτικής Ευρώπης, με πρότυπο την Γαλλία, η οποία άνοιξε τον δρόμο για την αναζήτηση αποζημίωσης όλων αυτών που έχουν υποστεί βλάβη ένεκα τέλεσης κάποιου εγκλήματος. Ομοίως, πολλές Πολιτείες της Αμερικής αναβάθμισαν μέσω συνταγματικών τροποποιήσεων τη θέση των θυμάτων στην ποινική διαδικασία και καθιέρωσαν το δικαίωμα αποζημίωσής τους, η οποία παρεχόταν από το Κράτος και σηματοδοτούσε την αναγνώριση της βλάβης που είχαν υποστεί τόσο από την Πολιτεία όσο και από την κοινωνία.⁴

Σε διεθνές επίπεδο, οι Διεθνείς Συμβάσεις της Χάγης (1899 και 1904) παρείχαν στους αμάχους το δικαίωμα αναζήτησης αποζημίωσης για υλική ή ηθική βλάβη που υπέστησαν από το κράτος που διεξήγε ένοπλη σύρραξη και προέβη σε πληθώρα παραβιάσεων. Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών (1945) η οποία αποτελεί κείμενο σταθμό για τα ανθρώπινα δικαιώματα, καθώς εισήγε την έννοια αυτή στο διεθνές στερέωμα, δεν κάνει ειδική μνεία στα δικαιώματα των θυμάτων, όπως και κανένα άλλο διεθνές ή περιφερειακό κείμενο στο προσεχές χρονικό διάστημα. Το διεθνές στερέωμα, ακόμη και μετά την Οικουμενική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (1948), φάνηκε ότι είχε αποδεδειγμένα παγιδευτεί σε κατοχυρώσεις πληθώρας ανθρωπίνων δικαιωμάτων, χωρίς να μπορεί να εξασφαλίσει την αποτελεσματικούς μηχανισμούς ελέγχου τυχόν παραβιάσεων αυτών. Χρειάστηκε η παρέμβαση της Γηραιάς Ηπείρου, με την υιοθέτηση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, με επιτηρητή την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, την οποία ενίσχυσαν λίγο αργότερα σε παγκόσμιο επίπεδο οι Συμβάσεις της Γενεύης (1949) και τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα αυτών (1977) και σε συνδυασμό με το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, επέβαλαν την δέσμευση των κρατών μελών στην κατοχύρωση του δικαιώματος σε αποκατάσταση των ατόμων, των οποίων τα δικαιώματα έχουν παραβιαστεί, ακόμη κι από πρόσωπα που δρούσαν με επίσημη ιδιότητα.⁵

³ Ö. Bengüsu, *The Principle of Equality of Arms in International Criminal Justice*, Independently published (2018), p. 168-9.

⁴ Ö. Bengüsu, *ό.π.* σελ.171.

⁵ Άρθρο 2 παρ. 3 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα.

Με την λήξη και του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, η διεθνής κοινότητα, επηρεασμένη από τις κατάφορες παραβιάσεις του δικαιώματος στη ζωή και τις θηριωδίες που έλαβαν χώρα, εγκαθιδρύει τα δύο Διεθνή Στρατιωτικά Δικαστήρια της Νυρεμβέργης και του Τόκιο, ορμώμενη από το εθιμικό δίκαιο, ώστε να καταδικαστούν τα νεοφερμένα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και τα εγκλήματα πολέμου. Ακόμη και σε αυτό το σημείο καμπής για τη διεθνή ποινική δικαιοσύνη, τα θύματα, αν και αναρίθμητα, εμφανίζονται αδύναμα να συνεισφέρουν ουσιαστικά στη διαδικασία απόδοσης ατομικής ποινικής ευθύνης, καθώς δύνανται να καταθέσουν μόνο ως μάρτυρες.⁶ Καινοτόμο, σε περιφερειακό επίπεδο, υπήρξε το Δι-Αμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, την δεκαετία του '90, εμπνευσμένο από τα ευρωπαϊκά κεκτημένα, κατοχυρώνοντας σε έμμεσα θύματα, ήτοι συγγενείς και οικείους των θυμάτων, το δικαίωμα στην ουσιαστική ποινική δίωξη των θυτών, στην πρόσβαση και την ακρόαση, στη δίκαιη δίκη, στην ουσιαστική προσφυγή στη δικαιοσύνη και την αξίωση αποκατάστασης.⁷

Την σημασία που τυπικά προσέδιδαν τα Καταστατικά των *ad hoc* Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων για την πρώην Γιουγκοσλαβία και την Ρουάντα (2002 και 2003 αντίστοιχα)⁸ στα δικαιώματα των θυμάτων, δεν αναγνώριζαν στην ουσία στο βαθμό που αναμενόταν. Αν και αναγνώρισαν πανηγυρικά την συμβολή της Διακήρυξης των Ηνωμένων Εθνών για τις βασικές αρχές δικαιοσύνης για τα θύματα της εγκληματικότητας και της κατάχρησης εξουσίας (1985) στο πεδίο των δικαιωμάτων των θυμάτων υπό το διεθνές δίκαιο, στην πράξη δεν ανέφεραν ποτέ τα θύματα ως τέτοια και δεν επέτρεπαν τη συμμετοχή τους ως μέρη της διαδικασίας. Αντ' αυτού τα θύματα εγκλημάτων αρμοδιότητας των *ad hoc* ΔΠΔΠΓ και ΔΠΔΡ είχαν το δικαίωμα να εμφανίζονται ενώπιον του δικαστηρίου και να καταθέτουν μόνο ως μάρτυρες, ακολουθώντας την κατεύθυνση που χάραζε με τις ερωτήσεις του ο εκάστοτε εξετάζων. Την κατάστασή τους ως ένα βαθμό μετρίαζαν οι προβλέψεις για παροχή προστασίας των θυμάτων, μέσω των υποχρεώσεων των Τμημάτων να εξασφαλίζουν αποζημίωση, συμφιλίωση, καθώς επίσης σωματική και ψυχολογική στήριξη στα θύματα με αρωγό την Μονάδα Θυμάτων και Μαρτύρων (VWU).⁹

⁶ Ö. Bengüsu, *The Principle of Equality of Arms in International Criminal Justice*, Independently published (2018), p. 171.

⁷ Βλ. υπόθεση *Velasquez Rodriguez v. Honduras* Ser. C, No 4, Inter-AmCtHR (29 July 1988).

⁸ Άρ. 22 του Καταστατικού ΔΠΔΓ και άρ. 21 του Καταστατικού ΔΠΔΡ.

⁹ Κανόνας 34 των Κανόνες Διαδικασίας και Απόδειξης.

Στην νέα αυτή εποχή για τα δικαιώματα των θυμάτων στη διεθνή ποινική διαδικασία, εξέχοντα ρόλο διαδραμάτισε η ομάδα εργασίας για τα δικαιώματα των θυμάτων (VPWG-1997), υπό την χρηματοδότηση του Συνασπισμού για το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο (CICC), ενισχυμένη με πάνω από 300 εθνικές και διεθνείς πολιτικο-κοινωνικές ομάδες και εμπειρογνώμονες και με στόχο την αποτελεσματική προστασία και σεβασμό των δικαιωμάτων των θυμάτων, έτσι ώστε να εξυπηρετούνται οι ανάγκες και τα συμφέροντά τους κατά τη δικαιοδοτική διαδικασία ενώπιον του ΔΠΔ.¹⁰ Τον προάγγελο της καθιέρωσης του δικαιώματος των θυμάτων στη συμμετοχή στην ποινική διαδικασία ενώπιον του ΔΠΔ, όπως θα αναλυθεί εκτενώς παρακάτω, αποτέλεσε το Ειδικό Διεθνές Δικαστήριο στην Καμπότζη (ECCC), το οποίο συστάθηκε και λειτούργησε σε εθνικό πλαίσιο υπό την αιγίδα των ΗΕ, καθιερώνοντας τα δικαιώματα των θυμάτων στην ενημέρωση σχετικά με τις νομικές διαδικασίες, τη δυνατότητα να συμμετέχουν σ' αυτές, ανεξαρτήτως της προηγούμενης συμμετοχής ως μάρτυρες, ειδικά μέτρα προστασίας και στήριξης αυτών και το δικαίωμα να αναζητούν έστω και συμβολική αποκατάσταση¹¹ για τη βλάβη που υπέστησαν από τα ειδικθή εγκλήματα κατά την περίοδο της δικτατορίας.¹²

¹⁰ Ö. Bengüsu, *The Principle of Equality of Arms in International Criminal Justice*, Independently published (2018), p. 174.

¹¹ Τέτοιες μορφές ήταν λ.χ. η δημοσίευση των αποφάσεων στον Τύπο κ.ά. μέσα ενημέρωσης, η χρηματοδότηση μη κερδοσκοπικής δράσης προς όφελος θυμάτων, κ.ά.

¹² C. Festman, *International criminal law and victims' rights*, Routledge Handbook of International Criminal Law (2010), p. 407-8.

Α' ΜΕΡΟΣ

Το δικαίωμα συμμετοχής στην ποινική διαδικασία, ο περιορισμός του και άλλα συναφή δικαιώματα των θυμάτων

Κεφάλαιο Πρώτο

Το δικαίωμα συμμετοχής των θυμάτων στην ποινική διαδικασία ενώπιον του ΔΠΔ και η συμβολή τους σε κάθε στάδιο

Κατόπιν του πολυετούς και απαιτητικού αγώνα για την καθιέρωση των στοιχειωδών δικαιωμάτων των θυμάτων, όπως υφίστανται σήμερα εντός του ΚατΔΠΔ και των ΚΔΑ, καθώς και των ελάχιστων δυνατών εγγυήσεων διατήρησης του κύρους κατά την συμμετοχή τους στην ποινική διαδικασία, αποφασιστική ήταν η συμβολή ορισμένων μη κυβερνητικών οργανώσεων, οι οποίοι δραστηριοποιούνταν γενικότερα στον τομέα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οι ΜΚΟ μέσω των εκθέσεών τους παρείχαν στο Γραφείο του Εισαγγελέα του ΔΠΔ ανεκτίμητες πληροφορίες για την κρατούσα κατάσταση, ιδίως σε χώρες του αναπτυσσόμενου νότου, σχετικά με παραβιάσεις των δικαιωμάτων των θυμάτων και με στόχο να πυροδοτήσουν την έρευνα, ενώ παράλληλα μετέφεραν αιτήματα για αποκατάσταση της βλάβης όσων επιβίωναν από τις θηριωδίες.¹³ Εξίσου καταλυτικό ήταν το έργο των Επιτροπών Αλήθειας (Truth Commissions), των Δικαστηρίων των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων αλλά και των ειδικών απεσταλμένων στην παρουσίαση μιας σφαιρικής, πλην όμως ολοκληρωμένης, εικόνας του φάσματος των παραβιάσεων εξαιτίας των θηριωδιών.¹⁴

Εμφανής είναι η επιρροή, ήδη κατά το στάδιο σχεδιασμού του Καταστατικού του ΔΠΔ, του ηπειρωτικού (Αστικού) δικαίου (civil law), με την προώθηση της ενεργής συμμετοχής των θυμάτων στην ποινική διαδικασία ή ακόμη και της κίνησής της από τα ίδια τα θύματα.¹⁵ Στο ανακριτικό σύστημα που ακολουθείται από τις χώρες που εφαρμόζουν ηπειρωτικό δίκαιο, το θύμα συμμετέχει ως πολιτική αγωγή (civil

¹³ Βλ. <https://www.hrw.org/legacy/backgroundunder/africa/icc0904/3.htm>

M. Glasius, 'We ourselves, we are part of the functioning', The ICC, victims, and civil society in the CAR, Published by Oxford University Press on behalf of Royal African Society, African Affairs, 108/430 (2008), p. 49–50.

¹⁴ Th. M. Antkowiak, An Emerging Mandate for International Courts: Victim-Centered Remedies and Restorative Justice, 47 Stan. J. Int'l L. (2011), p. 328.

¹⁵ C. Festman, International criminal law and victims' rights, Routledge Handbook of International Criminal Law (2010), p. 408-9.

party) στην ποινική διαδικασία και δύναται να συμπεριλάβει σ' αυτήν και την αστική αξίωση για αποζημίωση, η οποία και ικανοποιείται σε περίπτωση καταδίκης του δράστη, χωρίς να απαιτείται περαιτέρω προσφυγή σε άλλη δίκη για την αυτοτελή απόδειξη της βλάβης του. Προσθέτως, συμμετέχει ενεργά σε όλα τα στάδια, υπερασπίζοντας τις απόψεις και τα συμφέροντά του, εξετάζοντας μάρτυρες και ασκώντας έφεση κατά της αθωωτικής απόφασης, στο βαθμό που αποκλείει την δυνατότητα αποζημίωσής του. Έχει επίσης τη δυνατότητα να ανατρέψει μέσω του αρμόδιου δικαστηρίου την απόφαση Εισαγγελέα ή δημοσίου κατήγορου να μην προχωρήσει σε έρευνα ή να μη γίνει κατηγορία, ενώ περιβάλλεται τον προστατευτικό μανδύα της απαγόρευσης αντιπαράθεσης και εξέτασής του από τον κατηγορούμενο, με το πρόσχημα της σκληρής μεταχείρισης.¹⁶

Δεν μπορεί ωστόσο να παραληφθεί η επίδραση του κοινού (Άγραφου) δικαίου (Common Law), το οποίο ασπάστηκαν τα προϋφιστάμενα του ΔΠΔ διεθνή ποινικά δικαστήρια¹⁷, ιδίως στην επιβολή περιορισμών στα δικαιώματα των θυμάτων, στην μη επίσημη αναγνώρισή τους ως διάδικων, παρά μόνο ως μάρτυρες, καθώς και στην πρωταγωνιστικό ρόλο του Εισαγγελέα, ο οποίος εκπληρώνει την υποχρέωση του Κράτους να διώξει ποινικά τον δράστη, ενώ τα συμφέροντά του ταυτίζονται με αυτά των θυμάτων.¹⁸ Σημειωτέο, προς εξισορρόπηση της περιορισμένης ανάμειξης στη διαδικασία, παρέχονται στα θύματα ενισχυμένες υπηρεσίες στήριξης, δεδομένου ότι μετέρχονται το ρόλο του μάρτυρα. Ο συνδυασμός των ανωτέρω οδηγεί αναπόφευκτα στο συμπέρασμα ότι υπήρξε συμβιβασμός των δύο παρατάξεων κατά το στάδιο σχεδίασης του Καταστατικού της Ρώμης και αυτό αποτυπώνεται κυρίως στην επικράτηση του όρου “μπορούν” έναντι του “θα” στο βασικό άρθρο του,¹⁹ από το οποίο πηγάζει και το προαιρετικό δικαίωμα συμμετοχής στη διεθνή ποινική διαδικασία, με γερές ρίζες στο ηπειρωτικό δίκαιο, χωρίς όμως επιπλέον κατοχύρωση από διακριτά διεθνή κείμενα της εποχής, όπως το ΔΣΑΠΔ και η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.²⁰

¹⁶ M. Jouet, Reconciling the Conflicting Rights of Victims and Defendants at the International Criminal Court, 26 St. Louis U. Pub. L. Rev. 249 (2007), p. 250.

¹⁷ Διεθνή Στρατιωτικά Δικαστήρια Νυρεμβέργης και Τόκιο, ΔΠΔΓ, ΔΠΔΡ, Ειδικό Δικαστήριο για τη Σιέρα Λεόνε.

¹⁸ C. Festman, International criminal law and victims' rights, Routledge Handbook of International Criminal Law (2010), p. 410-411.

¹⁹ Άρ. 68 παρ. 3 του ΚατΔΠΔ.

²⁰ M. Jouet, ό.π., σελ. 251.

Θυελλώδης υπήρξε η αντίδραση των υποστηρικτών του κοινού δικαίου κατά τη διαδικασία σχεδίασης του ΚατΔΠΔ, σχετικά με την ενσωμάτωση προβλέψεων για τα δικαιώματα των θυμάτων, η οποία όμως υποχώρησε στη βάση της Διακήρυξης των ΗΕ για τις Βασικές Αρχές Δικαιοσύνης των Θυμάτων Εγκληματικότητας και Κατάχρησης Εξουσίας, που αναγνωρίζει την πρόληψη του εγκλήματος ως δικαίωμα του θύματος, όπως επίσης το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, στην ενημέρωση, την αναζήτηση αρωγής και την πρόσβαση σε μηχανισμούς επίλυσης των άτυπων συγκρούσεων²¹, καθώς επίσης στις Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές των ΗΕ για το δικαίωμα προσφυγής και αποζημίωσης των θυμάτων κατάφωρων παραβιάσεων του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, όπου κατοχυρώνεται το δικαίωμα στην αποκατάσταση, η ίση και αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Στην ενσωμάτωση εντός του ΚατΔΠΔ, πληθώρας εγγυήσεων για το δικαίωμα συμμετοχής των θυμάτων στην ποινική διαδικασία και στη διαμόρφωση ιδανικών συνθηκών για την ανάπτυξή του, συνέβαλαν επιμέρους διεθνή πρωτόκολλα²², τα οποία υποστηρίζουν ότι τα θύματα δεν παραβιάζουν τη διεξαγωγή δίκαιης για τον κατηγορούμενο δίκης και μέσω της συμμετοχής τους, η διαδικασία ενώπιον του ΔΠΔ καθίσταται πιο προσιτή, ακόμη και για απομακρυσμένα από το λίκνο του δυτικού πολιτισμού κράτη, με μηδενική εμπειρία από εθνικά δικαιοδοτικά συστήματα.²³

Το ΔΠΔ έχει πλέον αποδείξει ότι λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες και τα συμφέροντα των θυμάτων, ιδίως σε μεταπολεμικές κοινωνίες που αναζητούν την ειρηνική μετάβαση προς τη Δημοκρατία· ανάγκες οι οποίες μεταφράζονται σε επιδίωξη αποκατάστασης της υφιστάμενης βλάβης και ανάλογης τιμωρίας του δράστη, σε επιδίωξη της ακρόασής τους και της πρόσδοσης βαρύτητας στις αφηγήσεις τους αλλά και σε αποκάλυψη της αλήθειας πέρα από κάθε υποβόσκουσα πολιτική σκοπιμότητα, η οποία εξυπηρετεί τα συμφέροντα των δραστών, λόγω της ιδιότητας τους ως πρόσωπα υψηλού πολιτικού και στρατιωτικού κύρους. Το διεθνές ποινικό σύστημα, έντονα επηρεασμένο από τη νομολογία του Δι-ΑΔΔΑ, επικεντρώνεται περισσότερο στα θύματα (victim-centered), με έμφαση στην προστασία τους και σε ένα πιο προσιτό μοντέλο αποκατάστασης, σε αντίθεση με το αυστηρότερο του ΕυρΔΔΑ, το οποίο

²¹ Αρ. 6 των Βασικών Αρχών Δικαιοσύνης των Θυμάτων Εγκληματικότητας και Κατάχρησης Εξουσίας.

²² Π.χ. Πρωτόκολλο κατά της Εμπορίας Ανθρώπων, Απόφ. των ΗΕ για τη θυματοποίηση και εγκληματικότητα ανηλίκων, Απόφ. του Συμβουλίου της ΕΕ για το καθεστώς των θυμάτων στη ποινική διαδικασία, κ.ά.

²³ C. Festman, *International criminal law and victims' rights*, Routledge Handbook of International Criminal Law (2010), p. 409.

επικεντρώνεται μέσω των αναγνωριστικών αποφάσεων του στη διασφάλιση της θεσμικής του ακεραιότητας, της αξιοπιστίας και του κύρους που κατέχει και ελάχιστα στην επιδίκαση ικανοποιητικών αποζημιώσεων, λαμβάνοντας υπόψη κυρίως το κόστος τέτοιων τολμημάτων (cost-centered).²⁴

Αν και ρηξικέλευθες οι ρυθμίσεις του ΚατΔΠΔ και των ΚΔΑ στο αμφιλεγόμενο πεδίο της συμμετοχής των θυμάτων, όπως θα αναλυθούν παρακάτω, σκόπιμες ασάφειες σε επίμαχες διατάξεις τους μοιραία οδηγούν σε σύγκρουση των δικαιωμάτων των θυμάτων με αυτά του κατηγορουμένου, υποβαθμίζοντας, κατά μερικούς θεωρητικούς, το έργο του Εισαγγελέα και μετακυλίνοντας το βάρος απόδειξης της ενοχής στην υπεράσπιση, με ζοφερές επιπτώσεις για το τεκμήριο αθωότητας.²⁵

1.1 Πρόσωπα που νομιμοποιούνται να συμμετέχουν

Η διεθνής ποινική δικαιοσύνη είχε εξ αρχής σκοπό να καταστείλει τα πιο ειδεχθή εγκλήματα που γνώρισε η ανθρωπότητα και των οποίων οι δράστες κάθε άλλο παρά συνηθισμένοι μπορούσαν να χαρακτηριστούν. Πλην όμως, αυτοί που υπέφεραν περισσότερο εξαιτίας των παραβιάσεων και των θηριωδιών -ήτοι τα θύματα και πολλές φορές οι ίδιες οι κοινωνίες- μόνο σε περιφερειακό επίπεδο μπορούσαν να αναζητήσουν την απόδοση της δικαιοσύνης και την αποκατάσταση της αξιοπρέπειάς τους. Το κενό αυτό ήρθε να καλύψει η πρωτοπορία του ΔΠΔ να παραχωρήσει, έστω και κατά περίπτωση αξιολογούμενες προϋποθέσεις, σε ορισμένα πρόσωπα το δικαίωμα να συνδράμουν αποφασιστικά σε κάθε στάδιο της ποινικής διαδικασίας.²⁶

Παρ' ότι βασικοί διάδικοι είναι ο Εισαγγελέας και ο κατηγορούμενος, χωρίς τους οποίους δίκη δεν μπορεί να υπάρξει, η συμμετοχή των θυμάτων στη διαδικασία κρίνεται αναγκαία καθώς οδηγεί στη θεραπεία των θυμάτων των εγκλημάτων, η οποία με τη σειρά της συμβάλλει στην απόδοση στο ΔΠΔ του τίτλου ενός αποτελεσματικού θεσμού, χάριν της ανταπόκρισης σε θέματα όσων έχουν υποστεί βλάβη ή απώλεια, απαιτούν να αποδοθεί δικαιοσύνη και αναμένουν να δουν ότι αποδόθηκε.²⁷ Όπως έχει

²⁴ Th. M. Antkowiak, An Emerging Mandate for International Courts: Victim-Centered Remedies and Restorative Justice, 47 Stan. J. Int'l L. (2011), p. 304-323.

²⁵ M. Jouet, Reconciling the Conflicting Rights of Victims and Defendants at the International Criminal Court, 26 St. Louis U. Pub. L. Rev. 249 (2007), p. 255.

²⁶ C. Festman, International criminal law and victims' rights, Routledge Handbook of International Criminal Law (2010), p. 407.

²⁷ C. Festman, ό.π., σελ. 410.

υποστηρίζει η θεωρία είναι άδικο, το πλέον επηρεασμένο απ' την εγκληματική πράξη πρόσωπο, να έχει την λιγότερη εξουσία κατά τη διαδικασία, να μην δικαιούται διαβούλευση με τον Εισαγγελέα, να μην του δίνεται ο λόγος κατά το δικαστικό διακανονισμό και να υποβάλλεται σε εξέταση μόνο όταν καλείται από τους διαδίκους. Τέτοια κωλύματα καθιστούν τα θύματα αδύναμα, άφωνα και αποθαρρυνμένα να διεκδικήσουν την αποκατάστασή τους, με άμεση συνέπεια την μεγέθυνση της ήδη υφιστάμενης βλάβης και κατ' επέκταση την θυματοποίησή τους για δεύτερη φορά.²⁸

Για την πλήρη συμμετοχή ενός προσώπου στην ποινική διαδικασία ενώπιον του ΔΠΔ, απαιτείται μεταξύ άλλων, το πρόσωπο αυτό να συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά του θύματος, όπως αυτά περιγράφονται στον παρακάτω ορισμό. Ο ορισμός αυτός συμπεριλαμβάνει στην έννοια του θύματος, αφενός, φυσικά πρόσωπα που έχουν υποστεί βλάβη εξαιτίας εγκλήματος αρμοδιότητας του ΔΠΔ και, αφετέρου, οργανισμούς και ιδρύματα, η περιουσία των οποίων προορίζεται για συγκεκριμένους σκοπούς, ήτοι θρησκευτικούς, εκπαιδευτικούς, καλλιτεχνικούς, επιστημονικούς, φιλανθρωπικούς ή ανθρωπιστικούς, όπως επίσης ιστορικά μνημεία και νοσοκομεία, τα οποία υφίστανται άμεση βλάβη ως αποτέλεσμα διάπραξης των εν λόγω εγκλημάτων.²⁹ Παραπέρα, η γενική αρχή του Κανόνα 86 των ΚΔΑ, κατευθύνει τη δράση των Τμημάτων του ΔΠΔ και όλων των λοιπών οργάνων του, λαμβάνοντας υπόψη τυχόν ειδικές κατηγορίες θυμάτων και μαρτύρων, ιδίως των ανηλίκων, των ηλικιωμένων, των ατόμων με ειδικές ανάγκες, των θυμάτων βιασμού και των γυναικών θυμάτων βίας, οι οποίες χρήζουν ειδικής μεταχείρισης και ειδικών μέτρων προστασίας.³⁰

Η χρήση του γενικού όρου “ φυσικό πρόσωπο ” σημαίνει σκόπιμη αοριστία και χωρεί διασταλτική δικαστική ερμηνεία, συμπεριλαμβάνοντας στον όρο του θύματος και τα έμμεσα θύματα. Τέτοια είναι τα άτομα που έχουν υποστεί βλάβη συνεπεία εγκλήματος που έχει διαπραχθεί σε βάρος άλλου προσώπου, λ.χ. μέλος της οικογένειας κάποιου που έχει δολοφονηθεί.³¹ Κι αυτό για τον πολύ απλό λόγο, ότι ο σοβαρός τραυματισμός ή ο θάνατος του “κύριου εισοδηματία” μιας οικογένειας με βεβαιότητα επηρεάζει την επιβίωση των εξαρτώμενων μελών του.³² Στην διεύρυνση αυτή του

²⁸ Ch. P. Trumbull IV, *The Victims of Victim Participation in International Criminal Proceedings*, 29 Mich. J. Int'l L. 777 (2008), p. 782.

²⁹ Κανόνας 85 των ΚΔΑ.

³⁰ Ö. Bengüsu, *The Principle of Equality of Arms in International Criminal Justice*, Independently published (2018), p. 177.

³¹ VPRS Booklet, p.13, βλ. https://www.icccpi.int/about/victims/Documents/VPRS_Victim-s_booklet

³² M. Jouet, *Reconciling the Conflicting Rights of Victims and Defendants at the International Criminal Court*, 26 St. Louis U. Pub. L. Rev. 249 (2007), p. 270.

ορισμού συνέβαλε εν προκειμένω η Διακήρυξη για τις Βασικές Αρχές Δικαιοσύνης των Θυμάτων Εγκληματικότητας και Κατάχρησης Εξουσίας, κατά την οποία ο όρος “θύμα” συμπεριλαμβάνει, όπου κρίνεται απαραίτητο, τα μέλη της οικογένειας ή τα προστατευόμενα μέλη του άμεσου θύματος, καθώς και άτομα που υφίστανται βλάβη κατά την επέμβαση με σκοπό την παροχή βοήθειας σε άτομα που βρίσκονται σε κατάσταση κινδύνου ή με σκοπό την αποτροπή διάπραξης εγκλήματος.³³ Ωστόσο, όπως προκύπτει από τη νομολογία του ΔΠΔ, δεν υπάρχει πρόθεση διεύρυνσης του ορισμού σε τέτοιο βαθμό, δεδομένου του ήδη μεγάλου αριθμού των αιτούντων συμμετοχή άμεσων θυμάτων. Δε χωρεί βεβαίως αμφιβολία ως προς τη δυνατότητα κατάθεσης αιτήματος κάποιου με την συγκατάθεση του θύματος ή για λογαριασμό αυτού, ιδίως όταν θύματα είναι παιδιά και άτομα που αδυνατούν να ασκήσουν τις δικαιοπρακτικές τους ικανότητες.³⁴

Μετά την υποβολή των αιτημάτων, οι δικαστές του ΔΠΔ είναι αρμόδιοι να διαπιστώσουν αν οι αιτούντες συμμετοχής είναι ή όχι θύματα στην πραγματικότητα και μπορούν να απορρίψουν τα αιτήματα, είτε αυτεπαγγέλτως, είτε κατόπιν αιτήματος του Εισαγγελέα ή της υπεράσπισης, εφόσον θεωρούν ότι δεν υπήρξαν θύματα ή δεν πληρούν τα κριτήρια του άρθρου 68(3) ΚατΔΠΔ, όπως θα αναλυθούν στη συνέχεια.³⁵ Πολλά θέματα έχουν ανακύψει ως προς την ευρεία διακριτική ευχέρεια το Τμήματος, καθώς σε κανένα σημείο του ΚατΔΠΔ και των ΚΔΑ δεν προσδιορίζονται οι προϋποθέσεις οι οποίες λαμβάνονται υπόψη για την λήψη τέτοιων αποφάσεων, ούτε ποια πραγματικά περιστατικά καταδεικνύουν αν κάποιος κατέστη θύμα κι αν αυτά ταυτίζονται με τα στοιχεία που πληρούν την αντικειμενική υπόσταση του υπό κρίση εγκλήματος.³⁶

Καμία απάντηση δε δίνεται ούτε ως προς το εύρος των αποδεικτικών στοιχείων που απαιτείται για την θεμελίωση της ιδιότητας του θύματος· γίνεται απλώς αναφορά στη νομολογία μέσω της φράσης “grounds to believe” στα ελάχιστα δυνατά αποδεικτικά στοιχεία, με κίνδυνο παραβίασης των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, λόγω εμφανούς ανισότητας όπλων, καθώς ο τελευταίος καλείται να αποδείξει “πέραν πάσης αμφιβολίας” την αθωότητα του. Από πολλούς έχει υποστηριχθεί ότι, αν εν τέλει

³³ Άρ. 2 στη Διακήρυξη για τις Βασικές Αρχές Δικαιοσύνης των Θυμάτων Εγκληματικότητας και Κατάχρησης Εξουσίας.

³⁴ Κανόνας 89 παρ.3 των ΚΔΑ.

³⁵ Κανόνας 89 παρ.2 των ΚΔΑ.

³⁶ M. Jouet, Reconciling the Conflicting Rights of Victims and Defendants at the International Criminal Court, 26 St. Louis U. Pub. L. Rev. 249 (2007), p. 270-1.

κάποιο πρόσωπο αναγνωριστεί με απόφαση ως θύμα, ο Εισαγγελέας οφείλει να αποδείξει πέραν πάσης αμφιβολίας ότι το υπό κρίση έγκλημα έχει διαπραχθεί, εφόσον υπάρχουν θύματα, το οποίο συνεπάγεται ότι ήδη από την προδικασία έχει τρόπον τινά καταδικαστεί ο κατηγορούμενος, πριν καν οι διάδικοι υποβάλλουν τις απόψεις τους στο Δικαστήριο, υπονομεύοντας τοιουτοτρόπως το τεκμήριο της αθωότητας³⁷. Κατ' άλλους, η απόφαση περί αποδοχής αίτησης θύματος, δεν ισοδυναμεί με την τελική ετυμηγορία, πλην όμως συνιστά μία προδικαστική απόφαση, διεκπεραιωτικού χαρακτήρα. Ούτως ή άλλως, η φράση “κανένα έγκλημα δε διαπράχθηκε” δεν έχει ισχύ άπαξ και εκκινήσει η διαδικασία ενώπιον του ΔΠΔ.³⁸

Συνεπώς, η διακριτική ευχέρεια έρχεται να θεραπεύσει όλα αυτά τα κενά και το αποδεικνύει μέσω της νομολογίας, ιδίως με την υπόθεση κατά του Thomas Lubanga Dyilo και τη θέση από το Τμήμα Προδικασίας των τεσσάρων προϋποθέσεων συμμετοχής των θυμάτων ήδη από το στάδιο της έρευνας.³⁹

1.2 Προϋποθέσεις συμμετοχής στην ποινική διαδικασία (κριτήρια)

Το βασικότερο άρθρο του Καταστατικού που κατοχυρώνει τις προϋποθέσεις συμμετοχής των θυμάτων στην ποινική διαδικασία αναφέρει ότι, τα θύματα δύνανται να εκθέσουν τις απόψεις και τις ανησυχίες τους στο Δικαστήριο. Ως προς το πότε μπορούν τα θύματα να εκθέσουν τις θέσεις τους, το ίδιο άρθρο, δηλώνει ότι αυτό μπορεί να γίνει όποτε τα συμφέροντά τους επηρεάζονται και στα στάδια της διαδικασίας που το Δικαστήριο το κρίνει απαραίτητο, ενώ παράλληλα πρέπει να γίνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην βλάπτει, ούτε να αντιβαίνει στα δικαιώματα του κατηγορουμένου για δίκαιη και αμερόληπτη δίκη, πράγμα που σημαίνει ότι σε περίπτωση σύγκρουσης δικαιωμάτων, υπερισχύουν αυτά του κατηγορουμένου.⁴⁰

Το ανωτέρω άρθρο παραχωρεί στους δικαστές ευρεία διακριτική ευχέρεια, λόγω της αοριστίας των εννοιών που περιέχει και έχει γίνει αιτία πολλών έντονων

³⁷ Άρ. 66 του ΚατΔΠΔ.

³⁸ M. Jouet, Reconciling the Conflicting Rights of Victims and Defendants at the International Criminal Court, 26 St. Louis U. Pub. L. Rev. 249 (2007), p. 272.

³⁹ Situation in the Democratic Republic of Congo, ICC-01/04-101, Decision on the Applications for Participation in the Proceedings of VPRS 1, 2, 3, 4, 5, 6 (Jan. 17, 2006) at 8, 11.

⁴⁰ Άρ. 68 παρ.3 του ΚατΔΠΔ.

αντιπαραθέσεων εντός του Δικαστηρίου.⁴¹ Οι επίμαχες έννοιες που παραμένουν αδιευκρίνιστες, όπως “στάδια διαδικασίας”, “απόψεις και ανησυχίες”, και “προσωπικά συμφέροντα” βρίσκουν Εισαγγελέα και υπεράσπιση άκρως αντίθετους με την αόριστη διατύπωση και τη δυνατότητα διασταλτικής ερμηνείας τους από τους δικαστές, καθώς *prima facie* οδηγούν σε εκτεταμένη συμμετοχή των θυμάτων στη διαδικασία, εξισώνοντας τους με τους βασικούς διαδίκους, κατάσταση υπέρ της οποίας μάχεται η πλευρά των θυμάτων μετά των νόμιμων εκπροσώπων τους.⁴² Ως προς τα στάδια της διαδικασίας και τα επιχειρήματα που τα συνοδεύουν θα γίνει λόγος εκτενώς παρακάτω.

Όσον αφορά το περιεχόμενο των “απόψεων και των ανησυχιών” των θυμάτων, έχουν τοποθετηθεί το Τμήμα Προδικασίας και το Τμήμα Πρώτου Βαθμού στην υπόθεση Lubanga⁴³, επιτρέποντας την εξέταση μαρτύρων και την προσκόμιση μόνο των σχετικών με την υπόθεση αποδεικτικών στοιχείων, με την δικαιολογία ότι εξυπηρετεί τη γενικότερη υποχρέωση του δικαστή για ανεύρεση της αλήθειας. Ωστόσο, ο Εισαγγελέας δεν είχε την ίδια άποψη, καθώς υποστήριξε ότι ως έννοιες, καλύπτουν μεγάλο φάσμα θεμάτων και η εξίσωση των θυμάτων με τους διαδίκους, όχι μόνο καταπατά τα δικαιώματα των τελευταίων, αλλά επικαλύπτει και την αποκλειστική αρμοδιότητα του Εισαγγελέα για διερεύνηση της υπόθεσης. Τη θέση αυτή στήριξε και το Τμήμα Έφεσης, το οποίο αναγνώρισε ως αποκλειστικό δικαίωμα των διαδίκων αυτό της παρουσίασης αποδεικτικών μέσων και της διατύπωσης απόψεων επί του παραδεκτού και βάσιμου αυτών.⁴⁴

Σχετικά με τα “προσωπικά συμφέροντα” των θυμάτων και πότε αυτά βλάπτονται, έχει πραγματωθεί, στην ίδια υπόθεση, διασταλτική ερμηνεία και υποστηρίζεται η κατά περίπτωση εξέταση της συνδρομής τους από τους δικαστές, ιδίως όταν διακυβεύεται η ασφάλεια των θυμάτων καθώς και όταν επίκειται η διαδικασία αποζημίωσής τους, μετά την έκδοση καταδικαστικής απόφασης. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη του δικαστή Pikis περί μετατόπισης βάρους απόδειξης από τον Εισαγγελέα στα θύματα, καθιστώντας τα δεύτερους κατηγορούς.⁴⁵

⁴¹ J-A. Wemmers, Victims and the International Criminal Court (ICC): Evaluating the Success of the ICC with Respect to Victims, 16 IRV 211 (2009), p. 212.

⁴² Ch. P. Trumbull IV, The Victims of Victim Participation in International Criminal Proceedings, 29 Mich. J. Int'l L. 777 (2008), p. 792.

⁴³ Βλέπε υπόθ. Prosecutor v. Lubanga Dyilo, Case No. ICC-01/04-01/06-172, Decision on the Applications for Participation in the Proceedings Submitted by VPRS 1 to VPRS 6 in the Case of the Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo (June 29, 2006)

⁴⁴ Prosecutor v. Lubanga Dyilo, ό.π.

⁴⁵ Prosecutor v. Lubanga Dyilo, ό.π.

Οι μόνοι κανόνες που οριοθετούν, μέσω κατευθυντήριων οδηγιών την εφαρμογή του γενικού ορισμού των θυμάτων στην ποινική διαδικασία, είναι οι 89-93 των ΚΔΑ. Αυτοί θέτουν προϋποθέσεις στη διαδικασία υποβολής αίτησης συμμετοχής ενώπιον του ΔΠΔ, ζητήματα νόμιμης εκπροσώπησης των θυμάτων, τρόπους παράστασης των νόμιμων εκπροσώπων και δυνατότητα ενεργού συμμετοχής στις ακροάσεις και στην εξέταση μαρτύρων, καθώς επίσης καθιερώνουν δικαίωμα των θυμάτων στην προηγούμενη ειδοποίηση, σχετικά με αποφάσεις του δικαστηρίου αλλά και διάφορες διαδικαστικές ενέργειες, στις οποίες δύνανται να προβούν, εφόσον έχουν ήδη θεμελιώσει δικαίωμα συμμετοχής. Πέραν όμως των προβλέψεων, οι σχεδιαστές του ΚατΔΠΔ και των ΚΔΑ, παραχωρούν ευρεία διακριτική ευχέρεια στη διαμόρφωση αφενός του ρόλου των θυμάτων τόσο στο στάδιο της έρευνας μιας κατάστασης, όσο και κατά την εκδίκαση μιας υπόθεσης, αφετέρου της ποινικής διαδικασίας ενώπιον του ΔΠΔ με περισσότερο ή λιγότερο αντιπαραθετικά στοιχεία.

Ο περιορισμός της συμμετοχής των θυμάτων, που δεν επιτεύχθηκε με τον ορισμό του άρθρου 68(3) ΚατΔΠΔ, επιδιώκεται μέσω της διαφορετικής προσέγγισης και ερμηνείας από τα επιμέρους Τμήματα του ΔΠΔ. Έτσι, παρατηρείται μια πόλωση απόψεων σχετικά με την προσέγγιση των προσωπικών συμφερόντων των θυμάτων, από τη μια με τα Τμήματα Προδικασίας I, II και III στην υπόθεση κατά Lubanga να υποστηρίζουν την “συστηματική προσέγγιση,, της συμμετοχής των θυμάτων, με γνώμονα τα κοινά πάντων των θυμάτων συμφέροντα και την εξέταση της επιρροής αυτών από το κάθε επιμέρους στάδιο της διαδικασίας και στον αντίποδα, το Τμήμα εκδίκασης I και το Τμήμα Έφεσης να τάσσονται υπέρ της “περιπτωσιολογικής προσέγγισης,, της συμμετοχής, με case-by-case αξιολόγηση δύο σταδίων. Σε πρώτο στάδιο, κρίνεται αναγκαία η ανάλυση της επιρροής των προσωπικών συμφερόντων κάθε θύματος μεμονωμένα από ορισμένες διαδικαστικές πράξεις ή/και επίδικα αποδεικτικά στοιχεία και σε δεύτερο στάδιο η απόδειξη ύπαρξης συνδέσμου μεταξύ των δύο αυτών παραγόντων από τα θύματα, προκειμένου να θεμελιώσουν το καθεστώς συμμετοχής, το οποίο δεν σημαίνει απαραίτητα δυνατότητα άσκησης των διαδικαστικών τους δικαιωμάτων.⁴⁶ Επομένως, πρόσφορη λύση θεωρείται η περιπτωσιολογική επαναξιολόγηση της επιρροής των προσωπικών συμφερόντων κάθε

⁴⁶ H. Olasolo/A. Kiss, The role of victims in criminal proceedings before the International Criminal Court, *Revue Internationale de droit penal* 2010, pp. 140-4.

θύματος από συγκεκριμένες διαδικαστικές ενέργειες ή/και αποδεικτικά στοιχεία, χωρίς να βλάπτονται τα δικαιώματα του κατηγορουμένου.⁴⁷

Επομένως, το ΔΠΔ ήδη εξ αρχής οριοθετεί το κανονιστικό πλαίσιο ένταξης των θυμάτων στην ποινική διαδικασία και προτεραιοποίησης των συμφερόντων τους. Πρακτικά όμως η υποκειμενικότητα αυτή των συμφερόντων των θυμάτων δεν λαμβάνεται επαρκώς υπόψη, ιδίως κατά την εκπροσώπηση πολυπληθών ομάδων θυμάτων από κοινό νόμιμο εκπρόσωπο. Παρ' ότι ο κανόνας προωθεί την εκπροσώπηση των διαφόρων συμφερόντων ακόμη και στην περίπτωση του ενός νόμιμου εκπροσώπου, όταν τα θύματα που συμμετέχουν είναι εκατοντάδες ή χιλιάδες, ο πλουραλισμός θυσιάζεται στο βωμό της αποτελεσματικότητας της διαδικασίας.⁴⁸

Τυπικά, για να μπορέσει οποιοδήποτε πρόσωπο- φυσικό ή νομικό- να συμμετέχει ως θύμα και να παρουσιάσει την ιστορία του ενώπιον του ΔΠΔ, οφείλει κατ' αρχάς να υποβάλλει επίσημα αίτηση στη Γραμματεία του ΔΠΔ, η οποία τη διαβιβάζει αρμοδίως σε Τμήμα.⁴⁹ Δευτερευόντως, όπως προαναφέρθηκε, το αρμόδιο Τμήμα, καλείται να εξετάσει την συνδρομή των ανωτέρω προϋποθέσεων και επιπλέον των τεσσάρων κριτηρίων, όπως αυτά διαμορφώθηκαν στην υπόθεση κατά του Thomas Lubanga Dyilo⁵⁰, προκειμένου τα πρόσωπα, που έχουν αιτηθεί τη συμμετοχή τους ως θύματα στη διαδικασία, να αναγνωριστούν επίσημα ως τέτοια. Έτσι, κατά σειρά, εξετάζεται αν το πρόσωπο είναι φυσικό ή νομικό, αν έχει υποστεί αισθητή βλάβη, αν το υπό κρίση έγκλημα που έχει προκαλέσει τη βλάβη εμπίπτει στην αρμοδιότητα του ΔΠΔ και τέλος, αν υπάρχει αιτιώδης σύνδεσμος ανάμεσα στο υπό κρίση έγκλημα και την προκληθείσα βλάβη.⁵¹

Για τον επαρκή προσδιορισμό της υποτιθέμενης βλάβης που έχει προκληθεί στα πρόσωπα, είναι κρίσιμο να γνωρίζει το Δικαστήριο αν τα τελευταία είναι φυσικά ή νομικά. Επίσης, η έκταση της βλάβης έχει σημασία όταν εξετάζεται η θέση του προσώπου ως θύμα. Η βλάβη μπορεί να είναι υλική, ηθική ή σωματική. Η αρμοδιότητα του ΔΠΔ για το υπό κρίση έγκλημα είναι εξίσου σημαντική, καθώς η έλλειψή της καθιστά άνευ αντικειμένου οποιοδήποτε άλλο στάδιο της διαδικασίας. Τέλος, το υπό κρίση έγκλημα και η βλάβη πρέπει να συνδέονται μεταξύ τους· με άλλα λόγια η

⁴⁷ Προκύπτει από τη συνδυαστική ανάγνωση τριών αποφάσεων: 2 Feb '09, 19 Dec '08, 13 Jun '07.

⁴⁸ I. Jain, *Theorizing the International Criminal Court's Model of Justice: The Victims' Court?* *Journal of Victimology and Victim Justice*, (2019), 2(1): p. 1-2.

⁴⁹ VPRS Booklet, p. 13 και Κανόνας 89 των ΚΔΑ.

⁵⁰ Βλέπε υπόθ. *Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo*, ICC-01/04-01/06 (8 April '09) 15, p.19-22.

⁵¹ Ö. Bengüsu, *The Principle of Equality of Arms in International Criminal Justice*, Independently published (2018), p. 177.

προκληθείσα βλάβη πρέπει να συνιστά άμεσο ή έμμεσο αποτέλεσμα της τέλεσης του εγκλήματος.⁵²

1.3 Συμβολή των συμμετεχόντων θυμάτων σε κάθε στάδιο

Τα τρία στοιχεία που ικανοποιούν τις απαιτήσεις των θυμάτων για αποτελεσματική απονομή δικαιοσύνης είναι, ανάμεσα σε άλλα, η δημοσιότητα της διαδικασίας, η επίσημη αναγνώριση του δράστη και η απόδοση ευθύνης. Σκοπός των θυμάτων πολλές φορές δεν είναι κατ' αποκλειστικότητα η απολαβή αποζημίωσης στο τέλος της δίκης, αλλά η συμμετοχή τους μέσω ενός επικουρικού της δικαιοσύνης ρόλου, ήδη από το στάδιο της έρευνας και συλλογής αποδεικτικών στοιχείων, η διαπίστωση ότι η δικαιοσύνη έχει αποδοθεί και ο δράστης έχει επωμιστεί τις ανάλογες της εγκληματικής του πράξης συνέπειες.⁵³ Αποτελεί και έναν τρόπο να αισθανθούν ότι ο εν λόγω θεσμός της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης, βρίσκεται κοντά στα συμφέροντά τους, προτίθεται να ακούσει και τη δική τους πλευρά για να αποκτήσει σφαιρική εικόνα της εκάστοτε κατάστασης, καθώς πρώτιστος σκοπός του είναι να απονέμει την πολυπόθητη δικαιοσύνη. Όλα αυτά συμβάλλουν κατά ένα μέρος στην επιτυχία του ΔΠΔ ως θεσμού, από την πλευρά των θυμάτων.⁵⁴

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθούν οι αφανείς εργασίες τριών πολύ σημαντικών επιμέρους τομέων, που λειτουργούν εντός του ΔΠΔ, συντονίζονται από τη Γραμματεία του και παρέχουν βοήθεια σε θύματα και μάρτυρες, έτσι ώστε να ασκήσουν αποτελεσματικά τα δικαιώματά τους κατά τη διαδικασία.⁵⁵ Ένας από αυτούς είναι η Μονάδα Θυμάτων και Μαρτύρων (VWU), η οποία επιφορτίζεται κυρίως με την παροχή βοήθειας στα θύματα και τους μάρτυρες κατά την κατάθεση ή την συμμετοχή τους στη διαδικασία, την εξασφάλιση μέτρων προστασίας και ασφάλειας των θυμάτων και των μαρτύρων, την παροχή συμβουλών προς αυτούς και κάθε άλλη απαραίτητη βοήθεια. Επιπλέον, είναι υπεύθυνη και για την εκπαίδευση όλων των οργάνων του ΔΠΔ, καθώς υφίσταται εξειδικευμένη ομάδα στελεχωμένη από ειδήμονες σε θέματα

⁵² Ö. Bengüsu, ό.π.

⁵³ C. Festman, *International criminal law and victims' rights*, Routledge Handbook of International Criminal Law (2010), p. 407.

⁵⁴ J-A. Wemmers, *Victims and the International Criminal Court (ICC): Evaluating the Success of the ICC with Respect to Victims*, 16 IRV 211 (2009), p. 217.

⁵⁵ M. Groenhuijsen, *Victims' rights and the international criminal court: The model of the Rome statute and its operation* (2007), p. 305.

που αφορούν κυρίως γυναίκες και ανηλίκους.⁵⁶ Το Τμήμα Συμμετοχής και Αποζημίωσης των Θυμάτων (VPRS) αποτελεί μια ενότητα, η οποία αποτελεί το πρώτο σημείο επαφής των θυμάτων με το Δικαστήριο και έχει ως αποστολή να τα ενημερώνει σχετικά με τα δικαιώματα συμμετοχής και αποκατάστασης, όπως αναλυτικά περιγράφονται στο Βιβλιário Οδηγιών που έχει εκδώσει για τα θύματα.⁵⁷ Τέλος, την ομάδα συμπληρώνει το αυτοτελές Γραφείο Νομικού Συμβούλου των Θυμάτων (OPCV), το οποίο επανδρώνεται με συμβούλους και βοηθούς που παρέχουν δωρεάν νομική βοήθεια και εκπροσώπηση, όταν κρίνεται αναγκαίο, ιδίως σε περιπτώσεις οικονομικής αδυναμίας των θυμάτων.⁵⁸

Θύμα πλέον, με βάση τα νέα δεδομένα του ΔΠΔ, καθίσταται το πρόσωπο τα συμφέροντα του οποίου έχουν υποστεί βλάβη και δύναται να συμμετέχει στην ποινική διαδικασία, άμεσα ή δι' αντιπροσώπου, με τρόπο συμβατό με τα συμφέροντα του κατηγορουμένου και την αρχή της δίκαιης και αμερόληπτης δίκης, σε αντίθεση με το παρελθόν, όπου ο επιζών καλούνταν να αποδείξει σωματική, υλική ή ηθική βλάβη, η οποία έπρεπε να είναι άμεση, προσωπική και ενεστώσα. Όπως έχει ήδη σημειωθεί, η πρόβλεψη του άρθρου 68(3) του ΚατΔΠΔ είναι γενική και ο ακριβής προσδιορισμός των επίμαχων εννοιών- μία εκ των οποίων είναι και το στάδιο της διαδικασίας που κρίνεται απαραίτητο να συμμετέχει το θύμα- ανήκει στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου. Το αν και πώς συμμετέχουν επίσης καθορίζεται από τους Δικαστές κατά περίπτωση (case-by-case basis), καθώς το δικαίωμα συμμετοχής των θυμάτων στην ποινική διαδικασία δεν είναι απόλυτο.

Η δυνατότητα συμμετοχής σε κάθε στάδιο, κατ' αρχήν απορρέει από τον Κανόνα 93 των ΚΔΑ, όπου διευκρινίζεται ότι το αρμόδιο Τμήμα δύναται να αναζητά τις απόψεις των νομίμως συμμετεχόντων θυμάτων ή των εκπροσώπων τους για κάθε ζήτημα, που σχετίζεται, *μεταξύ άλλων*, με την αναθεώρηση απόφασης Εισαγγελέα για έναρξη έρευνας ή παύσης της δίωξης, με την απόφαση για επιβεβαίωση των κατηγοριών ή την τροποποίηση αυτών, με την απόφαση περί ενοχής, με τα μέτρα προστασίας του Δικαστηρίου, κ.ά. Επιπλέον, το Τμήμα δύναται να αναζητά τις απόψεις και άλλων θυμάτων, ανάλογα με την περίπτωση.⁵⁹ Όταν αποδειχθεί ότι έχουν υπάρξει

⁵⁶ Κανόνες 16-19 των ΚΔΑ.

⁵⁷ Βλ. https://www.icc-cpi.int/about/victims/Documents/VPRS_Victim-s_booklet

⁵⁸ Κανόνες 73 παρ. 2, 80 παρ. 1, 80 παρ. 2 των ΚΔΑ.

⁵⁹ Κανόνας 93 των ΚΔΑ.

θύματα μιας εγκληματικής ενέργειας, κρίνεται το αναγκαίο της συμμετοχής τους σε κάθε στάδιο της διαδικασίας αυτοτελώς.

Το κανονιστικό πλαίσιο που διέπει τη σχέση των θυμάτων με το Δικαστήριο απαρτίζεται από το ΚατΔΠΔ, τους ΚΔΑ του και την νομολογία του, με τις ποικίλες αποφάσεις, που συμπληρώνουν τα κενά και τις ασάφειες, όπου αυτές υπάρχουν.⁶⁰ Παρακάτω θα εξεταστεί η δυνατότητα συμμετοχής σε κάθε στάδιο της ποινικής διαδικασίας ενώπιον του ΔΠΔ, μέσα από τις προβλέψεις των σχετικών άρθρων και κανόνων σε συνδυασμό με την εφαρμογή τους στην νομολογία.

1.3.1 Προδικασία (Pre-Trial Stage)

1.3.1.1 Πρώιμο Στάδιο- Στάδιο Έρευνας

Πριν την επίσημη εκκίνηση εξέτασης μίας κατάστασης ή υπόθεσης, πρέπει να τονιστεί η σημασία του ρόλου των θυμάτων πριν ακόμη αναγνωριστούν ως τέτοια. Στο αρχικό αυτό στάδιο περιέχεται τόσο η αναφορά μιας κατάστασης από ένα κράτος ή το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, όσο και η *ex proprio motu* εκκίνηση της έρευνας από τον Εισαγγελέα, όπου όλα τα στοιχεία που ενδέχεται να πυροδοτήσουν την έρευνα συλλέγονται από πληροφορίες και μαρτυρίες θυμάτων, ομάδων θυμάτων και ΜΚΟ, οι οποίοι βρίσκονται σε άμεση επαφή με τα θύματα. Οι τελευταίοι έχουν θέσει ερώτημα ως προς την ύπαρξη δυνατότητας εκκίνησης της έρευνας από τα θύματα με νομικά μέσα, όμοιας με αυτή του πολιτικώς ενάγοντος στα δικαιοδοτικά συστήματα αστικού δικαίου (*civil law*)· παρ' όλα αυτά η απάντηση είναι κατηγορηματικά αρνητική λόγω της μη ύπαρξης σχετικών προβλέψεων στο ΚατΔΠΔ και τους ΚΔΑ. Ωστόσο, καμία αμφιβολία δεν υπάρχει τόσο για την σημασία του ρόλου των θυμάτων στην πυροδότηση μιας αυτεπάγγελτης έρευνας, όσο και για την πίεση που ασκεί η συμμετοχή τους στην Εισαγγελία, σχετικά με την έρευνα μιας κατάστασης και τη δίωξη ενός υπόπτου. Ίσως είναι σκόπιμη η μη επίσημη ανάμειξη των θυμάτων στο σημείο αυτό για την αποφυγή φαινομένων χειραγώγησης τους, θέτοντας σε κίνδυνο την ασφάλειά τους, ιδίως σε εμπόλεμες καταστάσεις.⁶¹

⁶⁰ Ö. Bengüsu, *The Principle of Equality of Arms in International Criminal Justice*, Independently published (2018), p. 176.

⁶¹ E. Baumgartner, *Aspects of victim participation in the proceedings of the International Criminal Court*, *International Review of Red Cross* (2008) p. 426.

Εν συνεχεία, έπεται η φάση της έρευνας, η οποία επίσης δεν εντάσσεται επίσημα στα στάδια της διαδικασίας, γι' αυτό και το δικαίωμα συμμετοχής των θυμάτων σε αυτό το σημείο παραμένει ασαφές, υπό το πρίσμα του Κανόνα 89. Ωστόσο, το Τμήμα Προδικασίας⁶² έχει υποστηρίξει την άποψη ότι το δικαίωμα ακρόασης των θυμάτων από το αρμόδιο Τμήμα εμπεριέχει, αφενός το δικαίωμα να εκθέτουν τις απόψεις και τις ανησυχίες τους και, αφετέρου να υποβάλλουν έγγραφα σχετικά με την έρευνα σε εξέλιξη. Συνεπώς, και η υποχρέωση του δικαστηρίου είναι διττή και συνίσταται στην αποδοχή του αιτήματος για έκθεση απόψεων και στην περαιτέρω εξέτασή τους.⁶³ Το Τμήμα της Έφεσης, κατά την εξέταση του αν τα προσωπικά συμφέροντα των θυμάτων επηρεάζονται εν γένει κατά το στάδιο της έρευνας, έκρινε αβάσιμη την απόφαση του Τμήματος Προδικασίας να παραχωρήσει γενικό δικαίωμα συμμετοχής στα θύματα μιας κατάστασης κατά τη διάρκεια της έρευνας, πλην όμως δήλωσε αδυναμία να κατευθύνει αυτό για τον τρόπο χειρισμού μελλοντικών παρόμοιων αιτημάτων, απουσία συγκεκριμένων πραγματικών περιστατικών και δεν τοποθετήθηκε επί των κανόνων συμμετοχής.⁶⁴

Παρ' ότι τα θύματα δικαιούνται γενικότερα συμμετοχής σε δημόσιες διαδικασίες, εκτός αν αποφασίσει διαφορετικά το αρμόδιο Τμήμα, πολλοί θεωρητικοί υποστηρίζουν την άποψη ότι η πλήρης συμμετοχή στην φάση της έρευνας μπορεί να επηρεάσει την ανεξαρτησία του Εισαγγελέα, να προκαλεί καθυστερήσεις στη διαδικασία και να καταστεί ιδιαίτερα επικίνδυνη για τα δικαιώματα των κατηγορουμένων και την αξιοπιστία του Δικαστηρίου. Το Τμήμα Προδικασίας είναι υπεύθυνο να διασφαλίζει την αποτελεσματικότητα και την ακεραιότητα της έρευνας και έχει επιπλέον καθήκον να διαφυλάττει τα δικαιώματα του κατηγορουμένου, έτσι ώστε να μην παρατείνεται ο χρόνος κράτησής του. Ομοίως, πρωταρχική ευθύνη του Εισαγγελέα είναι η διαφύλαξη της ανεξαρτησίας, της ακεραιότητας και της αποτελεσματικότητας της έρευνάς του, ενώ είναι αποκλειστικά υπεύθυνος για τη συγκέντρωση ενοχοποιητικών και αθωωτικών στοιχείων. Συναφώς, η συμμετοχή των

⁶² Βλ. υπόθεση Decision on the Applications for Participation in the Proceedings of VPRS 1, VPRS 2, VPRS 3, VPRS 4, VPRS 5 and VPRS 6 (Public redacted version – 22.03.2006), 17.01.2006, ICC-01/04-101.

⁶³ E. Baumgartner, ό.π., σελ. 427.

⁶⁴ Situation on DRC (Judgement on Victim Participation on the Investigation Stage of the Proceedings in the Appeal of the OPCD against the Decision of PTC I of 7 Dec '07 ICC-04/04 OA 4 PA 6 (19 Dec '08).

θυμάτων, μέσω παροχής στοιχείων σε μια υπόθεση, θα πρέπει να επιτρέπεται αυστηρά και μόνο αν εξυπηρετεί την σκοπιμότητα της έρευνας.⁶⁵

1.3.1.2 Στάδιο Επιβεβαίωσης Κατηγοριών

Το άρθρο 19(3) του ΚατΔΠΔ παραχωρεί άλλη μία δυνατότητα συμμετοχής στα θύματα κατά το Στάδιο της Προδικασίας, ιδίως στη διαδικασία προβολής ενστάσεων αρμοδιότητας του ΔΠΔ και παραδεκτού μιας υπόθεσης, είτε από τον ύποπτο, είτε από Κράτος, χωρίς να διευκρινίζεται αν υπάγεται στους γενικούς κανόνες συμμετοχής των θυμάτων.⁶⁶ Σε κάθε περίπτωση, για την κατάθεση των απόψεών τους στο υπό κρίση στάδιο, επιβάλλεται η επίσημη αναγνώρισή τους ως θύματα, με βάση τον Καν. 89.⁶⁷

Κατά τη διαδικασία επιβεβαίωσης των κατηγοριών, όπως αυτή ρυθμίζεται από το άρθρο 61 ΚατΔΠΔ, το Τμήμα Προδικασίας διεξάγει ακροάσεις παρουσία του Εισαγγελέα, του υπόπτου- μετά την παράδοση ή την εκούσια εμφάνισή του ενώπιον του ΔΠΔ- και του συνηγόρου του, ή απουσία του υπόπτου, με απώτερο σκοπό την ταχεία αξιολόγηση των αποδεικτικών στοιχείων και την επιβεβαίωση των κατηγοριών, στη βάση επαρκών ενδείξεων τέλεσης καθενός απ' τα εγκλήματα που του έχει προσάψει ο Εισαγγελέας. Εκ πρώτης όψεως δεν προβλέπεται δικαίωμα συμμετοχής των θυμάτων σε αυτό το στάδιο, αλλά διαφαίνεται κάποιο συμφέρον, μεταξύ άλλων, ως προς την επιρροή τους στην τελική διαμόρφωση των κατηγοριών ή ακόμη και στην αίτηση μέτρων σχετικών με την κατάσχεση.⁶⁸ Επιπλέον, το δικαίωμα ειδοποίησης των θυμάτων πριν την διαδικασία για την επιβεβαίωση των κατηγοριών, υπονοεί κάποια δυνατότητα συμμετοχής στο σημείο αυτό της προδικασίας.⁶⁹

Το Τμήμα Προδικασίας Ι στην υπόθεση Babar Idris Abu Garda υποστήριξε ότι τα προσωπικά συμφέροντα των θυμάτων επηρεάζονται από την έκβαση στο στάδιο της Προδικασίας της υπόθεσης, στο βαθμό που είναι ένα αναπόσπαστο στάδιο της διαδικασίας και στοχεύει στην διαπίστωση ύπαρξης επαρκών ενδείξεων για την τέλεση

⁶⁵ Ö. Bengüsu, The Principle of Equality of Arms in International Criminal Justice, Independently published (2018), p. 195.

⁶⁶ E. Baumgartner, Aspects of victim participation in the proceedings of the International Criminal Court, International Review of Red Cross (2008) p. 428.

⁶⁷ Decision inviting the Democratic Republic of the Congo and the Victims in the Case to Comment on the Proceedings pursuant to Article 19 of the Statute, 24.07.2006, ICC-01/04-01/06-206, p. 4.

⁶⁸ Αρ. 61 ΚατΔΠΔ και Κανόνες 121-126 των ΚΔΑ.

⁶⁹ Κανόνας 92 παρ. 3 των ΚΔΑ.

των υπό κρίση εγκλημάτων από τον κατηγορούμενο. Συνεπώς, τα θύματα έχουν τη δυνατότητα υποβοήθησης του έργου του Τμήματος Προδικασίας, το οποίο δύναται είτε να επιβεβαιώσει τις κατηγορίες για όλους, όσοι τους προκάλεσαν βλάβη, είτε να αποφασίζει να μην επιβεβαιώσει τις κατηγορίες για μερικούς, που δεν φέρονται ως υπεύθυνοι για τη διάπραξη των υπό κρίση εγκλημάτων.⁷⁰

Στην υπόθεση Thomas Lubanga Dyilo απ' την άλλη, αν και επετράπη η συμμετοχή τεσσάρων θυμάτων στο στάδιο επιβεβαίωσης των κατηγοριών, κατέστη περιορισμένη λόγω της αίτησης των εκπροσώπων για τη διατήρηση της ανωνυμίας τους. Έτσι, δόθηκε άδεια παράστασης μόνο στις δημόσιες συνεδριάσεις, παρέμβασης μόνο στην αρχή και το τέλος της διαδικασίας, χωρίς καμία προσωπική τοποθέτηση και εισαγωγή πραγματικών περιστατικών, διαφορετικών από τα ήδη προσκομισθέντα απ' τον Εισαγγελέα. Επίσης, παραχωρήθηκε πρόσβαση μόνο σε δημόσια έγγραφα, συμπεριλαμβανομένων και αποδεικτικών στοιχείων, τα οποία συνέταξαν σε λίστα οι διάδικοι και τα παρέδωσαν στους εκπροσώπους των θυμάτων· καμία δυνατότητα προσκόμισης νέων αποδεικτικών στοιχείων ή εξέτασης μαρτύρων δεν παραχωρήθηκε.⁷¹ Θέτοντας, λοιπόν, ως όρο την αποκάλυψη της ταυτότητας των θυμάτων προκειμένου τα τελευταία να εξασφαλίσουν πλήρη συμμετοχή στο εν λόγω στάδιο, περιορίζονται για πρώτη φορά απ' το Τμήμα Προδικασίας τα δικαιώματα των θυμάτων και αναγνωρίζεται η σημασία των αντίστοιχων του κατηγορουμένου, ο οποίος σε αντίθετη περίπτωση θα βρισκόταν σε δυσμενέστερη θέση σε σχέση με τον Εισαγγελέα, κατά παραβίαση της αρχής της ισότητας των όπλων.⁷²

Το Προδικαστικό Τμήμα στην υπόθεση Bemba Gombo προσέγγισε στενότερα το δικαίωμα συμμετοχής των θυμάτων και κράτησε προστατευτική στάση προς τα δικαιώματα του κατηγορουμένου, καθώς, κυρίως για λόγους αμεροληψίας, θεώρησε ότι η ταυτότητα των θυμάτων- ανώνυμων ή μη- που ήταν παράλληλα και μάρτυρες πρέπει να αποκαλύπτεται στους διαδίκους, αλλά όχι στο κοινό. Επιπλέον, οι νόμιμοι εκπρόσωποι των επίσημα αναγνωρισμένων θυμάτων στο εν λόγω στάδιο έχουν το δικαίωμα να παρακολουθήσουν μόνο τα μέρη της διαδικασίας επιβεβαίωσης των κατηγοριών κατά του Bemba Gombo που απολαμβάνουν δημοσιότητας.

⁷⁰ Prosecutor v. Babar Idris Abu Garda (Decision on the 34 Applications of Participation at the PTS of the case) ICC-02/05-02/09-121 (25 Sept '09) para. 4.

⁷¹ Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo (PTC I Decision of the Arrangements for Participation of Victims a/0001/06, a/0002/06 and a/0003/06 at the Confirmation Hearing) ICC-01/04-01/06-462 (22 Sep '06), para. 5-8.

⁷² Ö. Bengüsu, The Principle of Equality of Arms in International Criminal Justice, Independently published (2018), p. 192.

Επιφυλάχθηκε δε της θέσης του σε περίπτωση που αποφάσιζε μέρη των συνεδριών να διεξαχθούν κεκλεισμένων των θυρών ή μονομερώς, αν θα παρείχε στους εκπροσώπους των θυμάτων τη δυνατότητα να τις παρακολουθήσουν.⁷³

Το Τμήμα Προδικασίας σε όλες τις ανωτέρω υποθέσεις, ανεξαρτήτως συνθέσεως, φαίνεται ιδιαίτερα προβληματισμένο σχετικά με το εύρος του δικαιώματος συμμετοχής των θυμάτων, ιδίως στο στάδιο της Προδικασίας. Ο λόγος είναι κυρίως η αποτροπή τυχόν προδικαστικών για την ενοχή απόψεων, αποφυγή επιμήκυνσης του χρόνου κράτησης του κατηγορουμένου, η μη επιρροή της σκοπιμότητας της έρευνας και η τήρηση της αρχής της ισότητας των όπλων.⁷⁴

1.3.2 Κύρια Διαδικασία (Trial Stage)

Ως το πιο κρίσιμο στάδιο της ποινικής διαδικασίας, η κύρια διαδικασία, όπως κυρίως ρυθμίζεται από το άρθρο 68(3) ΚατΔΠΔ και τον Κανόνα 93,⁷⁵ συγκεντρώνει πράξεις μεγάλης βαρύτητας από το Τμήμα Πρώτου Βαθμού και τους διαδίκους, μεταξύ των οποίων οι σημαντικότερες είναι η παρουσίαση των απόψεων του κατηγορουμένου, η υπεράσπισή του, οι διάφορες μορφές που προσλαμβάνει η εξέταση,⁷⁶ η σύνοψη των βασικότερων θέσεων των εκπροσώπων των θυμάτων που έπονται και οι αποφάσεις του Τμήματος. Επίσης, τα θύματα και οι νόμιμοι εκπρόσωποί τους έχουν πρακτικά το δικαίωμα να συμμετέχουν στο στάδιο αυτό, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι η συμμετοχή τους δεν είναι απεριόριστη. Ο ρόλος των εκπροσώπων των θυμάτων στο στάδιο της κύριας διαδικασίας καλύπτει την παρουσίαση των πραγματικών και νομικών απόψεών τους, των αποδεικτικών της ενοχής του κατηγορουμένου στοιχείων καθώς επίσης την απόδειξη νομιμότητας των ισχυρισμών των θυμάτων.⁷⁷

Το Τμήμα Πρώτου Βαθμού στην υπόθεση Lubanga, διευκρίνισε τα σημεία και τον χρόνο συμμετοχής των θυμάτων και τόνισε ότι δύνανται να υποβάλλουν και να εξετάζουν αποδεικτικά στοιχεία, αν κατά την κρίση του Τμήματος θα βοηθούσαν στην

⁷³ Prosecutor v. J-P Bemba Gombo (PTC III Fourth Decision on Victims Participation) ICC-01/05-01/08-320 (12 Dec '08), para. 99-111.

⁷⁴ Ö. Bengüsu, ό.π., σελ 196.

⁷⁵ E. Baumgartner, Aspects of victim participation in the proceedings of the International Criminal Court, International Review of Red Cross (2008) p. 429.

⁷⁶ Κανόνας 140 των ΚΔΑ.

⁷⁷ Ösge Bengüsu, The Principle of Equality of Arms in International Criminal Justice, Independently published (2018), p. 196.

εξακρίβωση της αλήθειας και εφόσον το Δικαστήριο τα είχε ζητήσει. Επιπλέον, δύναται να θέτουν ερωτήσεις όταν τα υπό κρίση αποδεικτικά στοιχεία έρχονται σε σύγκρουση με τα προσωπικά τους συμφέροντα. Ως προς την πρόσβαση, επιτρεπόταν αρχικά μόνο στα θύματα που αναγνωρίζονταν ως συμμετέχοντα και μόνο στα δημοσιεύμενα αποδεικτικά στοιχεία, για λόγους προστασίας απορρήτου. Υπήρχε βέβαια δυνατότητα πρόσβασης σε “κάθε σχετικό με τη δίκη υλικό” που εμπεριείχε η συνοπτική έκθεση του Εισαγγελέα, κατόπιν αίτησης και λήψης σχετικής άδειας από το Τμήμα, εφόσον τα θύματα ανέφεραν με ακρίβεια τα στοιχεία στα οποία αιτούνται πρόσβασης, αποδεικνυαν τη σχέση αυτών με τα συμφέροντά τους και δεν παραβιαζόταν κάποιο άλλο μέτρο σε ισχύ. Σε κάθε περίπτωση, τα εμπιστευτικά έγγραφα παρέχονται απαλλαγμένα από κρίσιμες πληροφορίες. Η συμμετοχή των θυμάτων σε μονομερείς συνεδριάσεις ή κεκλεισμένων των θυρών, εξετάζεται κατά περίπτωση, κατόπιν αίτησης, με βάσει συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά και μετά από διαβούλευση των μερών.⁷⁸

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η απόφαση του Τμήματος Έφεσης σχετικά με τη δυνατότητα παρουσίας αποδεικτικών στοιχείων, κατά ευθεία γραμματική ερμηνεία των άρθρων 69(3) και 64(6) περ.δ’ του ΚατΔΠΔΠ. Το δικαίωμα προσκόμισης ενοχοποιητικών ή αθωωτικών αποδεικτικών στοιχείων, καθώς επίσης το δικαίωμα ένστασης επί του παραδεκτού και του βάσιμου αυτών κατά την κύρια διαδικασία, ανήκει πρωτίστως στους διαδίκους, ήτοι Εισαγγελέα και κατηγορούμενο. Και τούτο διότι στα προμνησθέντα άρθρα γίνεται ρητή αναφορά στον όρο “διάδικοι”, με έμφαση στο ρόλο του Εισαγγελέα, ο οποίος αποφαίνεται για την έρευνα μιας κατάστασης/ υπόθεσης, συμβάλει στη διαμόρφωση των κατηγοριών και στον προσδιορισμό των αποδεικτικών στοιχείων που πρέπει να υποβληθούν σχετικά με την υπόθεση.⁷⁹ Συνεπώς, το βάρος απόδειξης της ενοχής του κατηγορουμένου φέρει κατ’ αποκλειστικότητα ο Εισαγγελέας.⁸⁰ Τα θύματα είναι συμμετέχοντα στη δίκη και όχι διάδικοι. Επομένως, το Τμήμα οφείλει να οριοθετεί τα δικαιώματά τους αναλόγως, χωρίς αυτό να σημαίνει τον πλήρη αποκλεισμό τους από τη διαδικασία προσκόμισης αποδεικτικών στοιχείων, καθιστώντας την άσκηση του δικαιώματος συμμετοχής πρακτικά αδύνατη. Σε κάθε περίπτωση, σκοπός της συμμετοχής των θυμάτων είναι η

⁷⁸ Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo (Trial Chamber’s I Decision on Victims’ Participation) ICC-01/04-01/06-1119 (18 Jan ’08) para. 105.

⁷⁹ Άρ. 15,53,54,58 και 61 παρ. 5 του ΚατΔΠΔ.

⁸⁰ Άρ. 66 παρ. 2 του ΚατΔΠΔ.

έκθεση των απόψεων και των ανησυχιών τους και όχι η πρόσθετη στήριξη του έργου του Εισαγγελέα, καθώς αυτό θα δημιουργούσε την εντύπωση ενός δυσανάλογα ισχυρότερου διαδίκου.⁸¹

Σύμφωνα με την απόφαση του Τμήματος Προδικασίας II στην υπόθεση *Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui*, επιτράπη η συμμετοχή των θυμάτων στη διαδικασία μέσω προφορικών καταθέσεων, αλλά το δικαστήριο θα λάμβανε υπόψη μόνο τα αιτήματα που αποδεδειγμένα θα συνεισέφεραν στην εξακρίβωση της αλήθειας. Οι νόμιμοι εκπρόσωποι των θυμάτων καλούνταν εν προκειμένω να αποδείξουν την σχέση των καταθέσεων των θυμάτων με τα διάφορα ζητήματα της υπόθεσης και κατά πόσο αυτές θα βοηθούσαν το Τμήμα να κατανοήσει καλύτερα τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης. Γενικότερα, οι εκπρόσωποι διέθεταν το δικαίωμα να καλέσουν ως μάρτυρες μόνο τα θύματα που εκπροσωπούσαν, κι αν θεωρούσαν ότι κάποια επιπλέον πρόσωπα μπορούσαν να συνεισφέρουν με αποδεικτικά στοιχεία, σχετικά με ζητήματα που επηρέαζαν τα προσωπικά συμφέροντα των θυμάτων, με δική τους πρωτοβουλία, τα έθεταν υπόψη του Τμήματος.⁸²

Με μεταγενέστερη απόφασή του το ίδιο Τμήμα, στην ίδια υπόθεση, φαίνεται πιο ευέλικτο, επιβεβαιώνοντας τη δυνατότητα των νόμιμων εκπροσώπων των θυμάτων να προσκομίζουν αποδεικτικά έγγραφα, να ενίστανται επί του παραδεκτού των προσκομισθέντων από τους διαδίκους στοιχείων, αλλά και το δικαίωμα πρόσβασης των θυμάτων, ανώνυμων ή μη, σε εμπιστευτικά έγγραφα ευρισκόμενα στην κατοχή των διαδίκων και σε αποδεικτικά στοιχεία της υπόθεσης γενικά. Επί του παρόντος, δεν απαιτείται από τους εκπροσώπους των συμμετεχόντων θυμάτων η απόδειξη του βαθμού επιρροής των συμφερόντων τους σε κάθε στιγμή, αλλά τους επιτρέπεται να ενεργούν χάριν του κοινού συμφέροντος όλων των θυμάτων ή μιας ομάδας θυμάτων. Επιπλέον, τα θύματα δεν υποχρεούνται να φέρουν στο φως υλικό που έχουν στην κατοχή τους, πλην όμως δεν δύνανται να χρησιμοποιήσουν αυτό σε βάρος του κατηγορουμένου.⁸³ Οποσδήποτε το Τμήμα αναλαμβάνει το ίδιο την ευθύνη για τον καθορισμό του τρόπου παρουσίασης αποδεικτικού υλικού, που επιτρέπεται να

⁸¹ Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo (Judgement of the Appeals of the Prosecutor and the Defence against TC I Decision on Victims' Participation of the 18 Jan '08) ICC-01/04-01/06-1432 (July 11, 2008) para. 93.

⁸² Prosecutor v. Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui (TC II Decisions of the Conduct of the Proceedings) ICC-01/04-01/07-1665-Corr (Dec 1, 2009) para. 20.

⁸³ Prosecutor v. Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui (TC II Decision in relation with Modalities of Victims' Participation) ICC 01/04-01/07-1788 (Jan 22, 2010) paras. 81-83, 94-97, 98-101.

προσκομίζουν οι νόμιμοι εκπρόσωποι των θυμάτων, για να μη δημιουργούνται φαινόμενα ανισότητας μεταξύ διαδίκων και μη.⁸⁴

1.3.3 Στάδιο Έφεσης (Appeal Stage)

Ενώ το δικαίωμα άσκησης έφεσης κατά αθωωτικής ή καταδικαστικής απόφασης περιορίζεται, σύμφωνα με το άρθρο 81 του ΚατΔΠΔ, στον Εισαγγελέα και τον καταδικασθέντα, το άρθρο 82(4) αναφέρεται ρητά στο δικαίωμα των νόμιμων εκπροσώπων των θυμάτων να ασκήσουν έφεση κατά απόφασης αποκατάστασης. Κατ' άλλες περιπτώσεις άσκησης έφεσης, ο γενικός κανόνας συμμετοχής των θυμάτων του άρθρου 68(3) φαίνεται να εφαρμόζεται και στο στάδιο της έφεσης, υπό τον όρο τα συμφέροντα των θυμάτων να επηρεάζονται από το εξεταζόμενο κατ' έφεση ζήτημα, λ.χ. όταν διακυβεύεται η ασφάλεια των θυμάτων.⁸⁵

Κατά την απόφαση του Τμήματος Έφεσης στην υπόθεση Thomas Lubanga Dyilo, όταν προβλέπεται άσκηση έφεσης κατά απόφασης ή διάταξης του Δικαστηρίου, το θύμα απαιτείται κατ' αρχάς να υποβάλει αίτημα με ρητή αναφορά στα θέματα που σηματοδοτούν την επιρροή των σχετικών με την υπόθεση προσωπικών τους συμφερόντων. Προσθέτως, το αυτό Τμήμα οφείλει να εξετάσει αν η συμμετοχή των θυμάτων στην υπό κρίση έφεση κρίνεται απαραίτητη. Η συμμετοχή τους ενδεχομένως στο στάδιο της Προδικασίας, δεν παρέχει αυτομάτως την άδεια να συμμετέχουν και κατά την εκδίκαση τυχόν ασκηθείσας έφεσης για ζήτημα που προέκυψε στο στάδιο εκείνο.⁸⁶ Επομένως, το Τμήμα έφεσης οφείλει να εξετάσει τη σωρευτική συνδρομή των ως άνω δύο στοιχείων, διασφαλίζοντας ότι τα δικαιώματα συμμετοχής των θυμάτων, ασκούνται με τρόπο συμβατό με τα δικαιώματα του κατηγορουμένου και με τις αρχές της δίκαιης και αμερόληπτης δίκης.⁸⁷

⁸⁴ Ö. Bengüsu, *The Principle of Equality of Arms in International Criminal Justice*, Independently published (2018), p. 202.

⁸⁵ E. Baumgartner, *Aspects of victim participation in the proceedings of the International Criminal Court*, *International Review of Red Cross* (2008) p. 431.

⁸⁶ Άρ. 82 παρ. 1(β) και 86 παρ. 8 του ΚατΔΠΔ.

⁸⁷ *Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo (Appeals Chamber Decision, in limine, on Victim Participation in the Appeals of the Prosecutor and the Defence against TC I's Decision entitled "Decision on Victim's Participation")* ICC-01/04-01/06-1335 OA 9 and OA 10 (16 May '08), para 35.

Κεφάλαιο Δεύτερο

Περιορισμοί του δικαιώματος συμμετοχής των θυμάτων στην ποινική διαδικασία ενώπιον του ΔΠΔ

Ήδη από τις απαρχές της καθιέρωσης του γενικού κανόνα στο Καταστατικό περί συμμετοχής των θυμάτων στη διεθνή ποινική διαδικασία, υπήρξαν σφοδρές αντιδράσεις των υποστηρικτών του κοινού δικαίου για την ευρεία διακριτική ευχέρεια των δικαστών, ως προς τον καθορισμό του χρονικού σημείου, του τρόπου και του ορίου παράστασης των θυμάτων, η οποία μεταφραζόταν σε απεριόριστο δικαίωμα συμμετοχής σε όλα τα στάδια της διαδικασίας. Αν και κατά μερικούς υποκρύπτει πολιτική σκοπιμότητα, η ευρεία εξουσία των δικαστών προκαλεί πολλά προσκόμματα κατά την έκδοση αποφάσεων, καθώς η ευθύνη εξισορρόπησης των δικαιωμάτων των θυμάτων με αυτά του κατηγορουμένου, βαρύνει εξ ολοκλήρου τους ίδιους.⁸⁸

Κατέστη, λοιπόν, επιτακτική η ανάγκη ακριβούς προσδιορισμού του κενού γράμματος του Καταστατικού και ο περιορισμός του εν λόγω δικαιώματος με την αιτιολογία, πρώτον, ότι ο μεγάλος αριθμός των συμμετεχόντων θα υπέσκαπτε τα εχέγγυα αποτελεσματικότητας, αμεροληψίας και αντικειμενικότητας των διαδικασιών του ΔΠΔ, και δεύτερον ότι οι ευρείες εξουσίες σε συμμετόχους, που δεν είναι διάδικοι της υπόθεσης, θα δημιουργούσε φαινόμενα ανισότητας και παραβίασης των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, καθώς και πάρα πολλές άλλες ανεπιθύμητες συνέπειες τόσο για τα θύματα που αναγνωρίστηκαν να συμμετέχουν στη διαδικασία ως τέτοια, όσο και για τους διαδίκους και την ίδια τη διαδικασία.⁸⁹

Στο παρόν Κεφάλαιο θα εκτεθούν οι περιορισμοί που υφίσταται το δικαίωμα συμμετοχής αυτό καθαυτό, όπως έχουν προκύψει είτε από αναφορές θεωρητικών και σχολιαστών, είτε από τις ίδιες τις διατάξεις του ΚατΔΠΔ και των ΚΔΑ του, καθώς επίσης μέσα από τις αποφάσεις του δικαστηρίου, κάθε φορά που καλούνταν να εξετάσει κατά περίπτωση την αναγκαιότητα της συμμετοχής των επίσημα αναγνωρισμένων θυμάτων και την επιρροή των προσωπικών συμφερόντων τους κατά το στάδιο διαδικασίας, στο οποίο αιτούνταν να μετέχουν.

⁸⁸ Ö. Bengüsu, *The Principle of Equality of Arms in International Criminal Justice*, Independently published (2018), p. 183-4.

⁸⁹ Ch. P. Trumbull IV, *The Victims of Victim Participation in International Criminal Proceedings*, 29 Mich. J. Int'l L. 777 (2008), p. 809.

2.1 Αριθμητικό όριο συμμετεχόντων θυμάτων

Κρίσιμη για τον εν λόγω περιορισμό είναι η από 18 Ιανουαρίου '08 απόφαση του Τμήματος Προδικασίας Ι στην υπόθεση Lubanga, στην οποία οι δικαστές υποστήριξαν πως ο Κανόνας 85 θέτει ως μοναδική προϋπόθεση, η υποτιθέμενη βλάβη να είναι αποτέλεσμα “οποιουδήποτε εγκλήματος δικαιοδοσίας του ΔΠΔ”, ανεξάρτητα από το πότε και πού ένα τέτοιο έγκλημα διαπράχθηκε. Υπό αυτήν την ερμηνεία, οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο αποδείκνυε επαρκώς ότι υπέστη βλάβη, συνεπεία εγκλήματος αρμοδιότητας του εν λόγω δικαστηρίου, θα μπορούσε να θεμελιώσει την ιδιότητα του θύματος σε οποιαδήποτε κατάσταση ή στάδιο διαδικασίας σχετικής υπόθεσης.⁹⁰

Την ίδια στιγμή που το Τμήμα προσέδιδε ευρεία ερμηνεία στον όρο “θύμα”, ο Εισαγγελέας έθεσε ως μέση λύση μια δοκιμασία δύο βημάτων, προκειμένου να περιορίσει το δικαίωμα συμμετοχής σε αυτούς που φέρουν μεν την ιδιότητα του θύματος μιας κατάστασης, βάσει των κριτηρίων του Κανόνα 85, παράλληλα όμως τα προσωπικά τους συμφέροντα επηρεάζονται άμεσα από το στάδιο της διαδικασίας, στο οποίο επιθυμούν να μετέχουν, κατ' άρθρο 68(3) του ΚατΔΠΔ.⁹¹ Υπό το δεύτερο σκέλος το Τμήμα μπορούσε να περιορίζει τον πιθανό αριθμό των συμμετεχόντων θυμάτων, διακρίνοντας τα θύματα μιας κατάστασης απ' αυτά μιας υπόθεσης. Η ειδοποιός διαφορά μεταξύ των δύο κατηγοριών θυμάτων έγκειται στον αριθμό των προσώπων που εμπλέκονται ως θύματα, καθώς μία κατάσταση αναφέρεται σε μια ευρύτερη περίοδο υπό χρονικές και εδαφικές παραμέτρους και μπορεί να περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό επιμέρους περιστατικών, δραστών και θυμάτων, και μόνον αν η έρευνά της ευοδωθεί και οδηγήσει στην έκδοση εντάλματος σύλληψης ή κλήσης προς εμφάνιση συγκεκριμένου/-ων υπόπτου/-ων για ορισμένα εγκλήματα, προκύπτει ορισμένη υπόθεση, με περιορισμένο αριθμό θυμάτων. Συνεπώς, απ' όλα τα πρόσωπα, που καθίστανται αναγνωρίσιμα ως θύματα στην υπό εξέταση κατάσταση, κρίθηκε εν τέλει ότι θα μπορούσαν να συμμετέχουν στο αντίστοιχο στάδιο, μόνο όσα συνδέονταν

⁹⁰ Βλ. υπόθ. όπως υποσ. 79: ICC-01/04-01/06-1119 (18 Jan. '08), paras. 93-95.

⁹¹ E. Baumgartner, Aspects of victim participation in the proceedings of the International Criminal Court, *International Review of Red Cross* (2008) p. 415.

με τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκομίσθηκαν από τους διαδίκους ή με τα υπό συζήτηση στη διαδικασία θέματα.⁹²

Παρόμοιο ζήτημα προέκυψε και με την συμμετοχή έμμεσων θυμάτων, ιδίως στην υπόθεση κατά Lubanga, όπου αναφερόμενα εγκλήματα ήταν η στρατολόγηση, η κατάταξη και η ενεργή συμμετοχή παιδιών κάτω των δεκαπέντε ετών στις εχθροπραξίες. Στην εν λόγω υπόθεση άμεσα και έμμεσα θύματα επικαλύπτονταν κατά κάποιο τρόπο, ώστε τα αιτήματα συμμετοχής των θυμάτων, που κατατέθηκαν στη Γραμματεία του ΔΠΔ, άγγιζαν σε αριθμό περί τα διακόσια, προκαλώντας έντονη ανησυχία στα όργανα του δικαστηρίου, τα οποία προκειμένου να διαχειριστούν τον όγκο των αιτημάτων, έθεσαν το ζήτημα χαρακτηρισμού των προσώπων που υπέστησαν βλάβη από την στρατολόγηση και ενεργή συμμετοχή σε εχθροπραξίες των παιδιών κάτω των δεκαπέντε (άμεσα θύματα), ως έμμεσα θύματα.⁹³

Το βασικότερο επιχείρημα των υποστηρικτών του αριθμητικού περιορισμού των συμμετεχόντων θυμάτων στη διαδικασία είναι ότι η μαζική παράσταση όλων όσοι θεμελιώνουν τέτοιο δικαίωμα θα οδηγούσε στην επιμήκυνση της διάρκειας της διαδικασίας, γεγονός που θα επέφερε πληθώρα άλλων συνεπειών τόσο για το ίδιο το δικαστήριο, όσο και για τα δικαιώματα του κατηγορουμένου. Με μόνη την προϋπόθεση, ότι κάθε υποβληθείσα αίτηση θύματος πρέπει να εξετάζεται αυτοτελώς και, ανάλογα με το στάδιο της διαδικασίας, να δίνεται η ανάλογη απάντηση για τον τρόπο συμμετοχής, είναι πασίδηλο ότι ο φόρτος του δικαστηρίου αυξάνεται κατακόρυφα, δεδομένου ότι τα εγκλήματα που φέρονται για εξέταση ενώπιον του είναι τα σοβαρότερα σε διεθνή εμβέλεια και τα δυνητικά θύματα εκατοντάδες χιλιάδες. Αυτό συνεπάγεται τον κλονισμό της αξιοπιστίας, της ακεραιότητας και της αποτελεσματικότητας του εν λόγω δικαιοδοτικού θεσμού καθώς και την μάταιη προσπάθειά του να αξιοποιήσει τους ήδη ελλειπείς πόρους που διαθέτει για να απονέμει δικαιοσύνη και να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις των θυμάτων.⁹⁴

Η μαζική συμμετοχή των θυμάτων μπορεί να έχει ζοφερές συνέπειες και για τα ίδια. Κατ' αρχάς, έχει υποστηριχθεί ότι η συλλογική έκθεση των θυμάτων και των

⁹² H. Olasolo/A. Kiss, The role of victims in criminal proceedings before the International Criminal Court, *Revue Internationale de droit penal* 2010, p. 131.

⁹³ Βλ. υπόθ. όπως υποσ. 79: ICC-01/04-01/06-1119 (18 Jan. '08), para. 91.

⁹⁴ Ch. P. Trumbull IV, The Victims of Victim Participation in International Criminal Proceedings, 29 *Mich. J. Int'l L.* 777 (2008), p. 809-810.

μαρτύρων θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την ασφάλειά τους.⁹⁵ Η Μονάδα Θυμάτων και Μαρτύρων (VWU), η οποία ευθύνεται για την παροχή προστασίας στα θύματα που συμμετέχουν στη διαδικασία του ΔΠΔ, λόγω του γνωστού προβλήματος έλλειψης πόρων, αδυνατεί να λάβει αποτελεσματικά μέτρα προστασίας για κάθε ένα από τα θύματα που αιτείται συμμετοχής. Συνεπώς, όσο ο αριθμός των συμμετεχόντων θυμάτων αυξάνεται, τόσο μειώνεται το ποσό των χρημάτων που μπορεί να δαπανήσει το εν λόγω όργανο για καθένα απ' αυτά, προκειμένου να τους παρέχει αποτελεσματική προστασία.⁹⁶

Επιπρόσθετα, η συμμετοχή μεγάλου αριθμού θυμάτων επηρεάζει και το στάδιο της αποκατάστασης, καθώς ο θεραπευτικός χαρακτήρας της συμμετοχής μειώνεται δραστικά λόγω του ότι πολλά από τα αναγνωρισμένα θύματα ενδεχομένως να μην ικανοποιηθούν ηθικά από την έκβαση της υπόθεσης. Τούτο διότι το δικαστήριο αδυνατεί να εκδώσει αποφάσεις αποζημίωσης σε ατομικό επίπεδο για τα χιλιάδες θύματα των εγκλημάτων υψηλά ιστάμενων προσώπων, τα οποία δικαιούνται μεν να αναζητήσουν αποζημίωση από ένα και μοναδικό δράστη, σπάνια ικανοποιούνται δε, διότι ο δράστης είθισται να παρουσιάζεται ως άπορος ή λόγω της ιδιότητάς του, να έχει ήδη αποκρύψει τα περιουσιακά του στοιχεία, προς αποφυγήν της δήμευσής τους. Παρόμοιο ηθικό κόστος επωμίζονται και τα θύματα που δεν επιτυγχάνουν την αναγνώρισή τους ως τέτοια, δεν καταφέρνουν να εκθέσουν τις απόψεις και τις ανησυχίες τους απ' τη δική τους οπτική, πόσο μάλλον να αιτηθούν την αποκατάσταση της βλάβης που έχουν υποστεί και είναι ίδια με αυτή των συμμετεχόντων στη διαδικασία.⁹⁷

Πέραν των οικονομικών και χρονικών επιβαρύνσεων της διαδικασίας λόγω της συμμετοχής του μεγάλου αριθμού των θυμάτων και τις επιπτώσεις που επιφέρουν στη διαδικασία και στα μη αναγνωρισμένα θύματα, έχει υποστηριχθεί πως και τα μέλλοντα θύματα επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό. Όπως προαναφέρθηκε, η συμμετοχή αυξημένου αριθμού θυμάτων, επιμηκύνει τη διάρκεια της διαδικασίας και επομένως μειώνει τον αριθμό των υποθέσεων που ο Εισαγγελέας θα ερευνήσει και κατ' επέκταση τον αριθμό των υπόπτων που θα οδηγηθούν ενώπιον της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης. Η μείωση των διώξεων αποδυναμώνει το αποτρεπτικό αποτέλεσμα του

⁹⁵ Βλ. Situation in Darfur, Sudan, Case No. ICC-02/05-81, Prosecution's Reply under Rule 89(1) to the Applications for Participation of Applicants a/0011/06, a/0012/06, a/0013/06, a/0014/06 and a/0015/06 in the Situation in Darfur, the Sudan, (June 8, 2007) para 27.

⁹⁶ Ch. P. Trumbull IV, ό.π. σελ 811

⁹⁷ Ch. P. Trumbull IV, ό.π. σελ. 807.

διεθνούς ποινικού δικαίου, καθώς μειώνεται η πιθανότητα δίωξης και καταδίκης κάθε πιθανού δράστη παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ αυξάνεται παράλληλα το ρίσκο για κάθε πρόσωπο που ενδέχεται να καταστεί θύμα εγκλήματος αρμοδιότητας του ΔΠΔ.⁹⁸

2.2 Άλλοι περιορισμοί του δικαιώματος συμμετοχής

Δεν είναι μόνο ο ασυνήθιστα μεγάλος αριθμός των θυμάτων σε συνδυασμό με την έλλειψη πόρων, που δημιουργεί προβληματισμούς στα αποφασίζοντα όργανα του Δικαστηρίου και οδηγεί σε περιορισμούς. Το δικαίωμα συμμετοχής των θυμάτων, όπως έχει σημειωθεί, παραχωρείται σε κάθε στάδιο της διαδικασίας ενώπιον ΔΠΔ, υπό τον όρο ότι δεν ζημιώνει ή είναι συμβατό με τα δικαιώματα του κατηγορουμένου και την αρχή της δίκαιης και αμερόληπτης δίκης. Ήδη από τη διατύπωση του άρθρου 68(3) ΚατΔΠΔ και σε συνδυασμό με τον ορισμό του θύματος, φαίνεται να υπάρχει εγγενώς μία σύγκρουση των δικαιωμάτων των θυμάτων με αυτά των κατηγορουμένων, τα οποία υπερτερούν και περιορίζουν τα πρώτα. Κάθε φορά που εξετάζεται ένα αίτημα συμμετοχής σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας, προτάσσεται ο περιορισμός της τήρησης των εγγυήσεων των κατηγορουμένων, σε σημείο που μπορεί να αποτελέσει ακόμη και την αιτία απόρριψης του αιτήματος αυτού.⁹⁹ Η επίσημη αναγνώριση ενός προσώπου ως θύματος δεν συνεπάγεται ούτε την επιβεβαίωση της ενοχής του κατηγορουμένου, ούτε το παραδεκτό των αποδεικτικών στοιχείων και τα αρμόδια Τμήματα θα πρέπει να αποτρέπουν την εξαγωγή τέτοιων συμπερασμάτων.¹⁰⁰

Η τήρηση αυτής της προϋπόθεσης προβάλλεται συνήθως ως ένσταση απ' την υπεράσπιση, όταν ο αριθμός των αναγνωρισμένων θυμάτων είναι μεγάλος και η συμμετοχή τους πρόκειται να επιβραδύνει κατά πολύ την ολοκλήρωση της διαδικασίας, καταπατώντας το δικαίωμα του κατηγορουμένου για μία δίκη με επαρκή χρόνο προετοιμασίας¹⁰¹ απαλλαγμένη από αδικαιολόγητες καθυστερήσεις.¹⁰² Επίσης, υφίσταται σύγκρουση, όταν επιτρέπεται η συμμετοχή σε θύματα, με μικρότερο αποδεικτικό κόπο απ' αυτό του κατηγορουμένου, κατά το στάδιο της έρευνας μιας

⁹⁸ Ch. P. Trumbull IV, ό.π. σελ. 819.

⁹⁹ M. Jouet, Reconciling the Conflicting Rights of Victims and Defendants at the International Criminal Court, 26 St. Louis U. Pub. L. Rev. 249 (2007), p. 296-272.

¹⁰⁰ Ö. Bengüsu, The Principle of Equality of Arms in International Criminal Justice, Independently published (2018), p. 177-8.

¹⁰¹ Άρ. 67 παρ.1(β) του ΚατΔΠΔ.

¹⁰² Άρ. 67 παρ.1(c) του ΚατΔΠΔ.

υπόθεσης, ενισχύοντας δυσανάλογα τη θέση του Εισαγγελέα και αντιστρέφοντας το βάρος της απόδειξης προς τον κατηγορούμενο, κατά παράβαση της αρχής της ισότητας των όπλων και του τεκμηρίου της αθωότητας του κατηγορουμένου.¹⁰³ Στην πραγματικότητα, ο περιορισμός αυτός σπανίως υφίσταται καθώς ακολουθείται μία μέση οδός, είτε με την παροχή προνομίων στην υπεράσπιση, λ.χ. παράταση των προθεσμιών, ενίσχυση με ειδικευμένο προσωπικό κ.ά., είτε με έναν ανάλογο περιορισμό της παρέμβασης των θυμάτων στη διαδικασία.

Ένας ακόμη περιορισμός, από εξωγενείς παράγοντες αυτή τη φορά, ήδη απ' το στάδιο υποβολής της αίτησης, είχε τονιστεί από το Τμήμα Προδικασίας II της υπόθεσης Lubanga. Είχε διαπιστωθεί, λοιπόν, ότι τα θύματα κατά την υποβολή της αίτησης συμμετοχής δε δικαιούνται νόμιμης εκπροσώπησης και ίσως αυτό στέκεται ως εμπόδιο στην θεμελίωση δικαιώματος συμμετοχής σε αντίστοιχο στάδιο της ποινικής διαδικασίας, καθώς τα περισσότερα απ' αυτά, λόγω του χαμηλού μορφωτικού και βιοτικού επιπέδου ή λόγω άγνοιας και φόβου στιγματισμού από την κοινωνία, τον δράστη και τους υποστηρικτές του, αδυνατούν χωρίς νομική αρωγή να ανταπεξέλθουν στη διαδικασία υποβολής αίτησης συμμετοχής.¹⁰⁴ Ωστόσο, για την πλήρη κατατόπιση των θυμάτων που επιθυμούν να συμμετέχουν, υφίσταται ειδικά στελεχωμένη Μονάδα εντός της Γραμματείας του ΔΠΔ (VPRS), για την παροχή πληροφοριών σχετικά με τη συμπλήρωση και υποβολή αιτημάτων, καθώς επίσης ειδικό γραφείο που παρέχει δωρεάν νομική υποστήριξη και εκπροσώπηση στα θύματα (OPCV).

Τα θύματα δεν έχουν απόλυτο και ανεπιφύλακτο δικαίωμα στη νόμιμη εκπροσώπηση τους σε κάθε στάδιο της διαδικασίας,¹⁰⁵ καθώς τις περισσότερες φορές δεν έχουν απόλυτη ελευθερία επιλογής του συνηγόρου που θα τους εκπροσωπήσει, ούτε εξασφάλισης μεμονωμένης εκπροσώπησης¹⁰⁶, όταν το αρμόδιο Τμήμα κρίνει ότι η παράσταση μεγάλου αριθμού θυμάτων θα επηρέαζε την ταχύτητα και τη αποτελεσματικότητα της διαδικασίας, και τα κοινά συμφέροντα των θυμάτων εξυπηρετούνταν καλύτερα μέσω ενός κοινού νόμιμου εκπροσώπου.¹⁰⁷

¹⁰³ Αρ. 66 του ΚατΔΠΔ.

¹⁰⁴ Situation in Uganda: http://www.icc-cpi.int/library/cases/ICC-02-04-01-05-134_English.pdf.

¹⁰⁵ Situation in the Democratic Republic of the Congo (Prosecutor v. Lubanga Dyilo), Case No. ICC-01/04-374, Decision on the Requests of the Legal Representative of Applicants on Application Process for Victims' Participation and Legal Representation (Aug. 17, 2007), para. 44.

¹⁰⁶ E. Baumgartner, Aspects of victim participation in the proceedings of the International Criminal Court, International Review of Red Cross (2008) p. 430.

¹⁰⁷ Βλ. υπόθ. Prosecutor v. Lubanga Dyilo (Trial Chamber I Decision on Victims' Participation) ICC-01/04-01/06-1119 (18.01.2008).

Εφόσον το θύμα κατορθώσει να υποβάλλει αίτημα, να αναγνωριστεί επίσημα και να του επιτραπεί η συμμετοχή σε ορισμένο στάδιο της διαδικασίας, δε σημαίνει ότι παύουν και οι περιορισμοί. Με την αιτιολογία ότι δεν φέρουν την ιδιότητα του διαδίκου, τα θύματα δεν έχουν ελεύθερη πρόσβαση στα αποδεικτικά στοιχεία που εισφέρουν στη διαδικασία οι διάδικοι, ούτε δικαίωμα να καλούν απεριόριστο αριθμό μαρτύρων για κατάθεση, ιδίως όταν ζητούν την απόκρυψη των στοιχείων της ταυτότητάς τους, με σκοπό να εξισορροπηθεί η θέση τους με αυτή των κατηγορουμένων.¹⁰⁸ Ωστόσο, επιτρέπεται η πρόσβαση στα στοιχεία αυτά, κυρίως σε όσα τηρούνται στο αρχείο του Εισαγγελέα, όταν ζητείται από το νόμιμο εκπρόσωπο των θυμάτων και με κρυπτογραφημένη μορφή, όταν περιέχουν εμπιστευτικές πληροφορίες. Είναι ολοφάνερη η πρόθεση των δικαστών να περιορίσουν με κάποιο, έστω συμβολικό, τρόπο τα δικαιώματα του θύματος χάριν της προστασίας των εγγυήσεων του κατηγορουμένου.¹⁰⁹

Το γεγονός ότι τα θύματα ως άμεσοι μάρτυρες, αποτελούν την κυριότερη πηγή πληροφοριών για το δικαστήριο, σχετικά με μια κατάσταση ή υπόθεση, μπορεί να οδηγήσει σε πολλές επιτυχημένες διώξεις, σύμφωνα με εκπροσώπους τους.¹¹⁰ Παρ' αυτά, η εμπειρία του Εισαγγελέα, ιδίως στο στάδιο της έρευνας, τον ανάγκασε να διατηρεί επιφυλακτική στάση απέναντι στην εγκυρότητα των αποδεικτικών στοιχείων των θυμάτων, η οποία υποχωρούσε μόνο όταν η προσκόμισή τους πραγματοποιούνταν μέσω νόμιμου εκπροσώπου και εφόσον ζητούνταν από το δικαστήριο ως στοιχεία απαραίτητα για την εξακρίβωση της αλήθειας. Και τούτο διότι, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, έχει παρατηρηθεί κατάθεση δολίων αιτήσεων από υποστηρικτές του κατηγορουμένου, οι οποίοι προσποιούμενοι τα θύματα, στόχευαν στον αποσυντονισμό της έρευνας ή ακόμη και στην απόσπαση πληροφοριών απ' αυτή.¹¹¹

Ομοίως, η εξέταση από τα θύματα των μαρτύρων- που υποδεικνύονται από τους διαδίκους- τυχόν εμπειρογνομόνων αλλά και του κατηγορουμένου, επιτρέπεται κατόπιν ειδικού αιτήματος, υποβληθέντος εντός συγκεκριμένης προθεσμίας, το οποίο να συμπεριλαμβάνει τις ερωτήσεις που θα απευθύνουν στον εξεταζόμενο¹¹² και εφόσον

¹⁰⁸ Ö. Bengüsu, *The Principle of Equality of Arms in International Criminal Justice*, Independently published (2018), p. 184-5.

¹⁰⁹ Ö. Bengüsu, ό.π. σελ. 197-9.

¹¹⁰ Ch. P. Trumbull IV, *The Victims of Victim Participation in International Criminal Proceedings*, 29 Mich. J. Int'l L. 777 (2008), p. 803.

¹¹¹ H. Olasolo/A. Kiss, *The role of victims in criminal proceedings before the International Criminal Court*, *Revue Internationale de droit penal* 2010, p. 152-4.

¹¹² H. Olasolo/A. Kiss, ό.π. σελ. 154-6.

η εξέταση διενεργηθεί από τον νόμιμο εκπρόσωπό τους, στη βάση των κανόνων δεοντολογίας,¹¹³ κυρίως για λόγους προστασίας των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου.

2.3 Λοιπά δικαιώματα των θυμάτων κατά την συμμετοχή στην ποινική διαδικασία

Το Καταστατικό του ΔΠΔ με τους Κανόνες Διαδικασίας και Απόδειξής του, ήδη από την υιοθέτησή τους χαρακτηρίστηκαν ως τα πλέον προοδευτικά κείμενα στο πεδίο των δικαιωμάτων των θυμάτων. Σύμφωνα με ακαδημαϊκούς, το ΚατΔΠΔ αρχικά αναγνωρίζει τρία βασικά είδη δικαιωμάτων στα θύματα: το δικαίωμα στη συμμετοχή, το δικαίωμα στην προστασία και το δικαίωμα αποκατάστασης, όπως αυτά είναι γνωστά ήδη από τη Διακήρυξη των ΗΕ για τις Βασικές Αρχές Δικαιοσύνης για τα θύματα εγκληματικών πράξεων και κατάχρησης εξουσίας (1985), την Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με τη θέση των θυμάτων στο ποινικό δίκαιο και την ποινική δίκη (1985) και άλλα διεθνή νομικά κείμενα. Σημειωτέο ότι τα δικαιώματα της συμμετοχής και της αποκατάστασης εξέλειπαν από τους κανόνες που διέπαν τα *ad hoc* Διεθνή Ποινικά Δικαστήρια για την πρώην Γιουγκοσλαβία και τη Ρουάντα, χωρίς να είναι σίγουρο ότι και το δικαίωμα για προστασία εφαρμόστηκε με επιτυχία.¹¹⁴

Τα επιμέρους δικαιώματα των θυμάτων, που πηγάζουν απ' τα προαναφερθέντα βασικά και συμπληρώνουν το προστατευτικό πλαίσιο, είναι απόρροια συναίνεσης του συνόλου της διεθνούς νομικής κοινότητας, σχετικά με την έκταση των δικαιωμάτων των θυμάτων κατά την ποινική διαδικασία. Η συναίνεση αυτή διατυπώθηκε σε αράδες πολλών εξεχόντων διεθνών πρωτοκόλλων για τα δικαιώματα των θυμάτων, δύο απ' τα πιο σημαντικά είναι η Διακήρυξη των ΗΕ και η σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπως προαναφέρθηκαν. Αναγνωρίστηκε λοιπόν ένας κατάλογος βασικών δικαιωμάτων των θυμάτων, τα οποία επ' ουδενί επιβάρυναν τη θέση του δράστη, σε συμφωνία με το δικαίωμα του κατηγορουμένου σε δίκαιη δίκη. Συνοπτικά, ο κατάλογος περιλαμβάνει το δικαίωμα στο σεβασμό και την αναγνώριση του θύματος, το δικαίωμα στην ενημέρωση για τα δικαιώματά του και την πορεία της υπόθεσης, καθώς και το δικαίωμα στην παροχή πληροφοριών και αποδεικτικών στοιχείων συνάμα, το δικαίωμα στη

¹¹³ Ö. Bengüsu, ό.π. σελ. 187.

¹¹⁴ Ch. P. Trumbull IV, *The Victims of Victim Participation in International Criminal Proceedings*, 29 Mich. J. Int'l L. 777 (2008), p. 302-3.

νομική συμβουλή ή εκπροσώπηση, το δικαίωμα στην προστασία του ιδιωτικού βίου και της σωματικής ακεραιότητας, το δικαίωμα αποζημίωσης από τον δράστη και το Κράτος και τέλος το δικαίωμα στην υποστήριξη του θύματος, με όλες τις μορφές που μπορεί αυτή να πάρει, ήτοι οικονομική, ψυχολογική και άλλες.¹¹⁵

Το Τμήμα Προδικασίας Ι στην υπόθεση κατά Germain Katanga/Mathieu Ngudjolo Chui αποφάσισε την δυνατότητα διαχωρισμού των διαδικαστικών δικαιωμάτων των θυμάτων σε έξι ομάδες, χωρίς να διακρίνει τα ανώνυμα απ' τα μη θύματα κατά την κατανομή αυτή. Οι ομάδες περιλάμβαναν (1) το δικαίωμα πρόσβασης στο αρχείο της υπόθεσης που τηρείται από τη Γραμματεία αλλά και στα αποδεικτικά στοιχεία των διαδίκων, (2) το δικαίωμα υποβολής παρατηρήσεων σχετικά με το παραδεκτό των αποδεικτικών στοιχείων των διαδίκων και την εξέταση αυτών, (3) την εξέταση μαρτύρων, (4) το δικαίωμα παρακολούθησης όλων των ακροάσεων- δημοσίων και μη, (5) το δικαίωμα συμμετοχής με προφορικές προτάσεις- παρατηρήσεις, ακόμη και σε στάδια που το κανονιστικό πλαίσιο έχει αποκλείσει την παρέμβασή τους, και (6) το δικαίωμα κατάθεσης γραπτών προτάσεων.¹¹⁶ Για την τοποθέτησή του αυτή, το δικαστήριο κατακρίθηκε λόγω της παροχής διευρυνμένων εξουσιών στα θύματα, καθώς ενίσχυε τη θέση του Εισαγγελέα και αποδυνάμωνε τα δικαιώματα του κατηγορουμένου, ο οποίος, με περιορισμένα μέσα και δυνατότητες, καλείται να αντιμετωπίσει έναν “τρίτο” διάδικο.

Ήδη απ' το στάδιο της Προδικασίας, δίνεται η δυνατότητα στα θύματα να εκφράσουν τις απόψεις τους ενώπιον του Τμήματος Προδικασίας, όταν ο Εισαγγελέας ζητά άδεια από το τελευταίο να προχωρήσει σε έρευνα *sua sponte*¹¹⁷. Περαιτέρω, όταν το ανωτέρω Τμήμα αποφασίσει την έναρξη της διαδικασίας, τα θύματα, είτε έχουν αναγνωριστεί επίσημα, είτε έχουν υποβάλει αίτηση προς τούτο, έχουν δικαίωμα στην υποβολή παρατηρήσεων σχετικά με ζητήματα αρμοδιότητας του ΔΠΔ και παραδεκτού της υπό εξέταση υπόθεσης, ακόμη και μέσω των εκπροσώπων τους.¹¹⁸ Σε κάθε περίπτωση, ο Εισαγγελέας, προκειμένου να αποφασίσει την έναρξη της έρευνας οφείλει να λαμβάνει υπόψη την βαρύτητα του εγκλήματος αλλά και τα συμφέροντα των διαδίκων.¹¹⁹ Ομοίως, έχει τη δυνατότητα επιλογής αν θα ειδοποιεί τα πιθανά

¹¹⁵ Ch. P. Trumbull IV, ό.π. σελ. 301-2.

¹¹⁶ Βλ. υπόθ. Prosecutor v. Germain Katanga/ Mathieu Ngudjolo Chui (Pre- Trial Chamber I Decision of Limitation of Set of Procedural Rights for Non-Anonymous Victims) ICC-01/04-01/07-537 (30 May '08)

¹¹⁷ Άρ. 15 παρ. 3 του ΚατΔΠΔ.

¹¹⁸ Άρ. 19 παρ. 3 του ΚατΔΠΔ.

¹¹⁹ Άρ. 53 παρ. 1(γ) του ΚατΔΠΔ.

θύματα στα πρώιμα στάδια της διαδικασίας, κυρίως για την πρόθεσή του να ξεκινήσει μια έρευνα ή όχι, όταν θεωρεί ότι ελλοχεύει κίνδυνος για τη ζωή των θυμάτων και των μαρτύρων που εμπλέκονται στην κατάσταση.¹²⁰

Παραπέρα και κατά την εκδίκαση μιας υπόθεσης, το αρμόδιο Τμήμα, όταν το κρίνει αναγκαίο για τα συμφέροντα των θυμάτων, δύναται να ζητά πληρέστερη παρουσίαση των πραγματικών περιστατικών απ' αυτά,¹²¹ ενώ και κατά την αποδοχή συγκεκριμένων εκ των περιστατικών αυτών, λαμβάνει υπόψη τα συμφέροντά τους.¹²² Οι απόψεις των συμμετεχόντων, αλλά ενίοτε και άλλων, θυμάτων καθίστανται πολύτιμες για το Τμήμα, το οποίο δύναται να τις αναζητά σε κάθε ζήτημα που ανακύπτει κατά τη διαδικασία και κρίνεται απαραίτητη μια τέτοια παρέμβαση.¹²³ Επιπλέον, το ΔΠΔ έχει ευθύνη, μέσω της Γραμματείας του, για την παροχή νομικής βοήθειας, επαρκούς υποστήριξης και πληροφόρησης των νόμιμων εκπροσώπων των θυμάτων, σ' όλα τα στάδια, καθώς επίσης για την συνεχή ενημέρωση των θυμάτων σχετικά με αποφάσεις του δικαστηρίου, που ενδεχομένως έχουν άμεσο αντίκτυπο στα συμφέροντά τους.¹²⁴

Δεν πρέπει να παραληφθεί το δικαίωμα των θυμάτων στη νόμιμη εκπροσώπηση, που όταν κρίνεται αναγκαίο λόγω του μεγάλου αριθμού των συμμετεχόντων θυμάτων και για λόγους αποτελεσματικότητας της διαδικασίας, προτείνεται η επιλογή ενός, κοινού εκπροσώπου για θύματα με κοινά συμφέροντα και χαρακτηριστικά.¹²⁵ Η εκπροσώπηση από ειδικό τους παρέχει μια σειρά από προνόμια, όπως λ.χ. αυτό της συμμετοχής με φυσική παρουσία στις ακροάσεις, εκτός αν το αρμόδιο Τμήμα κρίνει σκοπιμότερη τη σχετική παρέμβαση μέσω γραπτών παρατηρήσεων και προτάσεων¹²⁶, το δικαίωμα των θυμάτων στην πρόσβαση του αρχείου της Γραμματείας του ΔΠΔ καθώς και σ' αυτό που μεταφέρεται από το Τμήμα Προδικασίας, το οποίο ασκούν κυρίως μέσω των εκπροσώπων τους, ακόμη και πριν το στάδιο επιβεβαίωσης των κατηγοριών, όχι πάντως με απόλυτη ελευθερία¹²⁷ και τέλος το δικαίωμα παρουσίας των θυμάτων και των εκπροσώπων αυτών κατά την έκδοση αποφάσεων σε κάθε στάδιο της ποινικής διαδικασίας ενώπιον του ΔΠΔ.¹²⁸

¹²⁰ Κανόνας 50 των ΚΔΑ.

¹²¹ Άρθρο 64 παρ. 2 του ΚατΔΠΔ.

¹²² Κανόνας 69 των ΚΔΑ.

¹²³ Κανόνας 93 των ΚΔΑ.

¹²⁴ Κανόνας 16 των ΚΔΑ.

¹²⁵ Κανόνες 90-1 των ΚΔΑ.

¹²⁶ Κανόνας 91 παρ.2 των ΚΔΑ.

¹²⁷ Κανόνας 121 παρ. 10 των ΚΔΑ.

¹²⁸ Κανόνας 144 παρ. 1 των ΚΔΑ.

Σημειωτέο ότι το δικαστήριο εξασφαλίζει την τήρηση του απορρήτου όλων των εγγράφων¹²⁹ και αποκρύπτει εμπιστευτικές πληροφορίες, ιδίως όταν σχετίζονται με την ασφάλεια των θυμάτων ή την εθνική ασφάλεια ενός Κράτους, κατόπιν αιτήματος του τελευταίου.¹³⁰ Επιπρόσθετα, λαμβάνει τα κατά περίπτωση αναγκαία προστατευτικά μέτρα για τα συμμετέχοντα και μη θύματα και εξασφαλίζει την ανεμπόδιστη άσκηση του δικαιώματος στην αποκατάσταση των θυμάτων με διάφορα μέσα και διαδικασίες. Για τα δικαιώματα αυτά δε θα γίνει περαιτέρω αναφορά σε αυτό το κεφάλαιο, καθώς έπεται η ανάλυσή τους παρακάτω. Αξίζει όμως να γίνει αναφορά στο δικαίωμα του θύματος να ασκήσει έφεση κατά της απόφασης αποκατάστασης, καθώς αποτελεί τη μόνη ευκαιρία άσκησης έφεσης από πλευράς μη διαδίκου στην υπόθεση.¹³¹

Τα θύματα δεν είναι απλά απρόσκλητοι επισκέπτες, θεατές, οι οποίοι επιτείνουν τη διαμάχη, όπως χαρακτηριστικά δήλωσε η αντιπροσωπεία της Κολομβίας στην αναφορά της στο πλαίσιο ετήσιου σεμιναρίου για τη συμμετοχή των θυμάτων στην διεθνή ποινική διαδικασία.¹³² Το Καταστατικό και οι Κανόνες του, αποδίδουν ευρύ φάσμα διαδικαστικών δικαιωμάτων στα θύματα, διευρύνοντας τα τρία βασικά είδη αυτών και αναγνωρίζοντας τη σημασία του ρόλου τους στην ποινική διαδικασία, σε σημείο που δίνεται η εντύπωση ότι συμμετέχουν στη διαδικασία ως τρίτος διάδικος. Στην πράξη, η άσκηση κάθε δικαιώματος των θυμάτων εξαρτάται από την κρίση των δικαστών και υπόκειται σε περιορισμούς, όπως έχουν ήδη αναλυθεί παραπάνω.

¹²⁹ Κανόνας 43 των ΚΔΑ.

¹³⁰ Κανόνας 81 παρ.3 των ΚΔΑ.

¹³¹ Άρ. 82 παρ.4 του ΚατΔΠΔ.

¹³² Ö. Bengüsu, *The Principle of Equality of Arms in International Criminal Justice*, Independently published (2018), p. 178.

Β' ΜΕΡΟΣ

Το καθεστώς προστασίας και αποκατάστασης των θυμάτων

Κεφάλαιο Τρίτο

Προστασία των συμμετεχόντων θυμάτων

Οι προβλέψεις για τα θύματα στο Καταστατικό της Ρώμης και στους Κανόνες Διαδικασίας και Απόδειξης του έχουν σχολιαστεί από πολλούς ειδικούς ως εντυπωσιακό επίτευγμα των διαφορετικών νομικών πολιτισμών των κρατών μερών του. Ένα από τα δύο πιο προοδευτικά στοιχεία του Καταστατικού του ΔΠΔ, που δύσκολα συναντά κανείς ακόμη και σε πρότυπα εθνικά ποινικά συστήματα, είναι το προστατευτικό καθεστώς του. Το βασικό άρθρο 68 του ΚατΔΠΔ, εκτός από τη συμμετοχή των θυμάτων, καθιερώνει και τα κατάλληλα προστατευτικά μέτρα που δύναται να λαμβάνει το ΔΠΔ για την ασφάλεια, σωματική και ψυχολογική ευεξία, την αξιοπρέπεια και την ιδιωτική ζωή των θυμάτων και των μαρτύρων. Αυτή είναι λίγο πολύ και η έκφραση που εντοπίζεται στα περισσότερα από τα ήδη αναφερθέντα εξέχοντα διεθνή νομικά πρωτόκολλα.

Οι καινοτόμες ρυθμίσεις εντοπίζονται στους Κανόνες Διαδικασίας και Απόδειξης, όπου εδράζονται αναλυτικές προβλέψεις σχετικά με μέτρα προστασίας που μπορεί να αποφασίσει το ΔΠΔ. Η σύνθετη συλλογή ρυθμίσεων περικλείει ακόμη και τη δυνατότητα των θυμάτων να παραμείνουν ανώνυμα και κατ' επέκταση μη ανιχνεύσιμα από τους υποτιθέμενους δράστες και τους οπαδούς τους. Παρ' όλο που οι προβλέψεις αυτές θα μπορούσαν να αποτελέσουν ικανό πρότυπο μίμησης από διάφορες εθνικές δικαιοδοτικές διαδικασίες, είναι ακόμη αμφίβολο αν είναι ικανές να προσφέρουν επαρκή προστασία στη διεθνή αρένα. Η εμπειρία από το ad hoc Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία, για παράδειγμα, έδειξε πόσο εξαιρετικά δύσκολο είναι να εξασφαλιστεί η προστασία των θυμάτων, που είχαν καταθέσει κατά τη διαδικασία ενώπιον του κατά πρώην πολιτικών οργάνων, στην ίδια τους την πατρίδα.¹³³

¹³³ Ch. P. Trumbull IV, *The Victims of Victim Participation in International Criminal Proceedings*, 29 Mich. J. Int'l L. 777 (2008), p. 303.

3.1 Μέτρα προστασίας των θυμάτων

Πολυάριθμες διατάξεις του ΚατΔΠΔ και κυρίως των ΚΔΑ προβλέπουν μέτρα προστασίας τόσο για τα θύματα και τους μάρτυρες, όσο και για κάθε πρόσωπο που βρίσκεται σε κίνδυνο, τα οποία μέχρι στιγμής έχουν εφαρμοστεί σε μεγάλη έκταση στη βάση αποφάσεων των αρμόδιων κάθε φορά Τμημάτων. Στην πραγματικότητα, τα μέτρα προστασίας δεν συνιστούν λευκή επιταγή για κάθε θύμα ή μάρτυρα που εμφανίζεται ενώπιον του δικαστηρίου, αλλά κάθε περίπτωση πρέπει πρωτίστως να αξιολογείται αυτοτελώς, συνυπολογίζοντας την ύπαρξη πραγματικής απειλής και κινδύνου κατά της ευημερίας και της ασφάλειας του προσώπου.

Ως θεμελιώδης ανησυχία της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης, τα επαρκή προστατευτικά μέτρα εγγυώνται την ασφάλεια και την στήριξη των θυμάτων και των μαρτύρων, ενώ παράλληλα καθορίζουν την αποτελεσματικότητα και την παρουσία ενός δικαστηρίου στο διεθνές στερέωμα. Υπάρχουν πολυάριθμα μέτρα που επιβάλλονται είτε εντός, είτε εκτός του δικαστηρίου (διαδικαστικά ή μη), αποτελούν ένα βήμα απαραίτητο για τους διαδίκους ή τους συμμετέχοντες, συνιστώνται από την μονάδα που είναι αρμόδια για τα θύματα και τους μάρτυρες (VWU) και εγκρίνονται από τους δικαστές με βασικό σκοπό την προστασία της ταυτότητας του θύματος. Τα εν λόγω μέτρα είτε εφαρμόζονται το καθένα ξεχωριστά, είτε σε συνδυασμό. Η λήψη αιτιολογημένων, επαρκών και αναλογικών μέτρων προστασίας των θυμάτων συνεισφέρει στη διεξαγωγή της δίκης με δίκαιο τρόπο, πλην περιπτώσεων προστασίας των θυμάτων που επηρεάζουν όχι μόνο τη δημοσιότητα της διαδικασίας, αλλά και διάφορες πτυχές που σχετίζονται με τα δικαιώματα του κατηγορουμένου.¹³⁴

Ο Κανονισμός της Γραμματείας του ΔΠΔ συμπεριλαμβάνει τα ακόλουθα μέτρα, τα οποία λαμβάνονται στο δικαστήριο με απόφαση του Τμήματος, κατ' εφαρμογή του κανόνα 87 των ΚΔΑ, με σκοπό την προστασία της ταυτότητας των θυμάτων και των μαρτύρων, που εμφανίζονται ενώπιον του ΔΠΔ, και άλλων προσώπων που κινδυνεύουν. Τέτοια είναι η χρήση ψευδωνύμων κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, αντί του πραγματικού ονόματος, η παραμόρφωση του προσώπου με ηλεκτρονικό μωσαϊκό και η παραμόρφωση της φωνής με ηλεκτρονικά μέσα, έτσι ώστε να καθίσταται μη αναγνωρίσιμη. Επιπλέον, οι ακροάσεις μπορεί να αποφασιστεί ότι

¹³⁴ R. Beqiri, Reflections on Certain Witnesses Protective Measures Under the Rome Statute of the International Criminal Court. *European Scientific Journal*, ESJ, 13(34) (2017), p.343-4.

θα πραγματοποιηθούν απουσία κοινού και χωρίς οπτικοακουστική μετάδοση εκτός δικαστηρίου, καθώς επίσης κεκλεισμένων των θυρών ή με τηλεδιάσκεψη. Επίσης, είναι πιθανή και η διαγραφή απ' τα πρακτικά της διαδικασίας κάθε πληροφορίας που δύναται να οδηγήσει στην ταυτοποίηση θύματος, μάρτυρα ή προσώπου που βρίσκεται σε κίνδυνο.¹³⁵ Επιπλέον, υφίστανται και τα μέτρα εκτός δικαστηρίου τα οποία περιλαμβάνουν ρυθμίσεις για τη σωματική ακεραιότητα των προσώπων και τα περισσότερα απ' αυτά εφαρμόζονται σε τοπικό επίπεδο, με σκοπό την εξασφάλιση της σωματικής ακεραιότητας και προστασίας των θυμάτων και των μαρτύρων στον περίγυρο. Αυτά συνήθως φέρουν τη μορφή της διακριτικής παρακολούθησης από την ιδιωτική κατοικία του προστατευόμενου προσώπου μέχρι την μετεγκατάσταση σε ασφαλές μέρος, όπου δύσκολα θα εντοπίζεται, ή σε ασφαλή κατοικία, στην οποία μεταφέρονται τα πρόσωπα λ.χ. από προκαθορισμένα σημεία συνάντησης και άφιξης με ασφαλές όχημα. Τα μέτρα εκτός δικαστηρίου είναι επίσης διαθέσιμα και για τους διαδίκους, καθώς θεωρούνται ουδέτερα.¹³⁶

3.1.1 Αρμοδιότητες Μονάδας Θυμάτων και Μαρτύρων (VWU)

Η Μονάδα θυμάτων και μαρτύρων αποτελεί αυτοτελές τμήμα της Γραμματείας του ΔΠΔ και διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο ιδίως στην εξασφάλιση ιδανικών μέτρων προστασίας για τα θύματα και τους μάρτυρες, που παρουσιάζονται ενώπιον του δικαστηρίου, και κάθε άλλο πρόσωπο που βρίσκεται σε κίνδυνο, εξαιτίας καταθέσεων μαρτύρων. Το ΚατΔΠΔ προβλέπει ότι η εν λόγω Μονάδα δύναται να πληροφορεί τον Εισαγγελέα και το Δικαστήριο για τα κατάλληλα προστατευτικά μέτρα ή ιδανικές ρυθμίσεις ασφαλείας, καθώς επίσης να παρέχει συμβουλές και βοήθεια, όπως αναφέρεται στο άρθρο 43.¹³⁷ Περαιτέρω, η Μονάδα περιλαμβάνει προσωπικό που ειδικεύεται μεταξύ άλλων στην αντιμετώπιση ψυχικών τραυμάτων, ιδίως αυτών που σχετίζονται με εγκλήματα σεξουαλικής βίας,¹³⁸ καθώς επίσης στην ψυχολογική υποστήριξη ευάλωτων ομάδων ανθρώπων, λ.χ. ανηλίκων, ηλικιωμένων, ατόμων με ανάγκες κ.ά.¹³⁹ Την ευθύνη ενημέρωσης των θυμάτων και των μαρτύρων περί της

¹³⁵ Κανον. 94 του Κανονισμού της Γραμματείας ΔΠΔ.

¹³⁶ R. Beqiri, Reflections on Certain Witnesses Protective Measures Under the Rome Statute of the International Criminal Court. *European Scientific Journal*, ESJ, 13(34) (2017), p. 344-7.

¹³⁷ Άρ. 68 παρ.4 του ΚατΔΠΔ.

¹³⁸ Άρ. Α. 43 παρ.6(γ) του ΚατΔΠΔ.

¹³⁹ Κανόνας 19 των ΚΔΑ.

ύπαρξης, της λειτουργίας και της διαθεσιμότητας της Μονάδας αναλαμβάνει κατ' αποκλειστικότητα η Γραμματεία, ήδη από το στάδιο υποβολής αίτησης.¹⁴⁰

Την επίλυση ζητημάτων που αφορούν τα προστατευτικά μέτρα, ιδίως αυτό της μετεγκατάστασης, αναλαμβάνουν ειδικές Μονάδες εντός της Γραμματείας του ΔΠΔ, προς αποφυγή δημιουργίας προβλημάτων αλληλοεπικάλυψης ρόλων. Σύμφωνα με τον Κανονισμό Λειτουργίας της Γραμματείας, η τελευταία αναλαμβάνει εξ ολοκλήρου και τη διαχείριση των προγραμμάτων προστασίας του ΔΠΔ (ICCPP) μέσω της Μονάδας Θυμάτων και Μαρτύρων, η οποία δύναται να λαμβάνει όλα τα αναγκαία μέτρα για τη διατήρηση τέτοιων προγραμμάτων υπέρ των θυμάτων, των μαρτύρων και των λοιπών προσώπων που κινδυνεύουν. Αίτηση για ένταξη στο πρόγραμμα προστασίας δύναται να υποβληθεί και από τον Εισαγγελέα ή από τον συνήγορο υπεράσπισης, αλλά και το αρμόδιο Τμήμα μπορεί να αιτηθεί αυτεπαγγέλτως την ένταξη ενός προσώπου στο εν λόγω πρόγραμμα. Ωστόσο, κατά την εξέταση του παραδεκτού των αιτημάτων η Γραμματεία, εκτός από την συνδρομή των προϋποθέσεων του άρθρου 68 ΚατΔΠΔ, λαμβάνει υπόψη ενδεικτικά, το βαθμό συμμετοχής του θύματος στο δικαστήριο, κατά πόσο το ίδιο και οι οικείοι του κινδυνεύουν εξαιτίας της συμμετοχής και τέλος την επιθυμία του θύματος να ενταχθεί στο πρόγραμμα,¹⁴¹ διότι, όταν πρόκειται για προσωρινή ή οριστική μεταφορά ενός προσώπου από τη συνήθη διαμονή του σε τοποθεσία, όπου δε θα είναι εύκολα αναγνωρίσιμο, αντιλαμβάνεται κανείς τη σημασία των επιπτώσεων σε ψυχολογικό επίπεδο, λόγω της προκληθείσας αναστάτωσης στη ζωή του ατόμου. Σε περίπτωση αποδοχής της μετεγκατάστασης, ως έσχατης λύσης, τα θύματα υπογράφουν με την Γραμματεία, με απόλυτη εμπιστευτικότητα, ένα “Μνημόνιο Κατανόησης”, το οποίο περιέχει κανονιστικές ρυθμίσεις περί μη αποκάλυψης του προγράμματος προστασίας και επικοινωνίας με τους οικείους μόνο μέσω του προσωπικού της Μονάδας.¹⁴²

Έχοντας υπόψη τις ορισμένες αρμοδιότητες της Μονάδας Θυμάτων και Μαρτύρων στη διατύπωση συστάσεων για την αντιμετώπιση των αναγκών τυχόν ευάλωτων θυμάτων, το αρμόδιο Τμήμα δύναται να αναβάλλει την απόφασή του επί του αιτήματος για ειδικά μέτρα προστασίας, μέχρι η Μονάδα να επιβεβαιώσει και να

¹⁴⁰ Κανόνας 16 παρ.2(β) των ΚΔΑ.

¹⁴¹ Κανον. 96 του Κανονισμού της Γραμματείας ΔΠΔ.

¹⁴² R. Beqiri, Reflections on Certain Witnesses Protective Measures Under the Rome Statute of the International Criminal Court. European Scientific Journal, ESJ, 13(34) (2017), p. 346-7.

αναγνωρίσει την συνδρομή του στοιχείου της ευαλωτότητας του θύματος.¹⁴³ Κατ' ακολουθία, όταν το θύμα είναι παιδί, ηλικιωμένος ή θύμα σεξουαλικής βίας, ενημερώνεται από τη Μονάδα, ο ίδιος ή ο εκπρόσωπός του, για το δικαίωμα υποβολής αίτησης των ειδικών μέτρων του Κανόνα 88 ΚΔΑ, και συγκεκριμένα αυτό της παράστασης μετά συνηγόρου, ή εκπροσώπου, ή ψυχολόγου, ή ακόμη και της παρουσίας οποιουδήποτε μέλους της οικογένειας, κατά την κατάθεσή του ενώπιον του δικαστηρίου, ως μορφή ψυχολογικής υποστήριξης.¹⁴⁴ Και σε αυτό το σημείο σημαντική είναι η συμβολή του προσωπικού της Μονάδας, καθώς είναι υπεύθυνοι να εκπαιδεύουν όλα τα όργανα του δικαστηρίου πάνω σε ζητήματα μεταχείρισης των θυμάτων και ιδίως των ευάλωτων ομάδων αυτών. Τούτο καταδεικνύει την επίγνωση του δικαστηρίου, ότι η απουσία μιας τέτοιας θεσμικής και οργανωτικής υπερ-δομής, που παρέχει στα θύματα κύριες υπηρεσίες, θα αποτελούσε τροχοπέδη στην αποτελεσματική άσκηση των ουσιαστικών και διαδικαστικών δικαιωμάτων των θυμάτων.¹⁴⁵

3.1.2 Λήψη μέτρων από το Δικαστήριο (ΔΠΔ)

Στο πλαίσιο της γενικότερης υποχρέωσης του ΔΠΔ να λαμβάνει τα απαραίτητα μέτρα προστασίας της ασφάλειας, ψυχικής και σωματικής ευημερίας, της αξιοπρέπειας και της ιδιωτικής ζωής των θυμάτων και των μαρτύρων, τα αρμόδια Τμήματα διαθέτουν ευρεία διακριτική ευχέρεια να λαμβάνουν τέτοια μέτρα, όπως η διατήρηση της ανωνυμίας των θυμάτων και των μαρτύρων, η χορήγηση άδειας στα θύματα σεξουαλικής βίας ή σε παιδιά να καταθέτουν κεκλεισμένων των θυρών και ο αποκλεισμός των ερωτήσεων, που το εκάστοτε Τμήμα θεωρεί ενοχλητικές και προσβλητικές για το θύμα.¹⁴⁶

Η ασφάλεια των θυμάτων προστατεύεται και από το άρθρο 57(3) περ. γ' του Καταστατικού της Ρώμης, το οποίο παραχωρεί στο Τμήμα Προδικασίας την αρμοδιότητα να προβλέπει, *inter alia*, μέτρα για την προστασία και την εξασφάλιση

¹⁴³ The Prosecutor v. Bosco Ntaganda, Public redacted version of 'Decision on Prosecution request for in-court protective measures for Witness P-0018' (22 June 2016), ICC-01/04- 02/06-1418-Red2, para.11.

¹⁴⁴ The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, "Decision Regarding the Practices Used to Prepare and Familiarise Witnesses for Giving Testimony at Trial" (30 November 2007), ICC01/04-01/06-1049, para 24.

¹⁴⁵ M. Groenhuijsen, Victims' rights and the international criminal court: The model of the Rome statute and its operation (2007), p. 303-4.

¹⁴⁶ Άρ. 68 παρ. 1 και 2 του ΚατΔΠΔ.

του ιδιωτικού βίου των θυμάτων και των μαρτύρων, καθώς και τη απόκρυψη των αποδεικτικών στοιχείων, εφόσον κρίνεται αναγκαίο. Κατ' επέκταση, όταν η αποκάλυψη των αποδεικτικών στοιχείων ή πληροφοριών, στο στάδιο πριν την έναρξη της δίκης, ενδέχεται να οδηγήσει σε σοβαρή διακινδύνευση της ασφάλειας ενός μάρτυρα ή των οικείων του, ο Εισαγγελέας δύναται να μην εμφανίσει τέτοια στοιχεία και αντ' αυτών να παρουσιάσει περίληψή τους.¹⁴⁷ Προς τον ίδιο σκοπό, το Τμήμα για την εξέταση επί του παραδεκτού και βάσιμου των αποδεικτικών στοιχείων που προσκόμισε θύμα σεξουαλικής βίας, διεξάγει συνεδρίαση κεκλεισμένων των θυρών.¹⁴⁸ Επιπλέον, το Τμήμα Προδικασίας, πριν αποφασίσει την επιβολή ή τροποποίηση των περιοριστικών της ελευθερίας όρων του κατηγορουμένου, αναζητά τις απόψεις όλων των ενδιαφερομένων, ακόμη και των θυμάτων της υπόθεσης, τα οποία έχουν προηγουμένως επικοινωνήσει με το δικαστήριο και το εν λόγω Τμήμα θεωρεί ότι κινδυνεύουν ένεκα της απόλυσης του κατηγορουμένου υπό όρο ή εξαιτίας των επιπλέον όρων που πρόκειται να του επιβληθούν.¹⁴⁹

Όπως προβλέπουν οι Κανόνες Διαδικασίας και Απόδειξης, για την επιβολή των μέτρων υποβάλλεται αίτηση από το θύμα, τον μάρτυρα ή τον νόμιμο εκπρόσωπό τους, αλλά τέτοια προτείνονται και αυτεπαγγέλτως από το αρμόδιο Τμήμα. Σε κάθε περίπτωση, προηγείται η καθοδήγηση του Τμήματος από τη Μονάδα Θυμάτων και Μαρτύρων, ενώ του αιτήματος και του περιεχομένου αυτού λαμβάνουν γνώση και οι διάδικοι, με δικαίωμα απάντησης επ' αυτών και με υποχρέωση περί μη αποκάλυψης των στοιχείων του προστατευόμενου προσώπου και των μέτρων προστασίας, που αποφασίζει το δικαστήριο κεκλεισμένων των θυρών, κατόπιν συναίνεσης του ενδιαφερόμενου προσώπου.¹⁵⁰ Ομοίως, όταν πρόκειται για ευάλωτες ομάδες θυμάτων και μαρτύρων, το δικαστήριο έχει δυνατότητα να αποφασίσει ειδικότερα μέτρα προστασίας, με σκοπό να διευκολύνει την κατάθεση των θυμάτων, ιδίως των παιδιών, των ηλικιωμένων και των ατόμων με ανάγκες, αλλ' επίσης τον έλεγχο του τρόπου εξέτασης τέτοιων θυμάτων κατά τη διαδικασία και την προστασία ιδίως των θυμάτων σεξουαλικής βίας από ενδεχόμενο εκφοβισμό τους από το δράστη και τους οπαδούς του. Γι' αυτούς τους λόγους η αίτηση παροχής ειδικών προστατευτικών μέτρων, κάθε

¹⁴⁷ Άρ. 68 παρ. 5 του ΚατΔΠΔ και Κανόνας 81 παρ. 3 των ΚΔΑ.

¹⁴⁸ Κανόνας 72 των ΚΔΑ.

¹⁴⁹ Κανόνας 119 παρ. 3 των ΚΔΑ.

¹⁵⁰ Κανόνας 87 των ΚΔΑ.

πιθανή απάντηση και η συζήτηση επ' αυτής, διενεργούνται με άκρα εμπιστευτικότητα.¹⁵¹

Κάθε μέτρο ή συνδυασμός μέτρων που αποφασίζεται από το δικαστήριο θα πρέπει να αξιολογείται κατά περίπτωση· η case by case αξιολόγηση εξαρτάται από την φύση του εγκλήματος και λαμβάνει υπόψη τις ειδικές πραγματικές περιστάσεις που αφορούν τα θύματα και τους μάρτυρες, όπως αν είναι θύματα σεξουαλικής βίας ή βίας κατά των γυναικών, αν θυματοποιήθηκαν στην παιδική ηλικία, ή άλλες προσωπικές συνθήκες. Πέραν τούτου, η επιβολή τέτοιων μέτρων πρέπει να αιτιολογείται επαρκώς, να είναι ανάλογη και να μην είναι επιβλαβής και ασυμβίβαστη με τα δικαιώματα του κατηγορουμένου σε δίκαιη, αμερόληπτη και σύντομη δίκη, αλλά και με την θεμελιώδη αρχή της δημοσιότητας της ποινικής διαδικασίας.¹⁵²

3.2 Περιορισμοί και όρια των μέτρων προστασίας

Τα μέτρα προστασίας υπέρ θυμάτων, μαρτύρων και κάθε άλλου προσώπου που κινδυνεύει, όσο ειδικά αιτιολογημένα, επαρκή και αναλογικά και αν είναι, μπορεί να συνεισφέρουν μεν στη διεξαγωγή μιας δίκαιης δίκης, παρουσιάζουν δε άμεσο αντίκτυπο αφενός στη δημοσιότητα της διαδικασίας και αφετέρου στις διάφορες όψεις των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, όπως αυτό της έγκαιρης αποκάλυψης του αποδεικτικού υλικού στην Υπεράσπιση. Η εισαγωγική φράση του άρθρου 67(1) του Καταστατικού της Ρώμης περιλαμβάνει όχι μόνο την υποχρέωση του δικαστηρίου να διασφαλίζει τη δημοσιότητα, αλλά και ορισμένα δικαιώματα του κατηγορουμένου.¹⁵³

Η δίκη διεξάγεται δημοσίως. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις και εφόσον συντρέχουν ειδικοί λόγοι μπορεί το αρμόδιο Τμήμα να αποφασίσει διαφορετικά.¹⁵⁴ Τέτοια περίπτωση μπορεί να αποτελεί η ανάγκη προστασίας των θυμάτων και των μαρτύρων, ως εξαίρεση¹⁵⁵ στον θεμελιώδη, κατά τη νομολογία του ΔΠΔ, κανόνα του δημόσιου χαρακτήρα της διαδικασίας. Η αρχή της δημοσιότητας της διαδικασίας, όπως εκτέθηκε στην υπόθεση Bemba Combo, δεν είναι απόλυτη, καθώς αλληλοεπιδρά με

¹⁵¹ Κανόνας 88 των ΚΔΑ.

¹⁵² R. Beqiri, Reflections on Certain Witnesses Protective Measures Under the Rome Statute of the International Criminal Court. European Scientific Journal, ESJ, 13(34) (2017), p. 344-5.

¹⁵³ Κανον. 20-1 του Κανονισμού του ΔΠΔ.

¹⁵⁴ Άρ. 64 παρ. 7 του ΚατΔΠΔ.

¹⁵⁵ Άρ. 68 παρ. 2 του ΚατΔΠΔ.

αυτό της προστασίας και ενίοτε επιδέχεται περιορισμών.¹⁵⁶ Ωστόσο, η απόκρυψη της ταυτότητας των θυμάτων και η αντιμετώπιση ορισμένων ζητημάτων με εμπιστευτικότητα, ως μέτρα υπέρ της ασφάλειας και της ευημερίας τους, πρέπει να αιτιολογούνται επαρκώς.¹⁵⁷ Το γεγονός ότι υφίσταται διαβάθμιση ακόμη και μεταξύ των διαφόρων προστατευτικών μέτρων καταδεικνύει την δυνατότητα περιορισμού αλλά όχι παραμερισμού τους κατά τη διαδικασία ενώπιον του ΔΠΔ, ενώ επανειλημμένα έχει τονιστεί από τους δικαστές η προτίμηση των λιγότερο περιοριστικών μέτρων που οδηγούν στην επίτευξη της αναγκαίας προστασίας, έναντι των επαχθέστερων για τα δικαιώματα τόσο των διαδίκων, όσο και των θυμάτων.¹⁵⁸ Έτσι, η προσωρινή μετεγκατάσταση ως μέτρο που απαιτείται από τον Εισαγγελέα πριν την κατάθεση, προτιμάται και από του συνηγόρους υπεράσπισης, διότι διευκολύνεται η διεξαγωγή μιας πλήρους κατάθεσης σε δημόσια συνεδρίαση, αποφεύγοντας έτσι την επιλογή της ανωνυμίας των θυμάτων και των μαρτύρων και των συνεδριάσεων εν συμβουλίω, που υπονομεύουν το δημόσιο έλεγχο και το δικαίωμα του κατηγορουμένου στην πληροφόρηση και την πρόσβαση στο αποδεικτικό υλικό που σχετίζεται με την υπεράσπισή του.¹⁵⁹

Γενικότερα, το Τμήμα δύναται να διεξάγει μέρος της διαδικασίας κλεισμένων των θυρών και να επιτρέψει την παρουσίαση αποδεικτικών στοιχείων με ηλεκτρονικά ή άλλα μέσα, προκειμένου να προστατεύσει ορισμένα πρόσωπα.¹⁶⁰ Όταν όμως τα μέτρα αυτά συνδυάζονται με την απόκρυψη της ταυτότητας των θυμάτων, το Τμήμα καλείται να σταθμίσει τα δικαιώματά τους με αυτά του κατηγορουμένου και να μετριάσει τα μέτρα προστασίας, ώστε να επιτύχει την ισορροπία. Στην πράξη, το Τμήμα όταν αποδέχεται αίτημα των θυμάτων περί ανωνυμίας, δύναται να αρνηθεί την ελεύθερη πρόσβαση, των ίδιων ή των εκπροσώπων τους, σε αποδεικτικά στοιχεία με εμπιστευτικό περιεχόμενο. Ομοίως, όταν επιτρέπει την παρουσίαση αποδεικτικών μέσων σε ανώνυμα θύματα, στερεί τη δυνατότητα

¹⁵⁶ The Prosecutor v. Bemba, “Order on the reclassification as public of documents ICC01/05-01/08-498-Conf and ICC-01/05-01/08-503-Conf, ICC-01/05-01/08-701”

¹⁵⁷ Κανον. 23δς του Κανονισμού του ΔΠΔ.

¹⁵⁸ The Prosecutor v. Dominic Ongwen, “Decision on Prosecution Request for Protective Measures for P-3, P-59 and P-339”, ICC-02/04-01/15-651, 12 January 2017, para. 7.

¹⁵⁹ R. Beqiri, Reflections on Certain Witnesses Protective Measures Under the Rome Statute of the International Criminal Court. *European Scientific Journal*, ESJ, 13(34) (2017), p. 345.

¹⁶⁰ Άρ.68 παρ. 2 του ΚατΔΠΔ.

χρήσης αυτών εναντίων του κατηγορουμένου.¹⁶¹ Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που η υπεράσπιση παρεμβαίνει και αντιτίθεται στα επιβληθέντα μέτρα προστασίας, όταν θεωρεί ότι υπερβάλλουν των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου. Έχει παρατηρηθεί ότι, όταν αποφασίζεται η διεξαγωγή της συνεδρίασης απουσία κοινού, η υπεράσπιση θεωρεί ότι παρέλκει η επιβολή επιπλέον μέτρων, ήτοι αλλοίωση χαρακτηριστικών προσώπου, πρόσδοση ψευδωνύμων ή απόκρυψη σχετικών πληροφοριών, με την αιτιολογία ότι, ως συνήγοροι υπεράσπισης, δεσμεύονται από τις διατάξεις τήρησης της εχεμύθειας και του απορρήτου του αντίστοιχου Κώδικα Δεοντολογίας των Δικηγόρων· βεβαίως, η διεξαγωγή της συνεδρίασης κεκλεισμένων των θυρών επ' ουδενί προτιμάται. Και τούτο διότι, εκτός από την αρχή της δημοσιότητας, καταστρατηγείται και το δικαίωμα του κατηγορουμένου στην επάρκεια χρόνου για την κατάλληλη προετοιμασία για την υπόθεση.¹⁶²

¹⁶¹ Βλ. υπόθ. Prosecutor v. Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui (TC II Decision in relation with Modalities of Victims' Participation) ICC 01/04-01/07-1788 (22 Jan '10) paras. 81-83, 94-97, 98-101

¹⁶² R. Beqiri, ό.π. σελ. 348-350.

Κεφάλαιο Τέταρτο

Αποκατάσταση των θυμάτων εγκλημάτων αρμοδιότητας ΔΠΔ

Η ιδέα τα άτομα να συμμετέχουν σε διεθνή δικαιοδοτικά fora που αποφασίζουν και επιδικάζουν αποζημιώσεις δεν είναι πρόσφατη. Πρώτα το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και έπειτα το Δι-Αμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, επιδίκαζαν για δεκαετίες αποζημιώσεις στα θύματα, τονίζοντας την θεμελιώδη φύση του δικαιώματος του ατόμου σε αποκατάσταση, που αναγνωρίζεται μέχρι και σήμερα από πληθώρα διεθνών και περιφερειακών νομικών κειμένων για τα ανθρώπινα δικαιώματα και εφαρμόζεται συστηματικά στα διεθνή και εθνικά δικαστήρια.¹⁶³

Έτσι το δικαίωμα αποκατάστασης μετρά δεκαετίες ύπαρξης και εφαρμογής από πολυάριθμα εξέχοντα κείμενα, τα περισσότερα από τα οποία το καθιερώνουν μαζί με το διαδικαστικό δικαίωμα στη δίκαιη δίκη. Μερικά από αυτά είναι η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το Διεθνές Σύμφωνο για τα Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα, η Διεθνής Σύμβαση για την Κατάργηση κάθε μορφής φυλετικών διακρίσεων και η Διεθνής Σύμβαση για την Εξάλειψη κάθε μορφής βίας κατά των γυναικών, η Διεθνής Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων, καθώς και η Διακήρυξη για την προστασία κάθε ανθρώπου από Βίαιες Εξαφανίσεις, όπου τονίστηκε η ανάγκη επαρκούς και ανάλογης αποζημίωσης όχι μόνο στα θύματα, αλλά και στις οικογένειές τους. Φυσικά, δε θα εξέλειπε από το σώμα της Διακήρυξης των ΗΕ για τις Βασικές Αρχές Δικαιοσύνης για τα θύματα εγκληματικότητας και κατάχρησης εξουσίας, της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του ανθρώπου αλλά ούτε και από τις μεταγενέστερες αυτής, ήτοι της Αμερικανικής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και του Χάρτη της Banjul. Από την πολύπλευρη αυτή κατοχύρωση, αντιλαμβάνεται κανείς την ιδιαίτερα μεγάλη σημασία του δικαιώματος αυτού, τόσο σε περιφερειακό, όσο και σε διεθνές επίπεδο,¹⁶⁴ καθώς συνιστά διεθνή νομική υποχρέωση η αποκατάσταση της βλάβης, που έχει επιφέρει μια διεθνώς αξιόποινη πράξη, στο μέγιστο δυνατό βαθμό.¹⁶⁵

¹⁶³ D. L. Shelton, Th. Ingadottir, The International Criminal Court Reparations to Victims of Crimes (Article 75 of the Rome Statute) and the Trust Fund (Article 79)- Recommendations for the Court Rules of Procedure and Evidence, Center on International Cooperation New York University (1999), p.4.

¹⁶⁴ D. L. Shelton, Th. Ingadottir, ό.π., σελ. 5-6.

¹⁶⁵ C. Ferstman, International Criminal Law and victims' rights, Routledge Handbook of ICL, Routledge (2011), p. 412.

Μέχρι και πριν την υιοθέτηση του Καταστατικού της Ρώμης, βασικός και αποκλειστικός στόχος των διεθνών ποινικών δικαστηρίων ήταν η αποκατάσταση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, μέσω της τιμώρησης των υπευθύνων για τα πιο αποτρόπαια εγκλήματα κατά τη διάρκεια πολέμου. Η διεξαγωγή μιας αμερόληπτης δίκης και η επιβολή ποινής στους δράστες εκλαμβάνονταν ως δικαίωση και η δικαιοσύνη αποδιδόταν στο όνομα της ανθρωπότητας, αφηρημένα, και όχι απαραίτητα στο όνομα των θυμάτων. Στο σχέδιο άρθρων του ΚατΔΠΔ της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου, περιλαμβάνονταν πρόβλεψη για αποζημίωση, πλην όμως το επόμενο έτος διαγράφηκε με την αιτιολογία ότι εκφεύγει του σκοπού του ΔΠΔ. Εν τέλει, παρέμεινε η πρόβλεψη μόνο για τις περιπτώσεις αδυναμίας ή ανικανότητας των εθνικών δικαστηρίων να αποδώσουν δικαιοσύνη.¹⁶⁶ Στα ad hoc Διεθνή Ποινικά Δικαστήρια για την πρώην Γιουγκοσλαβία και τη Ρουάντα, τα θύματα διάβαιναν την αίθουσα του δικαστηρίου μόνο με την ιδιότητα των μαρτύρων, ως μία από τις πηγές αποδεικτικών στοιχείων. Πλέον, μέσω του ΚατΔΠΔ έχουν ανυψωθεί σε νόμιμα συμμετέχοντες σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας, όπως εκτέθηκε παραπάνω, και με πολυάριθμα παρεπόμενα δικαιώματα, το πιο σημαντικό εκ των οποίων αυτό της αξίωσης αποκατάστασης για την παραβίαση των δικαιωμάτων τους, το οποίο δύνανται να ασκήσουν και δια του νόμιμου εκπροσώπου τους.¹⁶⁷

Το ΚατΔΠΔ, παραχωρεί στο δικαστήριο την αρμοδιότητα να καθορίζει τους τρόπους αποκατάστασης των θυμάτων, κατόπιν αίτησης ή και αυτεπαγγέλτως σε εξαιρετικές περιπτώσεις, με γνώμονα το εύρος και την έκταση της βλάβης που έχει υποστεί το θύμα.¹⁶⁸ Σε κάθε περίπτωση, λαμβανομένης υπόψη την αρχή της συμπληρωματικότητας του ΔΠΔ με τα εθνικά δικαστήρια, τα θύματα δεν πρέπει να τυχουν λιγότερο ευνοϊκής μεταχείρισης από το ΔΠΔ, απ' αυτή που τους εγγυάται το εθνικό δικαιοδοτικό σύστημα, βάσει του διεθνούς εθιμικού και συμβατικού δικαίου. Συνεπώς, για πρώτη φορά τα θύματα δύνανται να απευθύνουν την αξίωση της αποκατάστασής τους προς το ΔΠΔ και αυτό μπορεί να επιδικάσει αποζημίωση, κάθε μορφής, απευθείας εναντίων του κατηγορουμένου. Τα ζητήματα περί επάρκειας και ικανοποίησης της αποζημίωσης αυτής, δεν μπορούν να παραβλεφθούν, καθώς στην πλειοψηφία τους οι αποφάσεις παρουσιάζουν αδυναμία εκτέλεσης, ακόμη και από το

¹⁶⁶ C. Ferstman, *ό.π.*, σελ. 413.

¹⁶⁷ D. L. Shelton, Th. Ingadottir, *ό.π.*, σελ.4.

¹⁶⁸ Άρ. 75 παρ. 1 του ΚατΔΠΔ.

επικουρικό ταμείο για τα θύματα (TFV), δεδομένων του μεγάλου αριθμού των θυμάτων που αποζητούν την αποκατάστασή τους και των περιορισμένων πόρων.¹⁶⁹

4.1. Μορφές Αποκατάστασης

Το δεύτερο πρωτοφανές γνώρισμα του Καταστατικού της Ρώμης, με επίκεντρο το θύμα συνιστά, πλην αυτού της συμμετοχής τους στην διεθνή ποινική διαδικασία, η ευκαιρία για τα θύματα να λάβουν αποζημίωση¹⁷⁰ και ως δικαίωμα κατοχυρώνεται στο σύνολο, ανεξαιρέτως, των διεθνών πρωτοκόλλων. Για μεγάλο χρονικό διάστημα, ένα μείζον ζήτημα που απασχολούσε μεγάλη μερίδα θεωρητικών ήταν η ανάπτυξη σύνθετων ορισμών και θεωριών γύρω από το τί θα μπορούσε να συμπεριλάβει ο γενικός όρος της αποκατάστασης. Στην θυματολογική ορολογία, ο όρος αποκατάσταση εξομοιώνεται με “καταβολή χρημάτων από τον παραβάτη”. Η έννοια της αποκατάστασης είναι λίγο ή πολύ υποκατάστατη της έννοιας της απόδοσης, η οποία επίσης σχετίζεται με οικονομική υποχρέωση. Βέβαια, και οι δύο μπορούν να επιτευχθούν και σε είδος. Κατά την αυτή ορολογία, αποζημίωση σημαίνει απόφαση για χρηματική ικανοποίηση από το Κράτος για την κάλυψη της ζημίας που προκλήθηκε από το έγκλημα¹⁷¹ και είναι ο πιο κοινότοπος τρόπος αποκατάστασης, καθώς, όπως έχει δηλώσει ο Grotius “το χρήμα είναι το συνηθέστερο μέτρο υπολογισμού της αξίας των πολύτιμων πραγμάτων” και σε αυτήν καταφεύγει το δικαστήριο όταν είναι αδύνατο να επαναφέρει το θύμα στην προ της ζημίας κατάσταση.¹⁷² Διότι σκοπός της αποκατάστασης, δεν είναι μόνο η εξάλειψη των συνεπειών της παράνομης πράξης, αλλά και η επαναφορά στην πρότερη κατάσταση του θύματος.¹⁷³

Κατόπιν υιοθέτησης του Καταστατικού του ΔΠΔ, εντατικοποιήθηκαν οι συζητήσεις γύρω από την καταλληλότητα της έννοιας του όρου της αποκατάστασης. Η συζήτηση κινητοποιήθηκε από το άρθρο 75 του ΚατΔΠΔ, το οποίο ορίζει ότι στους τρόπους αποκατάστασης που καθορίζει το Δικαστήριο περιλαμβάνονται η

¹⁶⁹ M. Aberg, *The Reparations Regime of the International Criminal Court. Reparations or general assistance?*, Universitet Unea, HT (2014), p. 5.

¹⁷⁰ Ch. P. Trumbull IV, *The Victims of Victim Participation in International Criminal Proceedings*, 29 Mich. J. Int'l L. 777 (2008), p. 789.

¹⁷¹ M. Groenhuijsen, *Victims' rights and the international criminal court: The model of the Rome statute and its operation* (2007), p. 304-5.

¹⁷² D. L. Shelton, Th. Ingadottir, *ό.π.*, σελ. 7.

¹⁷³ C. Ferstman, *International Criminal Law and victims' rights*, Routledge Handbook of ICL, Routledge (2011), p. 413.

επανόρθωση, η αποζημίωση και η επανένταξη. Λίγο καιρό αργότερα, επακολούθησε η υιοθέτηση από την ΓΣ/ΗΕ των Βασικών Αρχών και Κατευθυντήριων Γραμμών για το δικαίωμα των θυμάτων στην προσφυγή και την αποκατάσταση με ρητή αναφορά στα δύο επίμαχα άρθρα 68 και 75 του ΚατΔΠΔ, αλλά και σε ήδη υφιστάμενους, σε άλλα κείμενα, μηχανισμούς, μεθόδους και διαδικασίες εφαρμογής πληθώρας διεθνών νομικών υποχρεώσεων. Πλέον, η αποκατάσταση δεν ορίζεται, βάσει του άρθρου 18 του ανωτέρω κειμένου, μόνο ως μεταφορά χρημάτων από τον δράστη στο θύμα και δεν περιορίζεται στις αναφερόμενες στο άρθρο 75 του ΚατΔΠΔ τρεις μορφές¹⁷⁴, αλλά περιλαμβάνει άλλες πέντε διακριτές κατηγορίες και τρόπους: την επαναφορά στην πρότερη κατάσταση, την αποζημίωση, την επανένταξη μέσω παροχής ιατρικής και ψυχολογικής φροντίδας, καθώς επίσης την συμμόρφωση και την εγγύηση της μη επανάληψης της εγκληματικής πράξης στο μέλλον, ως περισσότερο συμβολικές μορφές αποκατάστασης.¹⁷⁵

Σε κάθε περίπτωση, η αποζημίωση πρέπει να είναι τουλάχιστον ισάξια της βλάβης που έχει προκληθεί. Η χρηματική ικανοποίηση αφορά είτε σωματική, είτε ηθική βλάβη, είτε λοιπά έξοδα και δαπάνες (λ.χ. δικαστικά έξοδα). Συνεπώς, αντιλαμβάνεται κανείς πως η βλάβη μπορεί να αποτιμηθεί ευκολότερα σε χρήμα όταν είναι υλική. Στις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων από πρόσωπα που ασκούν κρατική εξουσία, όπου τα κίνητρα, η φύση της πράξης και η ταυτότητα του παραβάτη διαφέρουν από οποιαδήποτε άλλη απλή ποινική παραβίαση, προστίθεται το στοιχείο της κατακραυγής. Διότι τα άτομα προσδοκούν από το Κράτος τουλάχιστον την τήρηση της θεμελιώδους υποχρέωσής του για την προστασία της ασφάλειας και της ευημερίας τους και όχι την παραβίαση των δικαιωμάτων και των εγγυήσεων, που το ίδιο τους παρέχει. Τα θεραπευτικά μέτρα πρέπει να αντανakλούν την προσβολή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης των θυμάτων έναντι του κρατικού φορέα και των κοινωνιών του. Παρ' όλο που πρωταρχικός στόχος της αποκατάστασης πρέπει να είναι η επανόρθωση και η επαναφορά στην προηγούμενη κατάσταση, παρά η χρηματική ικανοποίηση, υπάρχουν παραβάσεις που δύσκολα αποκαθίστανται τοιουτοτρόπως. Τέτοιες περιπτώσεις είναι η απώλεια ζωής, ο βιασμός και τα βασανιστήρια, ο σωματικός πόνος και η ταλαιπωρία, η ψυχική οδύνη, η ταπείνωση, η απώλεια της

¹⁷⁴ Η χρήση του όρου “συμπεριλαμβανομένης” στο άρθρο 75(1) ΚατΔΠΔ καταδεικνύει ότι η απαρίθμηση είναι ενδεικτική και επιτρέπεται η χρήση και άλλων μορφών αποκατάστασης.

¹⁷⁵ M. Groenhuijsen, *Victims' rights and the international criminal court: The model of the Rome statute and its operation* (2007), p. 304-5.

όρεξης για ζωή, η απώλεια ενός συντρόφου που συνεπάγεται την στέρηση απόλαυσης άλλων ελευθεριών του ατόμου και άλλες αμέτρητες μη υλικές ζημιές.¹⁷⁶

4.2 Θεσμικό πλαίσιο αξίωσης αποκατάστασης ενώπιον ΔΠΔ

Παρ' όλο που η αξίωση και η απόφαση για αποκατάσταση των θυμάτων, υπό το πρίσμα του Καταστατικού της Ρώμης, απευθύνεται ατομικά προς τον καταδικασθέντα, ο χαρακτήρας και ο σκοπός της αποκατάστασης είναι η διόρθωση του αδίκου, η αποζημίωση για την απώλεια και η επανόρθωση της ζημίας, όχι όμως ο σωφρονισμός και η εκδίκηση του δράστη. Η αντίληψη αυτή περί μη κυρωτικού χαρακτήρα της επανόρθωσης ήταν συνειδητή απόφαση, που λήφθηκε κατά τη φάση των διαπραγματεύσεων του ΚατΔΠΔ και στην πράξη οι προβλέψεις για την αποκατάσταση ξεχωρίζουν στο σώμα του Καταστατικού¹⁷⁷ από τις ποινικές προβλέψεις¹⁷⁸, πάντα σε συμφωνία με τη θεωρία της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Το ΔΠΔ, παρέχοντας στα θύματα το δικαίωμα να εκθέτουν τις απόψεις και τις ανησυχίες τους, σε όποιο στάδιο της διαδικασίας κρίνει το ίδιο αναγκαίο και εξασφαλίζοντας έναν ενεργό κεντρικό ρόλο στην ποινική διαδικασία, φαίνεται να αναγνωρίζει την αναποτελεσματικότητα της ανταποδοτικής δικαιοσύνης.¹⁷⁹

Η διατύπωση του άρθρου 75(1) παραχωρεί στο δικαστήριο την σχεδόν απεριόριστη διακριτική ευχέρεια να καθορίζει τις αρχές που θα διαμορφώνουν τον κατάλληλο τρόπο επανόρθωσης εντός του πλαισίου λειτουργίας του δικαστηρίου, χωρίς να προσδιορίζει αν οι τρόποι αυτοί θα πρέπει να καθορίζονται κατά περίπτωση, αν θα πρέπει να ακολουθείται ένα γενικότερο δικαστικό τεκμήριο ή αν οι τρόποι θα είναι περιγραφικοί και όχι δεσμευτικοί. Συνεπώς, παρατηρείται μεγάλη ευελιξία ως προς τον καθορισμό των τρόπων αποκατάστασης από το δικαστήριο, ως άλλη νομοθετική εξουσία, γεγονός που εξυπηρετεί μεν τη λειτουργία του εν λόγω καθεστώτος, υπάρχει όμως και ο αντίλογος που υποστηρίζει ότι με την καθιέρωση βασικών αρχών θα αποφεύγονταν φαινόμενα νομικής αβεβαιότητας. Η κρατούσα

¹⁷⁶ D. L. Shelton, Th. Ingadottir, The International Criminal Court Reparations to Victims of Crimes (Article 75 of the Rome Statute) and the Trust Fund (Article 79)- Recommendations for the Court Rules of Procedure and Evidence, Center on International Cooperation New York University (1999), p.9.

¹⁷⁷ Κεφάλαιο 7 του ΚατΔΠΔ με τίτλο: Δίκη (άρ. 62-76).

¹⁷⁸ Κεφάλαιο 6 του ΚατΔΠΔ με τίτλο: Ποινές (άρ. 77-80).

¹⁷⁹ M. Aberg, The Reparations Regime of the International Criminal Court. Reparations or general assistance?, Universitet Umea, HT (2014), p. 17.

αντίληψη υποστηρίζει ότι όταν το ΔΠΔ λαμβάνει αποφάσεις σχετικές με την αποκατάσταση, οφείλει να λαμβάνει υπόψη, πλην του ευρύτερου διεθνούς κανονιστικού πλαισίου, το ειδικότερο πλαίσιο υπό το οποίο το ίδιο λειτουργεί και τούτο βασίζεται στην ατομική ποινική ευθύνη και όχι στην κρατική ευθύνη.¹⁸⁰

Το ίδιο άρθρο προβλέπει ότι την ευθύνη του ΔΠΔ να προσδιορίζει την έκταση της ζημίας και να δηλώνει τις αρχές υπό τις οποίες λειτουργεί. Η υλοποίηση αυτής της ευθύνης περιλαμβάνει την υπόδειξη κάποιου ειδήμονα να προβεί στις αναγκαίες εκτιμήσεις για λογαριασμό του δικαστηρίου και να καθορίσει τους τρόπους αποκατάστασης σε ατομικό ή συλλογικό επίπεδο, εφόσον κρίνεται απαραίτητο,¹⁸¹ καθώς δεν εξυπηρετείται η σκοπιμότητα της διαδικασίας με τη δέσμευση πολύτιμου χρόνου αυτής για να λάβει χώρα η εν λόγω εκτίμηση της ζημίας, αλλ' έτσι αναγνωρίζεται η βλάβη και τίθενται κατά κάποιο τρόπο τα θεμέλια για την λήψη απόφασης αποκατάστασης. Όσον αφορά τις επιμέρους αρχές, σ' αυτές θα πρέπει να συμπεριλαμβάνονται, πέραν των τρόπων αποκατάστασης, το δικαίωμα συμμετοχής, η εφαρμογή τους και ένα γενικότερο πλαίσιο προβλέψεων προστασίας του δικαιώματος των θυμάτων για αποκατάσταση.¹⁸²

Το δικαίωμα υποβολής αίτησης για αποκατάσταση ενώπιον του ΔΠΔ ανήκει αποκλειστικά στα θύματα. Ο κανόνας 85 των ΚΔΑ ορίζει επακριβώς την έννοια του θύματος. Σε μία συνοπτική έκθεση όσων έχουν εκτεθεί παραπάνω, σημειωτέο ότι στην έννοια του θύματος συμπεριλαμβάνονται τα φυσικά και νομικά πρόσωπα, αλλά και τα έμμεσα θύματα, ακόμη κι αν δε γίνεται σαφής μνεία στον εν λόγω κανόνα, αρκεί να μπορούν να αποδείξουν, κατά περίπτωση στο δικαστήριο, την προσωπική σχέση με την βλάβη που έχουν υποστεί. Με σκοπό τη διεύρυνση της ομάδας των δικαιούχων αποζημίωσης και στους έμμεσα βλαβέντες, την ωφέλεια όσο το δυνατόν περισσότερων ατόμων έχουν επηρεαστεί από το έγκλημα και την απόδοση αποκατάστασης υπό ευρεία έννοια, έχει σκοπίμως τοποθετηθεί στο άρθρο 75 η φράση "σχετικά με τα θύματα".¹⁸³ Για την συμμετοχή στην διαδικασία αποκατάστασης, η Γραμματεία αναλαμβάνει να ενημερώσει με κάθε μέσο τυχόν άλλα θύματα, αλλά και κάθε ενδιαφερόμενο πρόσωπο και Κράτος,¹⁸⁴ καθώς επίσης πριν εκδώσει απόφαση το αρμόδιο Τμήμα δύναται να αναζητήσει και οφείλει να λάβει υπόψιν τις απόψεις των

¹⁸⁰ M. Aberg, ό.π., σελ. 18.

¹⁸¹ Κανόνες 97 παρ. 1 και 2 των ΚΔΑ.

¹⁸² M. Aberg, ό.π., σελ. 18-19.

¹⁸³ M. Aberg, ό.π., σελ. 19.

¹⁸⁴ Κανόνας 96 των ΚΔΑ.

θυμάτων.¹⁸⁵ Επιπλέον, για να μπορεί το θύμα, υπό την προαναφερθείσα έννοια, να υποβάλει αίτημα για αποκατάσταση, θα πρέπει η ζημία, η απώλεια ή η βλάβη να έχει επέλθει συνεπεία του εγκλήματος, για το οποίο ο δράστης είναι υπόλογος και να έχει καταδικαστεί γι' αυτό. Σχετικά με το ορισμό της βλάβης, ο οποίος δεν περιέχεται σαφώς στο σώμα των διατάξεων του Καταστατικού, το δικαστήριο έχει αναγνωρίσει ως υποκατηγορίες της την ζημία, την απώλεια και την προσβολή, αλλά και κάποιες επιπλέον κατηγορίες όπως την υλική, σωματική ή ηθική βλάβη, την ψυχική οδύνη και την οικονομική ζημία.¹⁸⁶

4.3 Εκτέλεση αποφάσεων αποκατάστασης κατά του καταδικασθέντος

Πλην της ρητής αναφοράς στη διακριτική ευχέρεια καθορισμού των τρόπων αποκατάστασης από το δικαστήριο, το Καταστατικό της Ρώμης δεν περιέχει περαιτέρω ρυθμίσεις για τον τρόπο ικανοποίησης της αποκατάστασης. Ωστόσο, οι ΚΔΑ ρυθμίζουν τη δυνατότητα επιδίκασης τόσο ατομικών, όσο και συλλογικών αποφάσεων αποκατάστασης, ή και των δύο μαζί, εφόσον κρίνεται απαραίτητο.¹⁸⁷ Αυτό συνεπάγεται ότι εφόσον συνυπάρχουν στην ίδια απόφαση και τα δύο είδη αποκατάστασης, τα θύματα έχουν τη δυνατότητα να επωφεληθούν και από τις ατομικές και από τις συλλογικές αποφάσεις, χωρίς η ανάγκη ύπαρξης του ενός είδους να αποκλείει το άλλο.¹⁸⁸

4.3.1 Αποφάσεις σε ατομικό επίπεδο

Είναι αυτονόητο ότι τα διεθνή εγκλήματα, λόγω της φύσης και του τρόπου τέλεσής τους, επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό την κοινωνία, αλλά και τα άτομα ως αναπόσπαστο κομμάτι αυτής. Παρ' αυτά, ο γενικός κανόνας είναι ότι οι αποφάσεις αποκατάστασης είναι προτιμότερο να εκδίδονται σε ατομικό επίπεδο, χωρίς βέβαια να παραγκωνίζονται οι συλλογικές αποφάσεις, όποτε είναι απαραίτητες.¹⁸⁹ Σκοπός της ατομικής απόφασης τυπικά αποτελεί η διόρθωση συγκεκριμένης βλάβης. Οι εν λόγω αποφάσεις

¹⁸⁵ Ch. P. Trumbull IV, *The Victims of Victim Participation in International Criminal Proceedings*, 29 Mich. J. Int'l L. 777 (2008), p. 795.

¹⁸⁶ M. Aberg, *The Reparations Regime of the International Criminal Court. Reparations or general assistance?*, Universitet Unea, HT (2014), p. 20.

¹⁸⁷ Κανόνας 97 παρ. 1 των ΚΔΑ.

¹⁸⁸ M. Aberg, *ό.π.*, σελ. 24.

¹⁸⁹ Κανόνας 98 παρ. 2 των ΚΔΑ.

παρουσιάζουν αποτελέσματα όταν αφορούν εγκλήματα που έχουν βλάψει μια μικρή ή διακριτή κατηγορία θυμάτων.¹⁹⁰ Και τούτο διότι, οι ατομικές αποφάσεις στην πλειοψηφία τους έχουν τη μορφή χρηματικής ικανοποίησης. Συνεπώς, η μεμονωμένη για κάθε θύμα αξιολόγηση της βλάβης και του αιτιώδους συνδέσμου της βλάβης με την εγκληματική πράξη, ιδίως όταν πρόκειται για αμέτρητα θύματα, θα οδηγούσε σε μια χρονοβόρα και δαπανηρή διαδικασία έκδοσης ατομικών δικαστικών αποφάσεων αποκατάστασης.¹⁹¹

Κριτήρια ως προς την αξιολόγηση της δυνατότητας έκδοσης ή μη ατομικής απόφασης αποκατάστασης δεν προβλέπονται ρητά στο κανονιστικό πλαίσιο που διέπει το ΔΠΔ. Ωστόσο, ο Κανονισμός του Ειδικού Ταμείου Θυμάτων, που σε θετική περίπτωση θα αναλάμβανε την κατανομή των αποζημιώσεων, εφαρμόζει πιο σταθερά κριτήρια από το δικαστήριο και προβλέπει δύο περιπτώσεις που καθιστούν την ατομική ικανοποίηση αδύνατη ή μη πρακτική: η πρώτη αφορά σε περιπτώσεις που οι δικαιούχοι έχουν αναγνωριστεί, πλην όμως τα ληξιαρχικά τους στοιχεία και η διεύθυνση διαμονής τους είναι άγνωστη: η δεύτερη αφορά σε περιπτώσεις που οι δικαιούχοι δεν έχουν αναγνωριστεί, ή υπάρχουν αμέτρητα θύματα και η διαδικασία ταυτοποίησής τους καθίσταται επαχθής και δύσκολη για το δικαστήριο.¹⁹² Σημειωτέο ότι, η συνεχιζόμενη πρακτική εκδίκασης αποζημιώσεων με επίκεντρο το άτομο και η δυσανάλογη εστίαση στις ατομικές αξιώσεις αποζημίωσης, θα είχε αναπόφευκτα αποτελέσματα στον τρόπο προτεραιοποίησης και κατανομής των πόρων ανάμεσα σε ομάδες θυμάτων και διαφορετικές μορφές βλάβης, λόγω της αποδεδειγμένα επικίνδυνης τάσης αντιμετώπισης της ζημίας αποκλειστικά με ατομικά κριτήρια. Αυτό συνεπάγεται την αδυναμία επαρκούς ικανοποίησης μεγάλης μερίδας θυμάτων ή ακόμη και των θυμάτων ως ολότητα.¹⁹³

4.3.2 Αποφάσεις σε συλλογικό επίπεδο

Στην πραγματικότητα, η εκδίκαση των εγκλημάτων αρμοδιότητας του ΔΠΔ, συνεπάγεται την συγκέντρωση μεγάλου αριθμού θυμάτων- δικαιούχων συμμετοχής

¹⁹⁰ M. Aberg, *The Reparations Regime of the International Criminal Court. Reparations or general assistance?*, Universitet Unea, HT (2014), p. 24.

¹⁹¹ Ch. P. Trumbull IV, *The Victims of Victim Participation in International Criminal Proceedings*, 29 Mich. J. Int'l L. 777 (2008), p. 789.

¹⁹² Κανον. 59-60 του Κανονισμού του Ειδικού Ταμείου για τα Θύματα.

¹⁹³ M. Aberg, *ό.π.* σελ. 24-5.

στην ποινική διαδικασία αλλά και αποζημίωσης, γεγονός που, όπως τονίστηκε παραπάνω, καθιστά επαχθή τη διαδικασία μεμονωμένης αξιολόγησής τους. Συν τοις άλλοις, η συγκυρία αυτή θα επέφερε μεγάλο κόστος, καθώς επίσης άμεσο κίνδυνο εξάντλησης των διαθέσιμων πόρων αποζημίωσης και δυσaréσκεια των δικαιούχων λόγω της ανεπαρκούς αποζημίωσης. Όσο μεγαλύτερη η βλάβη, τόσο λιγότερο πιθανό ατομικές αποφάσεις να διορθώσουν ικανοποιητικά τέτοια βλάβη. Συνεπώς, οι συλλογικές αποφάσεις φαντάζουν η πιο ρεαλιστική επιλογή σε τέτοιες περιπτώσεις. Η αιτιολόγηση πίσω από την συλλογιστική σχετίζεται με τον χαρακτήρα των εγκλημάτων αρμοδιότητας ΔΠΔ, τα οποία τις περισσότερες φορές στρέφονται κατά συγκεκριμένων ομάδων θυμάτων. Κατ' ακολουθία, η θυματοποίηση της ομάδας αυτής συνεπάγεται την στοχοποίηση του κάθε μέλους της. Βέβαια, ακαθόριστος αριθμός θυμάτων που αδυνατεί, είτε λόγω κοινωνικής κατάστασης, είτε λόγω της πεποίθησης του στιγματισμού τους, να αξιώσει αποζημίωση, θα μπορούσε να επωφεληθεί από την καθιέρωση συλλογικών μέτρων αποκατάστασης, διότι οι τρόποι αποκατάστασης σε τέτοιες αποφάσεις ποικίλλουν, ξεκινώντας από την χρηματική ικανοποίηση και καταλήγοντας σε πιο συμβολικές μορφές αποκατάστασης.¹⁹⁴

Όταν ο αριθμός των θυμάτων και η έκταση των αποζημιώσεων καθιστούν την ομαδική αποκατάσταση αναγκαία, το ΔΠΔ μπορεί να διατάξει αυτή να πραγματοποιηθεί από το Ειδικό Ταμείο Θυμάτων, το οποίο καθορίζει τον τρόπο και τα μέσα εφαρμογής των αποφάσεων αυτών.¹⁹⁵ Επιπλέον, το ΔΠΔ έχει τη δυνατότητα να αναθέσει την ικανοποίηση μέσω του Ταμείου αποζημιώσεων προς διακυβερνητική, διεθνή ή εθνική οργάνωση που αντιπροσωπεύει ομάδα/-ες θυμάτων, ως διαμεσολαβητής κατά τη διαδικασία διανομής των αποζημιώσεων. Προσθέτως, ως αποκατάσταση θα μπορούσε να θεωρηθεί η επιδίκαση μιας ποσότητας χρημάτων, προς οποιοδήποτε ίδρυμα έχει ως κύρια δραστηριότητά του την παροχή βοήθειας σε ομάδα θυμάτων στο σύνολο. Άλλες μορφές συμβολικού χαρακτήρα συλλογικών αποζημιώσεων υπό την ευρύτερη κατηγορία της ηθικής αποκατάστασης, συνιστούν τα μέτρα αποκατάστασης της αξιοπρέπειας των θυμάτων, όπως η δημόσια συγγνώμη του καταδικασθέντα προς την ομάδα θυμάτων, τα προγράμματα για την εκπαίδευση, την επιστροφή στις εστίες, κυρίως σε κέντρα επανένταξης θυμάτων που έχουν υποστεί σωματική και ηθική βλάβη.¹⁹⁶

¹⁹⁴ M. Aberg, ό.π. σελ. 26.

¹⁹⁵ Κανόνας 98 παρ. 3 των ΚΔΑ.

¹⁹⁶ M. Aberg, ό.π. σελ. 25.

Βέβαια, παρά τη χρησιμότητα των αποφάσεων επί ομαδικών μέτρων αποκατάστασης σε σχέση με αυτές επί ατομικών, ένα μείζον ζήτημα που απασχολεί τη διεθνή κοινότητα είναι αυτό της ανεπάρκειας των πόρων από πλευράς δράστη και κατ' επέκταση από πλευράς δικαστηρίου, το οποίο επιδικάζει αποζημιώσεις των θυμάτων από τον καταδικασθέντα και ο ίδιος αδυνατεί συνήθως να καλύψει το ποσό της αποζημίωσης για εκατοντάδες χιλιάδες θύματα.¹⁹⁷ Υπάρχουν, ωστόσο, ελάχιστες περιπτώσεις που ο καταδικασθείς έχει εξασφαλίσει ένα αρκετά μεγάλο χρηματικό ποσό από την προσωπική του περιουσία, το οποίο του επιτρέπει να αποζημιώσει επαρκώς τα θύματα. Υπάρχουν όμως και πλείστες περιπτώσεις που ο δράστης δηλώνει αδυναμία αυτοσυντήρησης και απορία, ή περιπτώσεις που ο τελευταίος έχει ήδη προλάβει να αποκρύψει τα περιουσιακά του στοιχεία, για να αποφύγει πιθανή κατάσχεση. Τέτοιες αδυναμίες ανταπόκρισης στις αποφάσεις αποκατάστασης των θυμάτων αποτελούν μεγάλη πρόκληση για το επανορθωτικό καθεστώς του ΔΠΔ, το οποίο, προκειμένου να τις ξεπεράσει, καταφεύγει στους εθελοντικής προέλευσης πόρους του Ειδικού Ταμείου Θυμάτων¹⁹⁸

Το καθεστώς αποκατάστασης που επιδιώκει αυτοτελώς το ΔΠΔ δε διαφέρει κατά πολύ, σε επίπεδο επιτυχίας, απ' αυτό του Ειδικού Δικαστηρίου για το Λίβανο (STL), το οποίο απέδειξε μέσω της πρόσφατης νομολογίας του ότι το βάρος της αποκατάστασης επιρρίπτεται αποκλειστικά και μόνο στην εκάστοτε εθνική κυβέρνηση και δεν αποτελεί ζήτημα δικαστικής διευθέτησης. Το εν λόγω δικαστήριο απέτυχε να επιβάλλει χρηματικές ποινές με τη μορφή προστίμων, να εκδώσει αποφάσεις αποκατάστασης, ή τουλάχιστον να απευθύνει αίτημα προς τις Αρχές του Λιβάνου να εντοπίσουν, να παγώσουν και να κατάσχουν οποιοδήποτε περιουσιακό στοιχείο του καταδικασθέντα.¹⁹⁹ Ομοίως το αποκαταστατικό καθεστώς του ΔΠΔ, παρότι διαθέτει αντίστοιχες προβλέψεις, στην πράξη δεν φαίνεται να λειτουργεί, χωρίς την αποφασιστική συμβολή του Ειδικού Ταμείου, η οποία αναλύεται αμέσως παρακάτω.

¹⁹⁷ Ch. P. Trumbull IV, *The Victims of Victim Participation in International Criminal Proceedings*, 29 Mich. J. Int'l L. 777 (2008), p. 805-6.

¹⁹⁸ M. Aberg, *The Reparations Regime of the International Criminal Court. Reparations or general assistance?*, Universitet Unea, HT (2014), p. 26.

¹⁹⁹ <https://www.stl-tsl.org/en>

4.4 Συμβολή Ειδικού Ταμείου για τα Θύματα (Trust Fund for Victims)

Το Ειδικό Ταμείο για τα Θύματα αποτελεί ανεξάρτητο τμήμα του ΔΠΔ, το οποίο λειτουργεί επίσημα από 9 Σεπτεμβρίου 2002 και σε συμφωνία με το άρθρο 79(1) του ΚατΔΠΔ.²⁰⁰ Το εν λόγω Ταμείο είναι το πρώτο στο είδος του στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου που έχει ως αποστολή την στήριξη, μέσα από διάφορες δράσεις, των θυμάτων που έχουν υποστεί βλάβη ένεκα διεθνών εγκλημάτων. Αναλαμβάνει δράση κυρίως όταν διαπιστώνονται πρακτικά κωλύματα ως προς την εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων επί αποζημιώσεων, με την παροχή σημαντικών προγραμμάτων επανόρθωσης, αφανίζοντας οποιαδήποτε πιθανότητα απώλειας της αξιοπιστίας του ΔΠΔ ως προς το πεδίο εφαρμογής των αποφάσεων. Η δραστηριότητα του Ταμείου οριοθετείται κατά κύριο λόγο από τον Κανονισμό του, όπως αυτός διαμορφώθηκε από την Συνέλευση των Κρατών Μερών και τη διαχείριση κατανομής των πόρων του αναλαμβάνει το Διοικητικό Συμβούλιο αυτής, πάντοτε σε συμφωνία με τις προβλέψεις του Κανονισμού, του ΚατΔΠΔ και των ΚΔΑ. Όταν λ.χ. το Διοικητικό Συμβούλιο αποφασίζει να λειτουργήσει πρόγραμμα στήριξης επ' ωφελεία των θυμάτων, οφείλει να ενημερώσει επίσημα το ΔΠΔ, το οποίο με τη σειρά του θα κρίνει την καταλληλότητα του υπό κρίση προγράμματος.²⁰¹ Εν συντομία, το Ταμείο έχει διττή αρμοδιότητα: αφενός εκτελεί τις δικαστικές αποφάσεις αποζημίωσης κατά του καταδικασθέντος και, αφετέρου χρησιμοποιώντας τους λοιπούς πόρους, παρέχει πολύτιμη στήριξη στα θύματα, υποκείμενο στο άρθρο 79 του ΚατΔΠΔ.²⁰²

Σχετικά με τους πόρους του Ταμείου, επισημαίνεται ότι το άρθρο 114 του ΚατΔΠΔ δεν το εντάσσει στο πλαίσιο προϋπολογισμού του ΔΠΔ, ο οποίος ενισχύεται κατά κύριο λόγο από τα κράτη μέλη, τα ΗΕ και διάφορες εθελοντικές συνεισφορές κυβερνήσεων, διεθνών οργανώσεων, καθώς επίσης ιδιωτικής και εταιρικής πρωτοβουλίας. Η δικαιολογητική βάση αυτής της ρύθμισης είναι η αυτάρκεια που πρέπει να χαρακτηρίζει ένα τέτοιο ταμείο, διαφορετικά θα αντέκειτο στη φύση της χορηγίας που εξασφαλίζει προς όφελος άλλων απ' αυτούς που την παρέχουν.²⁰³ Παρά τον ανωτέρω αποκλεισμό, οι πιθανές πηγές ενίσχυσης του Ταμείου ποικίλουν. Πόροι

²⁰⁰ 1. Ιδρύεται Ταμείο Αρωγής με απόφαση της Συνέλευσης των Κρατών Μερών προς όφελος των θυμάτων εγκλημάτων που εμπίπτουν στη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου και των οικογενειών τους.

²⁰¹ Κανον. 50 περ. (α) του Κανονισμού του ΕΤΘ.

²⁰² Κανόνας 98 παρ. 2-5 των ΚΔΑ.

²⁰³ D. L. Shelton, Th. Ingadottir, *The International Criminal Court Reparations to Victims of Crimes (Article 75 of the Rome Statute) and the Trust Fund (Article 79)- Recommendations for the Court Rules of Procedure and Evidence*, Center on International Cooperation New York University (1999), p. 8.

δύναται να συγκεντρωθούν μέσω των δικαστικών αποφάσεων αποκατάστασης με τη μορφή προστίμου ή κατάσχεσης και στην πορεία το ΔΠΔ να αποφασίσει την μεταφορά τους στο Ταμείο. Επιπλέον, η Συνέλευση δύναται να αποφασίσει την κατανομή των χορηγιών που λαμβάνει το Ταμείο από εθελοντικές συνεισφορές κυβερνήσεων, διεθνών οργανώσεων και άλλων φορέων.²⁰⁴ Αυτού του είδους οι συνεισφορές αποτελούν και τη βασικότερη πηγή εισροών του Ταμείου και αρκετά μεγάλο μέρος τους δεσμεύεται για λογαριασμό της επαρκούς εκτέλεσης των αποφάσεων αποκατάστασης του ΔΠΔ.²⁰⁵

Κύρια αποστολή του Ταμείου η παροχή προγραμμάτων υποστήριξης των θυμάτων διεθνών εγκλημάτων, γεγονός το οποίο διευρύνει τον κλοιό των δικαιούχων αποζημίωσης. Το Καταστατικό προσδιορίζει ότι το Ταμείο εγκαθιδρύθηκε προς όφελος των θυμάτων, εγκλημάτων αρμοδιότητας του ΔΠΔ, και των οικογενειών αυτών.²⁰⁶ Τυπικά, η αρμοδιότητα του Ταμείου θα μπορούσε να επεκταθεί σε όλα τα θύματα τέτοιου είδους εγκλημάτων, απουσία οποιουδήποτε ειδικότερου συνδέσμου με το ΔΠΔ. Προκειμένου, ωστόσο, ένα πρόσωπο να αποκτήσει το status του θύματος, προϋποτίθεται κάποιου είδους αναγνώριση από το δικαστήριο, με βάση τα κριτήρια που αναφέρθηκαν στο πρώτο κεφάλαιο. Για να τηρηθεί ένα όριο πρόσβασης στις υπηρεσίες του Ταμείου έχει προταθεί να επιτρέπεται αυτή, άπαξ και εκκινήσει η έρευνα από τον Εισαγγελέα του ΔΠΔ.²⁰⁷

Όταν το Ταμείο εκτελεί τις αποφάσεις επανόρθωσης του ΔΠΔ μπορεί να τις συνδέσει μόνο με θύματα εγκλημάτων για τα οποία έχει καταδικαστεί ορισμένος κατηγορούμενος.²⁰⁸ Απ' την άλλη όταν το Ταμείο καλύπτει την παροχή βοήθειας και στήριξης από άλλους πόρους, ούτε οι ΚΔΑ, ούτε ο Κανονισμός του Ταμείου απαιτεί την ύπαρξη συνδέσμου με ορισμένα κριτήρια, όπως λ.χ. μία εν εξελίξει διαδικασία.²⁰⁹ Το τελευταίο στοιχείο, ήτοι της εν μέρει οικονομικής ανεξαρτησίας, συνιστά και την ειδοποιό διαφορά απ' τα προηγθέντα του ΔΠΔ διεθνή ποινικά δικαιοδοτικά δικαστήρια. Οι αποφάσεις αποκατάστασης του ΔΠΔ επικεντρώνονται ως επί το πλείστο στην υφιστάμενη βλάβη των θυμάτων, χωρίς να ανταποκρίνονται στις

²⁰⁴ Κανον. 21 του Κανονισμού του ΕΤΘ.

²⁰⁵ M. Aberg, *The Reparations Regime of the International Criminal Court. Reparations or general assistance?*, Universitet Unea, HT (2014), p. 28-29.

²⁰⁶ Κανόνας 79 παρ. 1 του ΚατΔΠΔ.

²⁰⁷ M. Aberg, *ό.π.* σελ. 29.

²⁰⁸ Κανον. 46 του Κανονισμού του ΕΤΘ.

²⁰⁹ Κανον. 42 και 47 του Κανονισμού του ΕΤΘ.

τρέχουσες ανάγκες τους.²¹⁰ Η ευκαιρία των θυμάτων να λάβουν πολύτιμη αρωγή από το Ταμείο, προερχόμενη από εθελοντικές συνεισφορές, πριν και ανεξάρτητα από την καταδίκη ορισμένου δράστη, έχει υποστηριχθεί ότι καλύπτει τις άμεσες ανάγκες τους, παρ' ότι δεν εκφράζεται ρητά στο ΚατΔΠΔ.²¹¹ Πέραν αυτού, το Διοικητικό Συμβούλιο καλείται να εξασφαλίσει επαρκείς πόρους για την εκτέλεση των αποφάσεων αποκατάστασης, χωρίς να παραβλάπτει την εξουσία του Ταμείου να παρέχει ανεξάρτητη βοήθεια.²¹² Σχετικά με τη διπλή εξουσία του Ταμείου και τον τρόπο που διανέμει τους λοιπούς πόρους για την κάλυψη αφενός των αποφάσεων και, αφετέρου των ειδικών προγραμμάτων στήριξης, έχει τοποθετηθεί το ΔΠΔ σε απόφασή του επί ειδοποίησης του Ταμείου για εφαρμογή τέτοιου προγράμματος στο Κογκό, τονίζοντας ότι πρωταρχικό μέλημα του Ταμείου είναι να εξασφαλίσει επαρκή χρηματοδότηση για την υλοποίηση των αποφάσεων αποζημίωσης, κατ' εντολή του άρθρου 75 του ΚατΔΠΔ.²¹³

Όσον αφορά την εξουσία αποκατάστασης το άρθρο 75 παρ. 2 περ. β'²¹⁴ δεν καθορίζει με σαφήνεια τη δυνατότητα του ΔΠΔ να διατάζει την εκτέλεση των αποφάσεων αποζημίωσης μέσω του Ταμείου, με αποτέλεσμα να δίνονται διάφορες ερμηνείες. Η στενότερη αυτών θέλει το Ταμείο να δρα ως μεσολαβητής, που θα κατανέμει το ποσό απ' την περιουσία του καταδικασθέντος στα θύματα και υπονοεί ότι το εν λόγω Ταμείο, ως ανεξάρτητο σώμα του ΔΠΔ έχει την απόλυτη διακριτική ευχέρεια να αποφασίσει αν θα χρησιμοποιήσει συμπληρωματικά, για τον αυτό σκοπό, κομμάτι των λοιπών πόρων που διαθέτει. Η εξουσία αυτή του Ταμείου συνδέεται κατά βάση με πόρους προερχόμενους από πρόστιμα ή κατασχέσεις και από αποφάσεις αποζημίωσης.²¹⁵ Παραπέρα, το ΔΣ καθορίζει την χρήση των επιμέρους πόρων, λαμβάνοντας υπόψη τη φύση των εγκλημάτων, τον αριθμό των δικαιούχων και την φύση των αποφάσεων του ΔΠΔ σε συνδυασμό με τυχόν οδηγίες του τελευταίου, ή σε αντίθετη περίπτωση αποφασίζει αυτοτελώς, βάσει του Κανόνα 98²¹⁶ για τυχόν χρήση των λοιπών πόρων συμπληρωματικά κατά την εκτέλεση της απόφασης του ΔΠΔ, χωρίς

²¹⁰ M. Aberg, ό.π. σελ. 30.

²¹¹ Κανόνας 98 παρ. 5 των ΚΔΑ.

²¹² M. Aberg, ό.π. σελ. 30.

²¹³ Βλ. Decision PTC1 on the Notification of the Board of Directors of the Trust Fund for Victims in accordance with Regulation 50 of the Regulations of the Trust Fund, ICC-01/04-492, 11 April 2008, para. 7.

²¹⁴ Άρ. 75 παρ. 2(β) του ΚατΔΠΔ: Όπου κρίνεται αναγκαίο, το Δικαστήριο μπορεί να διατάξει ότι τα έξοδα για τα επανορθωτικά μέτρα καλύπτονται από το Ταμείο Αρωγής που προβλέπεται στο άρθρο 79.

²¹⁵ M. Aberg, ό.π. σελ. 31.

²¹⁶ Βλ. Κανόνα 98 παρ. 5 των ΚΔΑ και Κανον. 43-4 του Κανονισμού του ΕΤΘ.

περαιτέρω νομική δέσμευση από το ΔΠΔ.²¹⁷ Όπως έχει τονιστεί, για να επωφεληθούν τα θύματα εγκλημάτων δικαιοδοσίας του ΔΠΔ από μεμονωμένες δικαστικές αποφάσεις αποκατάστασης πρέπει τουλάχιστο να προϋπάρχει απόφαση κίνησης δίωξης συγκεκριμένου δράστη, καταδίκη αυτού, δεσμευμένα τυχόν υπάρχοντα περιουσιακά στοιχεία και να έχουν αναγνωριστεί επίσημα οι δικαιούχοι ως θύματα εγκλημάτων που συνδέονται αιτιωδώς με την υφιστάμενη βλάβη. Η πληθώρα των προϋποθέσεων που υποχρεούται να πληροί ένας δικαιούχος αποζημίωσης, σε συνδυασμό με τυχούσα έλλειψη οικονομικών πόρων του καταδικασθέντα ενδέχεται να οδηγήσει στην καλύτερη περίπτωση σε συμβολική ικανοποίηση πολλών θυμάτων, προδιαθέτοντάς τα αρνητικά για την αποτελεσματικότητα του επανορθωτικού καθεστώτος.²¹⁸

Το Ταμείο ξεκίνησε να λειτουργεί με την εξουσία παροχής βοήθειας, κατόπιν έγκρισης από το ΔΠΔ της υλοποίησης σχετικού προγράμματος στο Κογκό και την Ουγκάντα, σε συνεργασία με τους ΜΚΟ και βασικές τοπικές οργανώσεις, με ενεργή παρουσία στις χώρες αυτές, εξασφαλίζοντας την παροχή ανάλογης βοήθειας κατά κύριο λόγο στις πιο ευάλωτες ομάδες θυμάτων και επιτρέποντας στα ίδια τα θύματα να συμμετέχουν στο σχεδιασμό των προγραμμάτων στο πλαίσιο διαφανών και βιώσιμων ενισχύσεων.²¹⁹ Η συγκεκριμένη δράση του Ταμείου υπέρ των θυμάτων και των οικογενειών τους εκδηλώνεται με τρεις μορφές²²⁰: την σωματική αποκατάσταση, η οποία περιλάμβανε αναπλαστικές και γενικότερες επεμβάσεις σε περιπτώσεις εγκαυμάτων, ακρωτηριασμών και χρόνιων τραυμάτων, ιατρικές υπηρεσίες και συνεδρίες ψυχοθεραπείας σε θύματα βιασμού· την ηθική αποκατάσταση, η οποία αφορούσε παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών από ειδικούς σε θύματα σεξουαλικής βίας, παιδιά και απαχθέντες αλλά και ειρηνευτικές δραστηριότητες· και την υλική υποστήριξη, προωθώντας διάφορα προγράμματα εξασφάλισης ασφαλών καταλυμάτων και βελτίωσης των αγροτικών μεθόδων, καθώς επίσης εκπαιδευτικά προγράμματα επανένταξης των παιδιών - πρώην στρατιωτών, προωθώντας την οικονομική ασφάλεια και ανοικοδόμηση της πληττόμενης κοινωνίας.²²¹ Η ανωτέρω πρόβλεψη, κατά τη σχεδιάσή της, εμπεριείχε τον όρο “αποκατάσταση”, πλην όμως απαλείφθηκε υπό το πνεύμα του διαχωρισμού της διαδικασίας αποκατάστασης του άρθρου 75 του ΚατΔΠΔ, απ’ αυτήν της παροχής ειδικής βοήθειας από το Ταμείο στα θύματα με τη

²¹⁷ Κανον. 56 του Κανονισμού του ΕΤΘ.

²¹⁸ M. Aberg, ό.π. σελ. 32.

²¹⁹ <http://www.trustfundforvictims.org/partners>

²²⁰ Κανον. 48 του Κανονισμού του ΕΤΘ.

²²¹ <http://www.trustfundforvictims.org/partners>

χρήση λοιπών πόρων. Η εφαρμογή των εν λόγω προγραμμάτων επέφερε σημαντικές αλλαγές στη ζωή των θυμάτων, τα οποία ανέκτησαν τη δυνατότητα να σχεδιάζουν το μέλλον, να έχουν θετική προοπτική και να ξαναζήσουν μια φυσιολογική ζωή. Παρ' αυτά, εξακολουθεί να υπάρχει σε ορισμένες κοινωνίες σύγχυση ως προς την διάκριση των υπό κρίση προγραμμάτων του Ταμείου και του επανορθωτικού καθεστώτος του ΔΠΔ.²²²

²²² M. Aberg, The Reparations Regime of the International Criminal Court. Reparations or general assistance?, Universitet Unea, HT (2014), p. 33.

Συμπεράσματα- αποτίμηση

Στην πολυετή πορεία της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης, το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο υπήρξε ο πρώτος και μοναδικός δικαιοδοτικός θεσμός που προσέφερε ένα αρκετά προοδευτικό μοντέλο ένταξης και ενεργού συμμετοχής των θυμάτων στην ποινική διαδικασία. Το μοντέλο περιέχει συνδυασμό χαρακτηριστικών του αντιπαραθετικού συστήματος και, σε μεγαλύτερο βαθμό, του ανακριτικού συστήματος, γεγονός που το καθιστά δυνατό πρότυπο για κάθε επιμέρους εθνικό ποινικό σύστημα.

Η εγκαθίδρυση του δικαιώματος συμμετοχής των θυμάτων, αν και από τα πλέον αμφιλεγόμενα, λόγω της ευρείας διακριτικής ευχέρειας των δικαστών του ΔΠΔ να ερμηνεύουν κατά περίπτωση τις σκόπιμες ασάφειες του εν λόγω κανονιστικού πλαισίου, έχει αποδειχθεί εξαιρετικά πολύτιμο εγχείρημα, ιδιαίτερα επιβοηθητικό για την επίτευξη του βασικού σκοπού του Δικαστηρίου, ήτοι την απόδοση ατομικής ποινικής ευθύνης για ειδεχθή εγκλήματα παγκόσμιου ενδιαφέροντος. Επίσης, είναι ξεκάθαρο το γεγονός ότι η δυνατότητα του ΔΠΔ να διαχειριστεί τον αχανή αριθμό αιτήσεων συμμετοχής στη διαδικασία είναι περιορισμένη. Προς τούτο, τόσο η θεωρία, όσο και οι διάδικοι έχουν εκφράσει επανειλημμένα τις αμφιβολίες τους περί ασυμβατότητας του ευρέος δικαιώματος των θυμάτων με αυτά του κατηγορουμένου, αλλά και την δημιουργία προσκομμάτων στην ίδια τη διαδικασία, παραβιάζοντας τις αρχές της δίκαιης, ταχείας και αμερόληπτης δίκης και, ενίοτε της αρχής της δημοσιότητας. Το Τμήμα εκδίκασης των υποθέσεων, ωστόσο, καταβάλλει αξιόλογη προσπάθεια να επιτύχει μια ισορροπημένη και δίκαιη προσέγγιση των θεμάτων που αφορούν τα θύματα.

Συνάμα με το δικαίωμα συμμετοχής, το ΔΠΔ κλήθηκε να αντιμετωπίσει και άλλα παρεπόμενα σημαντικά ζητήματα. Ένα από αυτά είναι η εξασφάλιση ενός ικανοποιητικού προστατευτικού πλαισίου για τα συμμετέχοντα θύματα, αλλά και των οικείων τους, ιδίως σε περιοχές που οι δημοκρατικές αξίες χωλαίνουν, πράγμα το οποίο και έχει καταφέρει με την πολύτιμη συμβουλευτικής φύσης αρωγή της Μονάδας Θυμάτων και Μαρτύρων. Επιπρόσθετα, ένα κομμάτι που συμπληρώνει την επιτυχία του θεσμού απέναντι στα θύματα, συνιστά αυτό της αποκατάστασής τους. Το Δικαστήριο επιδικάζει αποζημίωση απευθείας κατά του καταδικασθέντος, λόγω όμως αντικειμενικών δυσκολιών που ανάγονται σε αδυναμία συγκέντρωσης των απαραίτητων πόρων για την εκτέλεση αυτών και σε συνδυασμό με τον μεγάλο αριθμό

των δικαιούχων, η ικανοποίηση των θυμάτων κρίνεται απογοητευτική. Από το αδιέξοδο και τη διαδικαστική παράλυση του ΔΠΔ, έρχεται να το ανασύρει, ένα ανεξάρτητο τμήμα του, το Ειδικό Ταμείο για τα Θύματα, με την αξιόλογη διπλή εξουσία του, το οποίο, εξαρτώμενο κατά κύριο λόγο από επιχορηγήσεις εθελοντικής προέλευσης, αφενός επικουρεί το έργο της εκτέλεσης των δικαστικών αποφάσεων αποκατάστασης και, αφετέρου συνδράμει με τους λοιπούς οικονομικούς πόρους στην προώθηση προγραμμάτων σωματικής και ηθικής αποκατάστασης αλλά και επανένταξης, ιδίως των ευπαθών ομάδων θυμάτων, στην κοινωνία.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

An. Novak, *The International Criminal Court, An Introduction*, Springer International Publishing (2015).

A. Cassese, *The Oxford Companion to International Criminal Justice*, Oxford University Press (2009).

C. Ferstman, *International Criminal Law and victims' rights*, Routledge Handbook of ICL, Routledge (2011), p. 407-418.

C. Evans, *The Right to Reparation in International Law for Victims of Armed Conflict*, Cambridge University Press (2012).

C. T. McClaughlin, *Victim and Witness Measures of the International Criminal Court: A Comparative Analysis*, Martinus Nijhoff Publishers (2007).

O. Triffterer, Kai Ambos, *The Rome Statute of International Criminal Court- A Commentary*, Third Edition, C.H.BECK Hart Nomos (2016).

Ösge Bengüsu, *The Principle of Equality of Arms in International Criminal Justice*, Independently published (2018), p. 168-205.

R. Cryer, H. Friman, D. Robinson, E. Wilmshurst, *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, Fourth Edition, Cambridge University Press (2010).

W. Schabas, *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court* (1999).

Ελληνική

Φ. Δασκαλοπούλου-Λιβαδά, *Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο. Από τη Νυρεμβέργη στη Χάγη*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012.

Τεκμηρίωση

Αρθρογραφία

C. Stahn, Héctor Olásolo, Kate Gibson, *Participation of Victims in Pre-Trial Proceedings of the ICC*, *Journal of International Criminal Justice*, Volume 4, Issue 2, (May 2006), p. 219–238.

Ch. P. Trumbull IV, The Victims of Victim Participation in International Criminal Proceedings, 29 Mich. J. Int'l L. 777 (2008).

D. L. Shelton, Th. Ingadottir, The International Criminal Court Reparations to Victims of Crimes (Article 75 of the Rome Statute) and the Trust Fund (Article 79)-Recommendations for the Court Rules of Procedure and Evidence, Center on International Cooperation New York University (1999).

E. Baumgartner, Aspects of victim participation in the proceedings of the International Criminal Court, International Review of Red Cross (2008), p. 409-440.

E. Pascual Lagunas, Victims at the ICC. The documentation of Sexual Violence in Conflict. The problem of recorded testimonies, Congress of Intercontinental Law (2015).

H. Friman, The International Court and Participation of Victims: A Third Party to the Proceedings? Leiden Journal of International Law (2009), p. 485-500, published in: <https://www.cambridge.org/core/journals/leiden-journal-of-international-law/article/international-criminal-court-and-participation-of-victims-a-third-party-to-the-proceedings/>

H. Olasolo, A. Kiss, The role of victims in criminal proceedings before the International Criminal Court, Revue Internationale de droit penal (2010), p.125-163.

I. Jain, Theorizing the International Criminal Court's Model of Justice: The Victims' Court? Journal of Victimology and Victim Justice, (2019), 2(1): p. 1-10.

J-A. Wemmers, Victims and the International Criminal Court (ICC): Evaluating the Success of the ICC with Respect to Victims, 16 IRV 211 (2009), p. 211-227.

M. Aberg, The Reparations Regime of the International Criminal Court. Reparations or general assistance?, Universitet Unea, HT (2014).

M. Groenhuijsen, Victims' rights and the international criminal court: The model of the Rome statute and its operation (2007), p. 300-315

M. Glasius, 'We ourselves, we are part of the functioning', The ICC, victims, and civil society in the CAR, Published by Oxford University Press on behalf of Royal African Society, African Affairs, 108/430 (2008), p. 49-67.

M. Jouet, Reconciling the Conflicting Rights of Victims and Defendants at the International Criminal Court, 26 St. Louis U. Pub. L. Rev. 249 (2007), p. 249-308.

R. Hughes, Victims' rights, victim collectives and utopic disruption at the Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, Australian Journal of Human Rights, 22(2) (2016), p. 143-166.

R. Beqiri, Reflections on Certain Witnesses Protective Measures Under the Rome Statute of the International Criminal Court. European Scientific Journal 13(34) (2017), p. 342-362.

Th. M. Antkowiak, An Emerging Mandate for International Courts: Victim-Centered Remedies and Restorative Justice, 47 Stan. J. Int'l L. (2011), p. 328-332.

Νομολογία

ΔΠΑ

Situation in the Democratic Republic of Congo, ICC-01/04-101, Decision on the Applications for Participation in the Proceedings of VPRS 1, 2, 3, 4, 5, 6 (Jan. 17, 2006) at 8, 11.

Decision on the Applications for Participation in the Proceedings of VPRS 1, VPRS 2, VPRS 3, VPRS 4, VPRS 5 and VPRS 6 (Public redacted version – Mar. 22, 2006), (Jan. 17, 2006, ICC-01/04-101.

Prosecutor v. Lubanga Dyilo, Case No. ICC-01/04-01/06-172, Decision on the Applications for Participation in the Proceedings Submitted by VPRS 1 to VPRS 6 in the Case of the Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo (June 29, 2006).

Decision inviting the Democratic Republic of the Congo and the Victims in the Case to Comment on the Proceedings pursuant to Article 19 of the Statute (Jul. 24, 2006), ICC-01/04-01/06-206.

Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo (PTC I Decision of the Arrangements for Participation of Victims a/0001/06, a/0002/06 and a/0003/06 at the Confirmation Hearing) ICC-01/04-01/06-462 (Sep. 22, 2006).

Situation in Darfur, Sudan, Case No. ICC-02/05-81, Prosecution's Reply under Rule 89(1) to the Applications for Participation of Applicants a/0011/06, a/0012/06,

a/0013/06, a/0014/06 and a/0015/06 in the Situation in Darfur, the Sudan, (June 8, 2007)

Situation in the Democratic Republic of the Congo (Prosecutor v. Lubanga Dyilo), Case No. ICC-01/04-374, Decision on the Requests of the Legal Representative of Applicants on Application Process for Victims' Participation and Legal Representation (Aug. 17, 2007).

Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo (Trial Chamber I Decision on Victims Participation) ICC-01/04-01/06-1119 (Jan. 18, 2008).

Decision PTC1 on the Notification of the Board of Directors of the Trust Fund for Victims in accordance with Regulation 50 of the Regulations of the Trust Fund, ICC-01/04-492 (Apr.11, 2008).

Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo (Appeals Chamber Decision, in limine, on Victim Participation in the Appeals of the Prosecutor and the Defence against TC I's Decision entitled "Decision on Victim's Participation") ICC-01/04-01/06-1335 OA 9 and OA 10 (May 16, 2008).

Prosecutor v. Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui (Pre-Trial Chamber I Decision on Limitation of set of Procedural Rights for Non-Anonymous Victims) ICC-01/04-01/07-537 (May 30, 2008).

Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo (Judgement of the Appeals of the Prosecutor and the Defence against TC I Decision on Victims' Participation of the 18 Jan '08) ICC-01/04-01/06-1432 (11 July '08).

Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo (Pre- Trial Chamber III Fourth Decision on Victim's Participation) ICC-01/05-01/08-320 (Dec. 12, 2008).

Situation in Democratic Republic of Congo (Judgement on Victim Participation in the Investigation Stage of the Proceedings in the Appeal of the OPCD against the Decision of the Pre-Trial Chamber I of 5 Dec 2007 and in the Appeals of the OPCD and the Prosecutor against the Decision of the Pre-Trial Chamber I of 24 Dec 2007) ICC -01/04 OA 4 PA 5 PA 6 (Dec. 19, 2008).

Prosecutor v. Bahar Idriss Abu Garda (Decision on the 34 Applications for Participation at the Pre-Trial stage of the case) ICC 02/05-02/09-121 (Sep. 25, 2009).

Prosecutor v. Bahar Idriss Abu Garda (Decision on victims' Modalities of Participation at the Pre-Trial Stage of the Case) ICC-02/05-02/09-136 (Oct. 6, 2009).

Prosecutor v. Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui (TC II Decisions of the Conduct of the Proceedings) ICC-01/04-01/07-1665-Corr (Dec. 1, 2009).

Prosecutor v. Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui (TC II Decision in relation with Modalities of Victims' Participation) ICC 01/04-01/07-1788 (Jan. 22, 2010).

Δι-ΑΔΔΑ

Velasquez Rodriguez v. Honduras Ser. C, No 4, Inter-AmCtHR (29 July 1988).

Διεθνή Κείμενα

European Convention of Human Rights International Covenant on Civil and Political Rights

Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power

Statutes of the International Criminal Tribunals for Yugoslavia and Rwanda

Statute of the International Criminal Court

Regulations of International Criminal Court

Regulations of the Registry

Regulations of Trust Fund for Victims

Rules of Evidence and Procedure of the International Criminal Court

Διαδίκτυο

<https://www.icc-cpi.int/about/victims>

<https://www.icc-cpi.int/tfv>

<https://www.hrw.org/legacy/backgrounder/africa/icc0904/3.htm>

<https://www.trustfundforvictims.org/>

https://www.icc-cpi.int/about/victims/Documents/VPRS_Victim-s_booklet